

POSEBNA ŠTEVILKA – PRISPEVKI K RAZUMEVANJU ČASA

MLADINA

ALTERNATIVE POMLAD 2013



Slavoj Žižek / Jože Mencinger / Miha Blažič - N'Toko / Rok Kogej
Jože Vogrinc / Spomenka Hribar / Bogomir Kovač / Aljaž Ule
Katja Perat / Igor Vidmar / Aleksandar Kešeljević / Tanja Rener
Janko Lorenci / Luka Mesec / Lučka Kajfež Bogataj / Boris Vezjak
Marko Bauer / Vesna Lemaić / Matija Solce / Lev Centrih
Srećko Horvat / Svetlana Makarovič / Barbara Rajgelj

25. APRIL 2013
3,95 €
www.mladina.si





življenje v gibanju



Astella Glam Edition - vrhunec prestiža in glamurja.

www.adria-mobil.com

www.facebook.com/AdriaMobil

ADRIA MOBIL, d.o.o., Straška cesta 50,
8000 Novo mesto, Slovenija

Adria - zmagovalna znamka



• CARAVAN d.o.o.,
Cesta Ljubljanske brigade 9, 1000 Ljubljana,
Tel: 01 518 36 36, Fax: 01 518 38 00,
info@caravan.si, www.caravan.si

• STADOR AC d.o.o.,
Črmošnjice 72, 8000 Novo mesto,
Tel.: 07 30 89 615, Fax: 07 30 89 616,
info@stador.si, www.stador.si

• ADRIA PLUS d.o.o.,
Podbevškova 13, 8000 Novo mesto,
Tel: 07 39 35 400, Fax: 07 39 35 415,
info@adria-plus.si, www.adria-plus.si



**POSEBNA IZDAJA TEDNIKA MLADINA
ALTERNATIVE POMLAD 2013**

ODGOVORNI UREDNIK

GREGA REPOVŽ

KREATIVNI DIREKTOR

ROBERT BOTTERI

OBLIKOVANJE

DAMJAN ILIČ IN IVIAN KAN MUJEZINOVIČ

DTP

INSIST D.O.O.

IZDAJA

MLADINA ČASOPISNO PODJETJE D.D.

DUNAJSKA CESTA 51, 1000 LJUBLJANA

PREDSEDNICA UPRAVE

DENIS TAVČAR

TISK

DELO-TČR D.D.

NATISNILI SMO 15.800 IZVODOV

CENA 3,95 EUR

NAROČNIKI (FIZIČNE OSEBE) IMAJO POPUST ZA IZBRANO NAROČNIŠKO OBDOBJE: 10% (TROMESEČJE), 15% (POLLETJE), 20% (LETO). ŠTUDENTI, DIJAKI, UPOKOJENCI IN BREZPOSELNI LAHKO UVELJAVLJAJO 15% POPUST PRI TROMESEČJU. NAROČNINA VELJA OD TEKOČE ŠTEVILKE DO PISNEGA PREKLICA, ODPOVEDI PA VELJAJO OD ZAČETKA NASLEDNJEGA OBRAČUNSKEGA OBDOBJA. NAROČNINA ZA TUJINO ZNAŠA 265 EUR LETNO, Z LETALSKO DOSTAVO PA 325 EUR.

UREDNIŠTVO

DUNAJSKA 51, SI-1001 LJUBLJANA,

PR 2700

TEL 01 230-65-00

DEŽURNI GSM 041 321 763

FAX 01 230-65-10

E-MAIL DESK@MLADINA.SI

HTTP://WWW.MLADINA.SI

NAROČNINE IN REKLAMACIJE

TEL 01 230-65-30

E-MAIL NAROCNINE@MLADINA.SI

MODRA ŠTEVILKA

080 98 84

RAČUNOVODSTVO

TEL 01 230-65-53

PRODAJA IN DISTRIBUCIJA

TEL 01 230-65-30

E-MAIL PRODAJA@MLADINA.SI

OGLASNO TRŽENJE

TEL 01 230-65-20 IN 01 230-12-33

FAX 01 230-65-10

E-MAIL OGLASI@MLADINA.SI

TRANSAKCIJSKI RAČUN

06000-0063490582, BANKA CELJE D.D.

ISSN 0350-9346

VSE PRAVICE PRIDRŽANE. PONATIS CELOTE

ALI POSAMEZNIH DELOV JE DOVOLJEN LE

S PISNIM PRIVOLJENJEM.

NASLOVNICA

OBLIKOVANJE

DAMJAN ILIČ

ILUSTRACIJA:

DAVID KRANČAN








Grega Repovž: Konec enotnih misli

V pol leta je Sloveniji uspel izjemen premik – in glavnino zaslug zanj si lahko pripišejo prav tisti, ki so organizirali in se udeleževali protestov na slovenskih ulicah. Pri tem ne mislimo na politične spremembe, ki so se zgodile: odhod Janeza Janše in SDS z oblasti, zamenjavo predsednika Pozitivne Slovenije Zorana Jankovića z Alenko Bratušek in njen prevzem premierskega položaja, novo vlado. Premik se je zgodil v mišljenju, predvsem pa se je mišljenje o družbi vrnilo, razbremenjeno prejšnje brezplodne ujetosti. Vrnila se je splošna razprava o političnih sistemih, v javnost je s svojimi idejami vstopilo veliko ljudi, novih in tistih, ki so se v prejšnjem času umaknili, predvsem pa so nenadoma vse te ideje postale predmet resne in legitimne javne razprave.

Nenadoma v Sloveniji popolnoma resno, ne da bi se v to še lahko vmešale sirene, razpravljamo o socializmu kot o morebitnem alternativnem političnem sistemu, politika pa prevzema ideje, ki so še pred pol leta veljale za bogokletne. Končno se v Sloveniji normalno razpravlja o tem, ali je Evropska unija koristna ali ne, ali je biti vredno del nje, zakaj biti del Nata, zakaj imeti vojsko, kako omejiti lastnino in lastninsko pravico itd. A to ni vse: nova vlada dejansko dela mnoge stvari, ki so jih ljudje zahtevali na protestih – pri čemer se jih brez protestov na tak način verjetno ne bi lotila ne ta, ne nobena druga. Vlada namreč zdaj rešuje podjetja, da bi ohranila delovna mesta – in to v resnici počne, ne le govori. Čeprav na prvi pogled ne gre za veliko spremembo, je v tej spremembi skrit največji dosežek protestov. To je ogromen ideološki obrat.

Družboslovec mlajše generacije je pred kratkim dejal, da bi bilo v Sloveniji vse drugače, če ne bi mislili Slovenije kot državo, kot nacijo, ampak kot velemesto. Vse bi bilo drugače, predvsem v glavah bi takoj padle nekatere meje, ki nam preprečujejo drugačno razmišljanje. Že o čistilnih napravah in smetiščih bi drugače razmišljali, ne bi gradili množice manjših, pač glede na število občin. A ne gre le za to: če ne bi prišlo do gibanja, do političnega vrenja, ne bi bilo niti tovrstnih idej v javnem prostoru. Bili smo ujeti v stare tirnice.

Morda se zdi, da je protestniškemu gibanju pošla sapa. Seveda mu je – glede na doseženo ima vso pravico do tega. Poleg tega se je zdaj začelo iskanje formule tega novega drugačnega – pri čemer se marsikaj sproti, ne da bi se sploh zavedali, že preliva v politiko in od tam nazaj v družbo. Kaj se je torej zgodilo, da je nenadoma z razmislekom o prihodnosti povezanega toliko nezadovoljstva? Zakaj nenadoma tisti, ki so zahtevali drugačno družbo, nejeverno gledajo lastno gibanje? Ker se ne strinjajo več drug z drugim. A to je v resnici največji napredek. ✘

- 004  **Slavoj Žižek:**
Preprost pogum
za odločanje
- 010  **Jože Mencinger:**
Premišljevanja
o lastnini
- 016  **Miha Blažič – N'Toko:**
Recesija v očeh
- 022  **Barbara Rajgelj:**
O izkušnji,
imenovani Open
- 026  **Rok Kogej:**
Križa v kapitalizmu
ali križa kapitalizma?
- 032  **Jože Vogrinc:**
Hlapčevstvo ali razvoj?
- 038  **Spomenka Hribar:**
Zamujena priložnost?
- 044  **Bogomir Kovač:**
Jutrišnje sreče
- 050  **Aljaž Ule:**
Na starih polih
- 054  **Katja Perat:**
Slovenec sem,
Slovenec tja
- 058  **Igor Vidmar:**
Aprilske teze
- 062  **Aleksandar Kešeljević:**
Čudna logika
- 066  **Tanja Rener:**
Vaje v utopistikah
- 070  **Janko Lorenci:**
Skoraj nepogrešljiva
- 076  **Luka Mesec:**
Neoliberalizem.
Upor. Socializem.
- 080  **Lučka Kajfež Bogataj:**
Štiritisoča generacija
- 086  **Boris Vezjak:**
Ideologija vstaj in
njeni sovražniki
- 094  **Vesna Lemaić:**
Kriminalizacija
življenja
- 098  **Matija Solce:**
Smrt je mrtva!
- 102  **Lev Centrih:**
Zgodovina
ljudske vstaje
- 106  **Srećko Horvat:**
Danke Deutschland
- 110  **Svetlana Makarovič:**
Ma ne sz manu



Slavoj Žižek:

Preprost pogum za odločanje

Levičarski poklon Thatcherjevi.

Na zadnjih straneh svoje monumentalne knjige *Druga svetovna vojna* Winston Churchill razglablja o uganki vojaških odločitev: potem ko strokovnjaki (ekonomski in vojaški analitiki, psihologi, vremenoslovci) predstavijo svoje ugotovitve, mora nekdo prevzeti preprosto in prav iz tega razloga najtežjo nalogo: vse te zapletene analize mora povzeti v preprosti »Da« ali »Ne«. Ali bomo napadli ali bomo še čakali ... To potezo, ki je nikoli ni mogoče v celoti razumsko utemeljiti, mora narediti Gospodar. Naloga strokovnjakov je, da predstavijo stanje v vsej njegovi zapletenosti, Gospodar pa ga mora poenostaviti in prevesti v odločitev. Gospodarja potrebujemo zlasti v času velikih kriz. Naloga Gospodarja je uveljaviti pristno delitev – delitev na tiste, ki želijo nadaljevati v starih okvirih, in na tiste, ki se zavedajo potrebe po spremembah. Taka delitev, in ne sklepanje preračunljivih kompromisov, je edina pot do prave enotnosti. Vzemimo primer, ki zagotovo ni sporen: Francija leta 1940. Tudi Jacques Duclos, tedaj drugi mož francoske komunistične partije, je v zasebnem pogovoru priznal, da bi na svobodnih volitvah, če bi jih v tistem trenutku imeli v Franciji, z 90 odstotki glasov prepričljivo zmagal maršal Petain. Ko je de Gaulle s svojo zgodovinsko potezo zavrnil priznanje kapitulacije pred Nemci in nadaljeval vojskovanje, je trdil, da je on in ne vichyjski režim tisti, ki govori v imenu resnične Francije (v imenu resnične Francije kot take, ne zgolj v imenu »večine Francozov«). To, kar je govoril, je bila globoka resnica, čeprav z »demokatičnega« gledišča taka izjava ni bila samo brez legitimnosti, ampak je očitno nasprotovala tudi mnenju večine Francozov. Margaret Thatcher, gospa, ki ni bila za preobrat, je bila tak Gospodar. Vztrajala je pri svoji odločitvi, ki je sprva veljala za blazno, dokler se ni njena edinstvena norost postopoma dvignila na raven splošno sprejete norme. Ko so Thatcherjevo vprašali, kaj je njen največji dosežek, je takoj izstrelila: »Novi laburizem.« In imela je prav: njena velika zmaga je bila, da so celo njeni politični nasprotniki sprejeli

Dr. Slavoj Žižek (l. 1949), eden največjih filozofov današnjega časa, avtor več kot sto knjig.

Mit o nepredstavniški neposredni samoorganizaciji je poslednja past, najgloblja utvara, ki se mora razbliniti, ki se ji je najteže odreči.

6



Slavoj Žižek med okupacijo Wall Streeta v New Yorku na Trgu svobode, oktober 2011



temelje njene gospodarske politike. Resnično zmagoslavje ni zmaga nad sovražnikom, to sledi šele potem, ko začne sovražnik sam uporabljati tvoj jezik, tako da tvoje ideje postanejo podlaga za ureditev celotnega področja.

Kaj je torej danes še ostalo od zapuščine Thatcherjeve? Neoliberalistična hegemonija očitno razpada. Thatcherjeva je bila morda edini pravi thatcherjanec, saj je očitno verjela v svoje ideje. Današnji neoliberalizem pa si, nasprotno, »samo domišlja, da verjame vase, in zahteva, da si ves svet domišlja enako« (če citiramo Marxa). Skratka, cinizem je danes odkrito navzoč. Spomnimo se krute šale iz Lubitchevega filma *Biti ali ne biti*. Na vprašanje o nemških koncentracijskih taboriščih v zasedeni Poljski odgovorni nacistični častnik spretno odvrne: »Mi koncentriramo, Poljaki pa taborijo.«

Ali ne velja to tudi za stečaj družbe Enron januarja 2002 (in za vse finančne zlome, ki so sledili), ki si ga lahko razlagamo kot nekakšen ironični komentar na pojem družbe tveganja? Tisoči delavcev, ki so izgubili službo in prihranke, so bili nedvomno izpostavljeni tveganju,

a niso imeli nobene prave izbire – tveganje je bilo zanje neizogibna usoda. Tisti, ki pa so dejansko imeli vpogled v tveganje in možnost, da glede na okoliščine tudi kaj ukrepejo (vodilni kader), so svoje tveganje zmanjšali na najmanjšo možno mero, tako da so še pred stečajem unovčili delnice in nakupne opcije. Tako je res, da živimo v družbi tveganih izbir, vendar nekateri (finančniki z Wall Streeta) lahko izbirajo, drugi (navadni ljudje, ki odplačujejo hipotekarna posojila) pa morajo prevzeti tveganje.

Ena izmed nenavadnih posledic sesutja finančnih trgov in ukrepov, sprejetih za ublažitev zloma, (velikanske vsote denarja za pomoč bankam) je bila vnovična oživitev del pisateljice Ayn Rand, ki se je še najbolj približala ideologiji »pohlep je dober« skrajnega kapitalizma. Prodaja njenega življenjskega dela *Atlasov skomig* je strmo narasla. Po nekaterih poročilih obstaja znamenja, da se scenarij, opisan v *Atlasovem skomigu* – stavkati začnejo tako imenovani ustvarjalni kapitalisti –, že uresničuje. John Campbell, republikanski kongresnik, je namreč izjavil: »Uspešni poslovneži začenjajo stavkati. Na po-

sameznih primerih v tem vidim nekakšen protest tistih, ki ustvarjajo delovna mesta ... ki se odpovedujejo svojim ambicijam, saj so uvideli, da bodo zanje kaznovani.« Absurdnost tega odziva je, da gre za popolnoma napačno razumevanje stanja: večino velikanskih vsot denarja, namenjenega za reševanje pred propadom, namreč dobivajo prav randovsko deregulirani »titani«, ki so se jim njihove »ustvarjalne« sheme ponesrečile, kar je povzročilo zlom. Ne gre torej za velike ustvarjalne genije, ki pomagajo lenemu ljudstvu, navadni davkoplačevalci so tisti, ki rešujejo propadle »ustvarjalne genije«.

Drugi vidik zapuščine Thatcherjeve, ki ga napadajo njeni levičarski kritiki, je bil njen »avtoritarni« način vladanja, pomanjkanje občutka za demokratično dogovarjanje. Tukaj pa je zadeva zapletenejša, kot se morda zdi. Nenehnim množičnim protestom po Evropi je skupna vrsta zahtev, ki zaradi svoje spontanosti in očitnosti tvorijo nekakšno »epistemološko oviro« za ustrezen spopad z zdajšnjo krizo našega političnega sistema. To je dejansko mogoče razumeti kot popularizirano različico deleujezan-

ske politike: ljudje vedo, kaj hočejo, sposobni so to ugotoviti in oblikovati, a le v primeru, da sami nenehno sodelujejo v dogajanju. Zato potrebujemo dejavno participativno demokracijo, ne zgolj predstavnike demokracije z volilnim obredom, ki vsake štiri leta prekine pasivnost volivcev; potrebujemo samoorganizacijo ljudskih množic, ne pa centralizirane leninistične stranke z Voditeljem itd.

Prav ta mit o nepredstavniški neposredni samoorganizaciji je poslednja past, najgloblja utvara, ki se mora razbliniti, ki se ji je najteže odreči. Da, v vsakem revolucionarnem procesu so vzneseni trenutki skupinske solidarnosti, ko tisoči ali celo sto tisoči zasedejo javni prostor, kot denimo na trgu Tahrir pred dvema letoma. Da, obstajajo trenutki vnetega skupinskega sodelovanja, ko ljudje v lokalni skupnosti razpravljajo in odločajo, ko ljudje živijo v nekakšnem nepretrganem izrednem stanju in vzamejo stvari v svoje roke, ne da bi jih Vodja pri tem usmerjal. Toda taka stanja ne trajajo dolgo, pri čemer »utrujenost« ni preprosto psihološko dejstvo, ampak kategorija družbene ontologije.

Velika večina – v katero sodim tudi sam – hoče biti pasivna in se zanesti na učinkovit državni aparat, ki zagotavlja gladko delovanje celotne družbe, tako da lahko v miru opravljam svoje delo.

7



Ljubljana, december 2012/Foto: Borut Peterlin



Ljubljana, november 2012/Foto: Igor Andjelić

Velika večina – v katero sodim tudi sam – hoče biti pasivna in se zanesti na učinkovit državni aparat, ki zagotavlja gladko delovanje celotne družbe, tako da lahko v miru opravljam svoje delo. Walter Lippmann je v svoji knjigi *Javno mnenje* (1922) zapisal, da mora čredi državljanov vladati »specializirani razred, katerega interesi presegajo lokalni pomen« – ta elitni sloj mora delovati kot nekakšen stroj znanja, ki obide prvobitno pomanjkljivost demokracije, nemogoči ideal »za vse pristojnega državljana«. Tako pač deluje naša demokracija – z našo privolitvijo. To, kar govori Lippmann, ni nobena skrivnost, ampak očitno dejstvo. Uganka pa je, zakaj sodelujemo v tej igri, čeprav se vsega tega zavedamo. Ravnamo, kot da smo svobodni in svobodno odločamo, molče pa ne samo sprejemamo, ampak tudi *zahtevamo*, da nam nevidna odredba (vsajena v samo obliko naše svobode govora) določa, kaj naj delamo in kaj naj mislimo. »Ljudje vedo, kaj hočejo« – ni res, ljudje tega ne vedo in tudi ne želijo vedeti. Potrebujemo pa dobro elito, zato pravi politik ne samo zastopa interese ljudi, ampak

ti še skozi njega odkrivajo, česa si »resnično želijo«. Ob primerjanju molekularnega samoorganiziranja množic in hierarhičnega reda, ki ga vzdržuje referenca karizmatičnega voditelja, opazimo ironičnost dejstva, da je Venezuela, ki jo številni hvalijo zaradi njenih poskusov razvijanja neposredne demokracije (sveti lokalnih skupnosti, zadruga, delavsko upravljanje tovarn), hkrati tudi država, katere predsednik je bil Hugo Chavez, pravo utelešenje karizmatičnega voditelja. Zdi se, kot da bi freudovsko pravilo transferja delovalo tudi tu: da bi posamezniki »segli onkraj sebe«, da bi se izvili iz pasivnosti predstavniške politike in se neposredno vključili v politično delovanje, je potrebna referenca vodje, ki jim omogoči, da se potegnejo iz močvirja kot baron Münchhausen, potreben je vodja, »za katerega se predpostavljajo, da ve«, kaj hočejo. V tem smislu je Alain Badiou nedavno poudaril, kako horizontalna omrežja spodkopavajo klasičnega Gospodarja, hkrati pa se iz njih porajajo nove oblike prevlade, ki so mnogo močnejše od klasičnega Gospodarja. Badioujeva teza je, da subjekt

potrebuje Gospodarja, da se dvigne nad »človeško žival« in da dokazuje svojo zvestobo resnici-dogodku: »Gospodar je tisti, ki pomaga posamezniku, da postane subjekt. To pomeni, da če priznamo, da se subjekt pojavi iz napetosti med posameznikom in splošnostjo, potem je očitno, da posameznik potrebuje posrednika in s tem tudi avtoriteto, da lahko napreduje po tej poti. Zato moramo znova vzpostaviti položaj gospodarja – ni res, da bi lahko shajali brez njega, tudi in še posebej z vidika emancipacije ne.« Badiouja ni strah z nujno vlogo Gospodarja oporekati naši »demokracijski občutljivosti: »Glavna naloga voditeljev ni združljiva s prevladujoče 'demokracijskim' okoljem, zato se zagrizeno bojujem proti temu okolju (navsezadnje je treba začeti z ideologijo).« Morali bi neustrašno slediti njegovemu namigu: da bi učinkovito prebudili posameznike iz njihovega dogmatskega »demokracijskega dremeža«, iz njihovega slepega zanašanja na institucionalizirane oblike predstavniške demokracije, pozivi k neposrednemu samoorganiziranju niso dovolj – potrebuje-

mo nov lik Gospodarja. Spomnimo se znamenitih verzov iz pesmi Arthurja Rimbauda »À une raison« (»Nekemu razumu«):

Udarec tvojega prsta po bobnu razbremenil vse zvoke in začne novo ubranost.
Tvoj korak je dvig novih ljudi in njihov naprej.
Tvoja glava se obrne stran: nova ljubezen! Obrne se nazaj – nova ljubezen!

V teh verzih ni ničesar inherentno »fašističnega« – vrhovni paradoks politične dinamike je, da je ravno Gospodar potreben za to, da izvléče posameznike iz močvirja njihove nedejavnosti in jih spodbudi k samopresegačemu emancipacijskemu boju za svobodo. To, kar potrebujemo v zdajšnjih razmerah, je Thatcherjeva levica: vodja, ki bi ponovil potezo Thatcherjeve v nasprotni smeri in preoblikoval celotno področje predpostavk, skupnih današnjim političnim elitam vseh glavnih usmeritev. ✕

© *NewStatesman*, 2013, prevod Dušan Gorše, prevod pesmi *Nekemu razumu* Brane Mozetič



Z vozovnico **InterRail**
v 30 držav, za vse generacije!

GREMZVLAKOM  

Dodatne informacije dobite na www.slo-zeleznice.si, potnik.info@slo-zeleznice.si in na tel. št. 1999.

Z vlakom do številnih ugodnosti

Poti vlakov vodijo do številnih krajev, kjer lahko preživimo nepozaben dan in pri tem ne zapravimo veliko. Z vozovnico za vlak lahko namreč uveljavljamo dodatne popuste, tudi do 50 %, npr. za kopanje v termah Olimie, Čatež, Laško, Atlantis, Rimske terme ... Tudi za nočitve v hotelu Park, Bohinj Park Eko hotelu, posestvu Rečou ... Prav tako za ogled različnih znamenitosti, nakup knjig in podobno. Več informacij o ugodnostih boste našli na spletni strani Slovenskih železnic v rubriki Popusti z vozovnico.

V tem času so za potovanje z vlakom posebej zanimive poti, ki pripeljejo do term Laško, Olimie, Ptuj, Maribor ali Moravcev. Vsako soboto pelje posebni zdraviliški vlak do Term Laško in Term Olimia. Obe zdravilišči sta v neposredni bližini železniške postaje. Z vozovnico za vlak pa ste opravičeni do dodatnih ugodnosti v termah. Dobra izbira za izlet z vlakom je tudi Blejsko in Bohinjsko jezero, pa slovenska obala. Vlaki v Koper vozijo vsak dan. Avtobusi v Portorož, Piran in druge kraje na slovenski obali vozijo z avtobusne postaje v neposredni bližini koprski železniške postaje. V Info centrih na železniških postajah v Ljubljani, Mariboru in Celju pa lahko poleg vozovnice za vlak kupite hkrati tudi vozovnico za avtobus.

S karticami ugodnosti za vlak do 50 % ceneje ali brezplačno na pot

Zanimivih krajev, ki jih morda že poznate, a jih nikoli niste obiskali z vlakom, je gotovo še precej več. Z vlakom se splača potovati **za konec tedna ali za praznike, ko so cene vozovnic nižje za 30 %**. S karticami ugodnosti, ki jih dobite na blagajnah železniških postaj, in veljajo leto dni za vse vlake Slovenskih železnic, bo vaše potovanje še posebej ugodno. S **Senior kartico ugodnosti** (cena je 7 evrov) boste tako leto dni potovali do 50 % ceneje po Sloveniji in 25 % ceneje po Evropi. Z družinsko kartico (cena je 7 evrov) boste potovali v notranjem prometu 40 % ceneje, otroci do 12 let pa brezplačno. S **SŽ-Ej!Kartico za mlade** (cena je 18 evrov) pa potujete po Sloveniji 30 % ceneje, po Evropi pa 25 % ceneje.

Nizkocenovne ponudbe: po Evropi že za 25 evrov

Potovanja z vlakom po Evropi so lahko zelo ugodna, pri tem pa si je potrebno pravočasno rezervirati vozovnice, lahko tudi že 2 meseca pred potovanjem, sploh, če želite potovati po nizkocenovnih ponudbah. Število teh vozovnic je namreč omejeno.

Nizkocenovna potovanja z vlakom

| Kam | Po ponudbi | Cena enosmerne vozovnice iz Ljubljane - v evrih |
|------------------|--------------------------------|---|
| Beograd | Beograd Spezial..... | 25 |
| Budimpešta | Budapest Spezial..... | 39 |
| Praga | Praga Spezial..... | 49 |
| Zürich | SparSchiene Zürich..... | 29 |
| München .. | München Spar/Smart Night | 29 |
| Frankfurt | Frankfurt Smart | 49 |
| Dunaj | SparSchiene..... | 29 |

Prekrižarite Evropo – najugodnejše z InterRail vozovnico

Za tiste, ki bi želeli posamezno ali več evropskih držav prekrižariti z vlakom, je najugodnejša izbira vozovnice InterRail. S to vozovnico boste prihranili tudi pri nočitvah v hotelih, povezavah z ladjami, trajekti in avtobusi in tudi ceneje obiskali nekatere muzeje. InterRail je skupna ponudba evropskih železnic in velja za potovanje v 30 državah. Cena se razlikuje glede na število dni veljavnosti, glede na državo oz. države po katerih potujete in glede na to ali kupujete vozovnico za mlade ali za odrasle. **Cene pa se začnejo že pri 38 evrih.**

Če vas potuje več, je dobra izbira vozovnica City Star!

Vozovnica City Star je namenjena za potovanje iz Slovenije v Nemčijo, Avstrijo, Češko, Slovaško, Hrvaško, Srbijo, Bosno in Hercegovino in Makedonijo. **Prvi potnik plača polno ceno, vsak dodatni potnik pa potuje s 50 % popustom, otroci s 75 % popustom ali celo brezplačno**, če potujejo s starši ali starimi starši in so stari do petnajst let v Avstrijo, Bosno in Hercegovino, Nemčijo, na Češko, Slovaško in Hrvaško. Mladi do 20 let, ki potujejo v skupini vsaj 6 oseb, pa potujejo z vlakom iz Slovenije v Avstrijo, na Hrvaško in v Srbijo s posebno ponudbo, s kar 70 % popustom.



Jože Mencinger: Premišljevanja o lastnini

Kronologija pogledov na lastnino posredno razkriva dileme, s katerimi se je in se še srečuje slovenska družba, pa tudi na iluzije o prihodnosti in o kapitalizmu.

Nostalgija po starih časih je razumljiva. Mladi jih ne poznajo, starejši pa smo pozabili na inflacijo, na olje in kavo, ki ju je kdaj pa kdaj zmanjkalo, na bone, lihe in sode številke, nismo pa pozabili socialne varnosti, ki nas je spremljala od zibke do groba. Kako torej napisati ne predolg članek, ki naj bi nekako primerjal socializem pred letom 1991 s kapitalizmom leta 2013? Lahko bi primerjali transformacijsko depresijo z zdajšnjo krizo, življenjsko raven takrat z življenjsko ravno zdaj, razlike v delitvi, ali Slovenijo v Jugoslaviji s Slovenijo v EU. Namesto tega sem se odločil kar za svoje poglede na lastnino in privatizacijo. Način je nenavaden; a kronologija pogledov na lastnino posredno razkriva dileme, s katerimi se je in se še srečuje slovenska družba, pa tudi na iluzije o prihodnosti in o kapitalizmu. Letnice pogledov so pomembne; odkrivajo tudi pot z »desne« na »levo«.

Slovenija je že pred tranzicijo imela bolj ali manj normalen trg produktov in nekoliko nenavaden trg dela, ki je bil prilagojen samoupravljanju. Več zadreg je bilo s trgom kapitala, ki ga ni bilo mogoče imeti, saj lastnine »vsakogar in nikogar« ni mogoče kupovati in prodajati. Kako ga ustvariti, to je kako privatizirati večino proizvodnega bogastva, ki je vsaj načelno nedeljivo pripadalo »ljudstvu«, je bil tudi v Sloveniji najbolj zapleten problem tranzicije. Privatizacija naj bi bila urejen in zakonit prenos lastninskih upravičenj z »ljudstva« na osebe civilnega prava – posameznike in gospodarske družbe. Zagotovila naj bi gospodarsko učinkovitost, pravičnost pri razdelitvi bogastva in odpravo enopartijskega sistema. Nihče, ki je v začetku devetdesetih pridobil ali ohranil politično moč, ji ni nasprotoval, tudi vsem, ki so le malo pred tem »verjeli« v družbeno lastnino in samoupravljanje, se je zdela samoumevna. Kako jo prav izvesti, pa nihče ni vedel ne takrat ne zdaj. V razpravah, kaj narediti, sta se, če poenostavim, izoblikovali dve smeri: koncept decentralizirane, postopne in odplačne privatizacije ter koncept centralizirane, hitre in razdelitvene privatizacije. Vsak je imel gospodarske prednosti in slabosti, a te so bile za uveljavitev manj pomembne; šlo je za prerazdelitev gospodarske in politične moči. Prvi naj bi jo zadržal pri stari gospodarski

Dr. Jože Mencinger (l. 1941) je vodilni slovenski ekonomist, profesor na Pravni fakulteti v Ljubljani in raziskovalec na ekonomskem inštitutu EIPF. Svoje analize redno objavlja v Gospodarskih gibanjih, ekonomski reviji inštituta EIPF. Mencinger je član Evropske akademije znanosti in umetnosti.

Nostalgija po starih časih je razumljiva. Mladi jih ne poznajo, starejši pa smo pozabili na inflacijo, na olje in kavo, ki ju je kdaj pa kdaj zmanjkalo, na bone, lihe in sode številke, nismo pa pozabili socialne varnosti, ki nas je spremljala od zibke do groba.

in politični eliti, drugi naj bi jo prenesel novi. Zakon o preoblikovanju družbene lastnine iz novembra 1992 je nekakšen kompromis med obema; od prvega je prevzel decentraliziranost, od drugega brezplačno razdelitev s pomočjo certifikatov.

1982

Tako v primeru državne lastnine kot v primeru lastnine veleposestnikov je odnos nosilcev odločanja do proizvodnje v bistvu pogojen z lastnino oziroma, ustrezneje rečeno, nelastnino tistih, ki delajo in sprejemajo odločitve o svojem delu. Je v primeru družbene lastnine stvar drugačna? Kranjčevi (gre za dr. Marka Kranjca) podatki kažejo, da ni. Lastnina v pravnem smislu je torej za sprejemanje odločitev še kako pomembna. Odnos tistega, ki dela in sprejema odločitve o delu, je določen z lastništvom. »Delavčeva privatna lastnina je temelj male produkcije« v vseh dejavnostih, v katerih so zaradi narave produkcijskega procesa (specifične deljivosti proizvodnih faktorjev) najbolj neposredno povezani delo, upravljanje in lastništvo. V njih je najbolj učinkovita takšna produkcija, pri kateri formalna lastninska pravica na produkcijskih sredstvih ostaja zasebna, socializacija pa je vzpostavljena ex-post.

(»Grofica z ohišnice in druga vprašanja zemljiškega maksimuma«, *Naši Razgledi*, 12. marca 1982)

1984

Več kot šestdeset let socializma in več kot trideset let samoupravnega socializma v Jugoslaviji kaže, da se uspešnost gospodarjenja z nacionalizacijo produkcijskih sredstev in samoupravljanjem ne poveča.

Prej narobe, doslej znana socialistična gospodarstva, ki naj bi racionalneje od kapitalističnih organizirala proizvodnjo, so se pokazala kot ekonomsko manj učinkovita in nespособna konkurirati »iracionalnim« kapitalističnim. Družbena lastnina in samoupravljanje sta torej vrednoti, za kateri je treba plačati ceno z manjšo gospodarsko učinkovitostjo. Ker so vsaj dejanski dosežki socialističnih družb tudi na mnogih drugih področjih (demokracija, svoboda, politična enakopravnost, socialna enakost) vprašljivi, ni mogoče mimo dvomov o »samoumevni« teoretični prednosti formalne nacionalizacije produkcijskih sredstev pred dejansko nacionalizacijo potrošnih sredstev.

(Anketa: jugoslovanski ekonomski položaj, *Naši Razgledi*, 20. aprila 1984)

1988

Teze (gre za teze tako imenovane Mikuličeve komisije) izhajajo iz ugotovitve, da so lastninski odnosi osrednje vprašanje gospodarskega sistema in da problemi nastajajo predvsem zaradi nelastniškega koncepta družbene lastnine. Zato zahtevajo opustitev nelastniškega koncepta in določitev njenih nosilcev. Takšen premik postavlja nekaj vprašanj. Mar opustitev nelastniškega koncepta in določitev nosilcev »družbene« lastnine more pomeniti kaj drugega kot opuščanje družbene lastnine sploh? Ali ni edini možni koncept družbene lastnine, če gre za družbeno kot lastnino vseh članov družbe, samo in edinole nelastniški? Ali ni edina praktična alternativa temu državna lastnina? V prvem primeru, ko naj bi bila lastnik celotna družba, imajo dejanske lastniške pravice različne bolj ali manj formalne politične strukture, ki dejansko sprejemajo lastniške odločitve, v drugem primeru jih ima, vsaj formalno, državna birokracija. Opuščanje nelastniškega koncepta družbene lastnine z določitvijo nosilcev, če to ni državna birokracija, nujno vodi v njeno »degeneracijo«, v kolektivno in prek nje v zasebno lastnino. (»Bodo vile ali lopata?«, *Naši Razgledi*, 29. julija 1988)

1988

Formalna lastninska razmerja, ki so odločilna za učinkovitost, pa so manj pomembna za delitev družbenega produkta, saj je mogoče z ex-post posegi zagotoviti, da se del dohodka od kapitala prerazdeli in da se tako vzpostavlja večja enakost, ne da bi se zmanjšala iniciativnost. Šele lastnina potrošnih sredstev je v resnici zasebna, spet ne glede na to, ali jo razglasimo za družbeno ali ne. Ex-post vzpostavljanje večje enakosti je edino realno, če hočemo zagotoviti gospodarsko učinkovitost z veliko stopnjo enakosti in splošno blaginjo namesto z enakostjo v revščini. To z drugimi besedami pomeni, da je edina realistična pot v blaginjo in relativno enakost socialdemokratska.

(*Reforme socializma in paradoks izkoriščanja*, *Ekonomski revija*, 4/1988)

1989

Zakon o podjetjih je dokončno uveljavil »kapitalske« namesto »samou-



Ljubljana, februar 2013 / Foto: Borut Krajnc

pravnih« odnosov. Obdobje socializma se je tako končalo, še preden je njegov konec nedavno razglasila slovenska skupščina. Ostaja čakanje na račun – cena bo bolj ali manj popolno gospodarsko razsulo, v katerem bo delavec spet razpolagal le s ponudbo lastne delovne sile namesto s »celoto družbene reprodukcije«, in nova »prvobitna akumulacija

kapitala«. Dejanski vprašanji sta torej, kako »preživeti« in kako odgovoriti na zadrego, ki je mučila Aškerčevega mejaka.

Kaj torej z družbeno lastnino? Bi jo vrnil nekdanjim lastnikom? Teh komaj da je še kaj, ostanki njihovega premoženja pa so (če izvzamemo zemljiško posest in stanovanja) po štiridesetih letih zanemarljivi. To jih

Slovenija je že pred tranzicijo imela bolj ali manj normalen trg produktov in nekoliko nenavaden trg dela, ki je bil prilagojen samoupravljanju. Več zadreg je bilo s trgom kapitala, ki ga ni bilo mogoče imeti, saj lastnine »vsakogar in nikogar« ni mogoče kupovati in prodajati.



nikakor ne izključuje iz procesa privatizacije, čeprav je reprivatizacija pravno izredno zapletena. Njihova vključitev pa ne rešuje temeljnega problema, to je, kaj napraviti s prvim »neukradenim« družbenim premoženjem. To je nastajalo na mnogo različnih načinov. Tudi zato teoretičnega odgovora na vprašanje, kako ga privatizirati, najbrž

sploh ni. Če pa je, bi bil, ko bi ga našli, pravzaprav že odveč. Vse bolj namreč kaže, da bo velik del družbenega premoženja razgrabljen, še preden bo mogoče razrešiti zadrego Aškerčevega mejaka. Razgrabili ga bodo najbolj »podjetni in iznajdljivi«. Načinov je veliko, ovir pa malo, pa naj gre za pravne ali moralne. Zakonodaje, ki bi družbeno

premoženje učinkovito varovala pred »solastniki«, nimamo in si jo je težko zamisliti. Moralnih ovir je še manj. Nacionalizacije, zaplembe, kolektivizacije, agrarne reforme in drugi nasilni odvzemi zasebnega premoženja na eni strani ter štiri-deset let življenja z nelastnino so povsem omajali veljavo moralnih norm, ki so se jih držali »razlastnjeni izkoriščevalci«.

Predlogi za razrešitev zadrege, kot so ustanavljanje mešanih podjetij, simulacija kapitalskega trga z ustvarjanjem holdingov in drugih kapitalskih združb, porazdelitev delnic med delavce, vse državljane Slovenije ali Jugoslavije, poddržavljanje družbene lastnine ali njen prenos v pokojninski sklad učinkovitost zanemarjajo. Nekateri med njimi poskušajo rešiti sicer pomembno vendarle bolj moralno kot ekonomsko vprašanje pravičnosti razdelitve premoženja, drugi pa niti tega ne. Simulacija lastninskih odnosov, ki je najbolj razširjena oblika »reševanja« lastniških dilem, sodi med rešitve, ki ne rešujejo ničesar. Pri holdingih in drugih kapitalskih združbah, ki jih ustanavljajo predvsem velika monopolistična podjetja, je odprava »anonimnosti« družbene lastnine samo navidezna, prav tako navidezno je tudi povečanje učinkovitosti. S tem, da podjetja ustanovijo kapitalske združbe, nanje prenesejo svoja sredstva in jih upravljajo na temelju kapitalskega vložka, medtem ko te postanejo njihovi kapitalski lastniki, se monopolna moč »mater in hčerk« ne zmanjšuje. S tem se le povečujejo možnosti, da »botri« v združbah privatizirajo družbeno premoženje. Takšne kapitalske združbe namreč mendedžerjem omogočajo dejanski nadzor nad velikim delom družbenega premoženja in nad usodo tisoče delavcev, pri tem pa so povsem nekontrolirani. Dosedanjega nadzora s strani politokracije, ki so ji bili dejansko odgovorni (in iz kate-re so se v veliki meri tudi rekrutirali), ni več. Delavci, katerim so bili formalno odgovorni, so postali brezpravna množica, nad vsakim med njimi visi grožnja, da bo postal »tehnološki ali ekonomski presežek«. Lastnikov, katerim bi odgovarjali, z nikakršnimi povezavami ni mogoče najti.

(Kam bi del? Ali zadrege polastninjenja družbenega premoženja, referat na posvetovanju GZS, 1989)

1990

Temelj gospodarjenja mora biti, poleg dela in znanja, zasebna lastnina produkcijskih sredstev, ki omogoča, vendar ne zagotavlja, učinkovito produkcijo, obenem pa ne preprečuje enakomernejše delitve družbenega produkta. Izmišljanje novih socializmov in sistemov, drugačnih od tistih, ki kar uspešno delujejo v Evropi, je nesmiselno. Gre očitno za edino pot, ki omogoča gospodarsko učinkovitost z veliko stopnjo enakosti in splošne blaginje namesto navidezne enakosti v revščini. V takšnem sistemu je mogoče zagotoviti večjo enakost, ne da bi se zmanjšala učinkovitost. Ob dominantni zasebni in združni lastnini naj se tam, kjer so naravni monopoli, uveljavita javna lastnina in učinkovit nadzor nad zasebno. Organizacija gospodarstva in delovanje »ekonomskih zakonov« naj ne bosta določena z ustavo in zakoni. Vendar se ne gre slepiti samo s trgom, učinki trga dela in kapitala morejo biti socialno povsem nespremenljivi. Zato morajo ustava in zakoni vsebovati določila, ki so namenjena varstvu delavcev, pa tudi podjetnikov in lastnikov, šibkejših pred močnejšimi, naravnega in drugega narodnega bogastva pred nesmotrnimi posegi in dolgoročno škodljivimi ravnanji in preprečevanje monopolov. Tujci naj bodo pri gospodarjenju enakopravni z državljani Slovenije. Nikakršne potrebe ni za razprodajo narodnega bogastva tujcem ali za njihov privilegiran položaj ter ustvarjanje polkolonialnega gospodarstva. To, kar potrebujemo, so normalni ekonomski odnosi z normalnimi tujimi vlagnji.

(Kongres socialdemokratske zveze, 24. februarja 1990)

1990

Lastninjenje je nedvomno najtežja naloga te in bodočih slovenskih vlad, saj gre za izredno zapleten proces, katerega gospodarski in socialni učinki so razen v »modelih« povsem nepoznani, to pa zahteva postopnost in možnosti popravkov. Čeprav ima splošno poddržavljenje prednost v takojšnjem definiranju lastnika »družbene« lastnine, pa ima tudi vrsto slabosti. Z njim bi izničili prednosti, ki jih je v primerjavi z drugimi socialističnimi gospodarstvi v slovensko in jugoslovansko gospodarstvo prinesla njegova sicer omejena tržnost. Država bi

Kljub stranpotem je slovenska privatizacija veljala za uspešno; v velikem številu podjetij je omogočila notranje lastništvo, brez tega bi jih najbrž propadlo mnogo več, najboljša pa bi končala v tuji lasti, kot so praktično vsa v Vzhodni Evropi.

hote ali nehotе prevzela vse funkcije lastnika, kot so postavljanje poslovodstev, investicijske odločitve, reorganizacije itd., kar bi ustvarilo močan državni gospodarski sektor z znanimi posledicami. Družbena lastnina je nastajala na različne načine, tudi »iz nič« (torej brez podržavljanj, vlaganj države, kreditov itd.), podržavljenje v takšnih primerih bi bilo nepravilno. Podržavljenje bi impliciralo centralizirano privatizacijo, ki bi bila počasnejša od decentralizirane in bi zahtevala velik administrativni aparat. Zato vlada predlaga decentralizirano privatizacijo družbene lastnine brez njene predhodne nacionalizacije oziroma direktno pretvorbo »družbenih« podjetij v delniške družbe. To omogoča, da se kot nosilci privatizacije pojavljajo delavci (z menedžerji vred), upniki, nekdanji lastniki v primerih reprivatizacije in tudi država, predvsem s pomočjo že ustanovljene Agencije za prestrukturiranje in Sklada za razvoj.

(Programske usmeritve vlade, julij 1990)

1990

Že dosedanje razprave o predlaganih zakonih so razkrile mnogo problemov, tudi povsem različne poglede (povsem jasno prepoznavne interese kot tudi nevtralne strokovne), pa tudi popolno zavračanje zakona kot povsem neustreznega. To ne preseneča. Privatizacija je enkratna, zapleten proces, katerega gospodarski, socialni in politični učinki so neznani. Mnoge rešitve v predloženih osnutkih zakona se bodo v obravnavi pokazale kot napačne, mnoge pa se bodo kot takšne pokazale kasneje in jih bo treba spremenjati. Tudi pričakovanja, da se bo s privatizacijo takoj povečala učinkovitost, da je v privatizaciji mogoče uveljaviti »pravičnost«, prepričanje, da vrednost delnic samo raste in nikdar ne pada, ali da bomo imeli kapitalizem, v katerem bomo vsi enaki, so na žalost napačna. Privatizacija samo ustvarja razmere za gospodarsko učinkovitost. Zakon o privatizaciji podjetij skupaj z Zakonom o Agenciji Republike Slovenije za privatizacije in Zakonom o Skladu Republike Slovenije za razvoj naj bi omogočil prehod iz družbene lastnine »vsakogar in nikogar« v lastninske oblike, ki jih poznajo sodobna tržna gospodarstva, na načine, ki bi preprečili razpad podjetij in omejili »razprodajo« skupnega

premoženja državljanov Slovenije. Takšna nadzorovana decentralizirana privatizacija in direktno preoblikovanje družbenih podjetij v kapitalške družbe izhajata iz Programskih usmeritev.

(Govor v skupščini republike Slovenije, 20. novembra 1990)

1991

Državna »privatizacija«, ki jo uvaja predlog, bo povzročila vsaj nekajkrat več škode od skupaj šestete neposredne in posredne škode »vojne za Slovenijo«, celo če k njej prištejemo vse stroške obrambe v naslednjih nekaj letih. Res te škode ne bo mogoče takoj izračunati, saj gre za »sistemsko« škodo, ki jo bo mogoče ugotoviti, ko bomo čez desetletje dejanske rezultate primerjali s potencialnimi. S takšno »privatizacijo« bomo dokončno izgubili prednosti, ki smo jih imeli pred vsemi deželami Vzhodne Evrope. Nastale so zaradi razpršenosti odločanja v gospodarstvu, ki naj bi ga zdaj centralizirali v nesposobni državni upravi oziroma v njenih upravnih odborih. Samo zato, da bi »nova politična elita« pridobila nadzor nad gospodarstvom, kar naj bi ji v skladu z marksističnim naukom o produkcijskih odnosih in družbeni nadstavi zagotavljalo trajnostno oblast? Temeljna značilnost »novega« predloga je planersko-birokratska ozkost, ki pelje naravnost k tistemu, kar smo že imeli, res da v drugačnih barvah, pred več kot štiridesetimi leti. Tudi takrat so podjetja delili na velika, srednja in mala, oziroma točneje, na podjetja zveznega, republiškega in lokalnega pomena. Po administrativnih merilih so uravnavali čas ter način podržavljenja. Trdili so, da bo država gospodarila samo začasno, dokler ne bo odmrla, in ukvarjali so se s »pravično« razdelitvijo hleba namesto z njegovim povečanjem. Govorjenje o pravični razdelitvi premoženja med delavce in prebivalce, kar počne tako pozicija kot opozicija, izhaja iz nevednosti ali pa je poceni politični trik. Takšna »pravičnost« bo res napravila množico delničarjev, ki pa bodo živel od podpore za brezposelne, dokler jo bo mogoče dobiti. »Privatizacija«, ki jo uvaja novi predlog, je le sestavni del »big bang« pristopa k reševanju gospodarskih problemov v Vzhodni Evropi. Po njem naj bi kar prek noči z dekreti uvedli trg, ameriške institucije, rekonstruirali podjetja, jih privatizirali in izvedli korenito stabi-

lizacijo. Ko ne bo šlo, bo izgovor, da so krive »žrtve«, ker se niso držale vseh nasvetov, vedno pri roki. Drugačna pot, pot postopnosti in preverjanja učinkov posameznih ukrepov, katere sestavina je bil tudi »stari« predlog, ni priljubljena, ker ne prinaša političnih točk in ne prispeva k ustvarjanju perfektne družbe, s katero bi voditelji radi osrečili ljudstvo. Tudi to so že poskušali, pa se je vedno končalo z bedo in nasiljem.

(Pismo slovenskemu parlamentu, SP Delo, 24. avgusta 1991)

1993

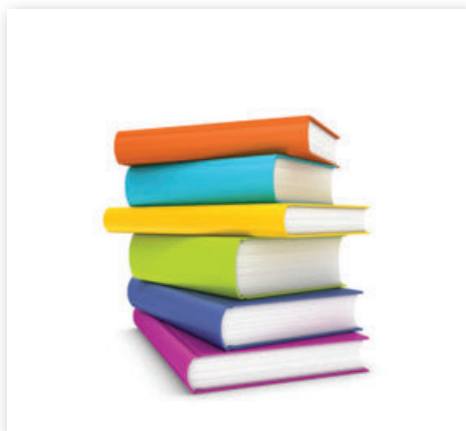
Po ustavni zagotovitvi zasebnih lastninskih upravičenj se začne najbolj delikatna del transformacije: privatizacija. Povečala naj bi učinkovitost, omogočila pravičnost v razdelitvi bogastva in blaginje ter pomagala pri odpravi enopartijskega sistema. Predpostavka o učinkovitosti se zdi samoumevna; zasebna lastnina ustvarja institucionalno okolje, ki zagotavlja učinkovitost. Ta izhaja iz superiornosti zasebnih lastniških upravičenj pri odločitvah o prihrankih, investicijah, iskanju novih produktov, inovacijah, uporabi sredstev in tveganju. Vse to pa zagotavlja le, če gre za »prave« lastnike, odgovorne za uporabo sredstev; teh pa ni mogoče ustvariti z dekreti. Veljavnost druge predpostavke, to je, da privatizacija zagotavlja pravično porazdelitev bogastva in blaginje, je vsaj dvomljiva. Pravičnost je varljiv koncept; tudi nacionalizacija je bila izvedena v imenu pravičnosti. S povečano učinkovitostjo, ki je oddaljena, in z varljivo pravičnostjo, se cilj privatizacije omeji na politični del – odpravo enopartijskega sistema. Spet drži, da pretežno zasebna lastnina daje temelj stabilni politični demokraciji. Toda nove politične elite so mu dale dodaten političen pomen; privatizacija naj bi povečala njihovo politično legitimnost in jim povrnila izgube med komunistično prevlado. Želje po privatizaciji gre samo delno pripisati veri novih političnih elit v prednosti tržnega gospodarstva; tudi tu gre podobno, kot je šlo pri nacionalizaciji, za eliminacijo politične konkurence. Na to kažejo razlike in še bolj podobnosti med tehničnimi rešitvami v različnih deželah; dejanske razlike med njimi (socialno in institucionalno okolje, industrijska struktura, vključitev v svetovno gospodarstvo, makroekonomski rezultati itd.) niso pomembne za izbiro modelov privati-

zacije. Tehnični pristopi se določeni predvsem s porazdelitvijo politične moči in naključno izbranimi zahodnimi »privatizerji«. Vsi njihovi privatizacijski načrti pa imajo eno skupno značilnost, gre za veličastne administrativne operacije, ki daleč presegajo sanje centralnih planerjev.

(Property and constitution, posvetovanje v Moskvi, februar 1993)

2013

Kljub stranpotem je slovenska privatizacija veljala za uspešno; v velikem številu podjetij je omogočila notranje lastništvo, brez tega bi jih najbrž propadlo mnogo več, najboljša pa bi končala v tuji lasti, kot so praktično vsa v Vzhodni Evropi. Prepričanje v relativno pravičnost in učinkovitost slovenskega modela privatizacije pa je posebno razvoj po letu 2005 močno omajal; v certifikatski privatizaciji gre iskati tudi korenine slovenskega casino kapitalizma. S certifikati in njihovo zamenjavo za delnice v gospodarskih družbah in pidih smo namreč ustvarili dva milijona »kapitalistov« – lastnikov premoženja, ki jih ne skrbi usoda »njihove« gospodarske družbe, ampak le dividende in kapitalski dobički, torej izčrpavanje podjetij. Imetniki certifikatov so, če so imeli srečo, postali lastniki premoženja v Leku, Krki, Petrolu ali drugih uspešnih gospodarskih družbah, a so jih tudi v njih dejansko zanimale le dividende in unovčenjen delnic, s katerim bi svoje proizvodno premoženje zamenjali za neproizvodno premoženje, na primer avtomobile ali nepremičnine, ne pa dolgoročno usoda gospodarskih družb, katerih lastniki so postali. Veliki večini imetnikov certifikatov pa so prej ali slej preostala le »vlaganja« v pide, ki so se prelevili v investicijske družbe; tako smo tudi na drugi ravni dobili lastnike premoženja. S privatizacijo smo zato, vsaj kar se odgovornosti tiče, pravzaprav prišli z »dežja pod kap«. Na novo ustvarjena zasebna lastnina se je pogosto pokazala za manj učinkovito od nekdanje družbene; ta je bila dejansko kolektivna lastnina, ki je po svoji naravi bolj lastnina gospodarske družbe kot lastnina njenega premoženja. Kot takšna je bila mnogo bolj povezana s podjetništvom, kot je z njim povezana zdajšnja zasebna lastnina. *(Slovenija med zlomom socializma in krizo kapitalizma, v J. Prunk in T. Deželan (urednika), Dvajset let slovenske države, 57–80) ✕*



Dosegljivo je lahko v 1 uri

Z **NLB Osebnim kreditom**. Denar vam je lahko na razpolago **že v 1 uri**, če s seboj prinesete ustrezno potrjeno dokumentacijo in zahtevane osebne dokumente ter ste kreditno sposobni.*

Za več informacij obiščite www.osebnikredit.si ali pokličite 01 477 20 00.





Miha Blažič – N'Toko: Recesija v očeh

Če naglas izrečem to, kar precej ljudi misli, torej da je z ljudsko vstajo konec, s tem samo prispevam k njenemu koncu in ji jemljem še tisto nekaj preostalega vetra iz kril. Ker pa do nje čutim odgovornost in se imam tudi za njenega soustvarjalca, tega nočem storiti.

Zdi se mi, da sem vse to skupaj nekoč že doživel. Sicer nekje drugje, na drugačen način, a občutki kljub temu ostajajo enaki. To pot od euforije do apatije sem pred kratkim že prehodil. Zato se zadnjega pol leta v pogovorih o aktualnem družbenem dogajanju vedno znova vračam k svojim doživetjem izpred dveh let.

Takrat sem se namreč mudil na Japonskem in sredi bivanja tam me je presenetil vsem dobro znani trojček: potres, cunami in jedrska katastrofa. Država se je čez noč znašla v totalnem kaosu: 20.000 ljudi je izgubilo življenje, več sto tisoč jih je ostalo brez strehe nad glavo, milijone pa je prežemal nenehen strah pred novimi potresi, predvsem pa pred nevidno grozo radiacije, ki se je širila po otoku. Že tako hudo načeto gospodarstvo so zadele milijardne izgube, oblast pa razmeram nikakor ni bila dorasla. Še huje, vsak dan so v javnost prihajali novi dokazi o neposredni vpletenosti korumpiranih politikov v šlamparije, ki so botrovale fukušimski nesreči. Največjo psihološko travmo je gotovo povzročila prav radiacija, nevidna sila, do katere čutimo globok, zgodovinsko pogojeni podzavestni strah. O njej smo od medijev dobivali le črno-bele zgodbe. Ali smo v nevarnosti ali ne? Vsak je imel o tem svoje mnenje, kar je pomenilo le, da nihče ne pozna resnice. Informacijska zmeda, prikrivanja, laži, ustrahovanje, paranoja, bežanje v tujino, panično nabiranje zalog in posledično prazne police v trgovinah s hrano, apokaliptične napovedi tujih medijev ... vse to je postala vsakdanjost prebivalcev Japonske, ki so jih vsi po vrsti pustili na cedilu.

Toda vse le ni bilo tako temno, kot se sliši. Ne boste verjeli, ampak ko se danes pogovarjam z japonskimi prijatelji, se marsikdo nostalgичno spominja tistih mesecev po 11. marcu, ko so bile spremembe neizogibne in se je zdelo možno prav vse. K seznamu problemov lahko zato mirno dodamo tudi seznam pozitivnih pojavov, ki jih je prinesla nesreča: solidarnost, samoiniciativa, pogum, povezovanje, želja po resnici, aktivizem, boj proti korumpirani politični in gospodarski eliti, veliko druženja in

Miha Blažič ali N'toko (l. 1979) je glasbenik. Širšo javnost je nase prvič zares opozoril leta 2003, ko je prvič osvojil nagrado za najboljšega slovenskega freestylerja v klepanju rim. Je član skupine Moveknowledge. N'tokova samostojna plošča Parada ljubezni je ena bolj poniclejvkih kritik našega družbenega vsakdana. Leta 2011 je začel pisati družbeno angažirana besedila in se vključevati v javne razprave.

Ko sem se po pol leta iz pretresene in prebujene Japonske vrnil v Slovenijo, me je čakala država globoko v hibernaciji, kjer se ni pogovarjalo o družbenih alternativah in možnih načinih reševanja problemov, pač pa se je pritoževalo, stokalo, klelo in samopomiljevalo.

18

pogovarjanja, iskanje alternativ za prihodnost ... Sam lahko trdim, da še nikoli nisem v zraku čutil toliko upanja kot v tisti popolnoma brezupni situaciji. Japonska zastava, ki je prej pomenila nekakšen grozeč simbol imperialistične zatohlosti, se je znašla na majicah, torbah in facebookih mladih, urbanih ljudi. Mlada generacija si je spet jemala to arhaično in konservativno deželo za svojo, ampak ne na način, ki jim ga je vsa leta vsiljevala oblast. Nesreča jim je odprla upanje, da jo bodo lahko zgradili na novo.

Zdaj gotovo že slutite, kam merim s primerjavo. Ko sem se po pol leta iz pretresene in prebujene Japonske vrnil v Slovenijo, me je čakala država globoko v hibernaciji, kjer se ni pogovarjalo o družbenih alternativah in možnih načinih reševanja problemov, pač pa se je pritoževalo, stokalo, klelo in samopomiljevalo. Kot da smo najbolj od Boga pozabljeni narod na Zemlji. Napolnil me je vroč prezir nad ciničnimi, pasivnimi Slovenci. Toda takrat je bila kriza šele v povojih. Niti sanjalo se mi ni, da bodo v letu in pol ti isti ljudje z zastavami in transparenti v rokah paradirali pred parlamentom. Da bo kriza postala tako občutna in njeno reševanje tako klavrno. Da se kmalu ne bomo več pogovarjali o drugem kot o družbenih alternativah in reševanju problemov. Skratka, da bodo spremembe postale neizogibne in se bo zdelo možno prav vse. Življenje je pač polno presenečenj in tudi v zaspani Sloveniji je za nami pol leta pretresljivega dogajanja na vseh področjih. Okusili smo solidarnost, samoiniciativo, pogum, povezovanje ... Za sprožitev vsega tega na srečo ni bilo potrebna naravna katastrofa, ampak so zalegli že Kanglerjevi radarji.

Kar pa so Japonci v zadnjih dveh letih spoznali in počasi spoznavamo tudi mi, je dejstvo, da je od občutka, da so spremembe možne, do dejanskih sprememb, zelo dolga in trnova pot. Nazadnje sem se na Japonskem mudil poleti in zelo hitro zaznal spremembo v zraku. Magije ni več, rezultati vsega družbenega brbotanja na različnih ravneh pa so skoraj neznatni. Že kmalu po nesreči so volivci pokazali neverjetno kratek spomin in na tokijskih županskih volitvah ponovno izglasovali nacionalista Šintara Išiharo, ki je po nesreči 11. marca žrtvam namenil govor, v katerem jih je opo-

zoril, da je cunami »božja kazen, ki jih je zadela zaradi njihovega pohlepa«. S premierskega stolčka je sicer letel Naoto Kan, a je njegov poraz pomenil zgolj vrnitev Šinza Abeja, katerega LDP je bila pred tem na oblasti praktično že od leta 1955. Protesti proti jedrski industriji so se nadaljevali, a so jih mediji popolnoma ignorirali, večji del opozicije pa se pravzaprav ni več strinjal glede ciljev in smiselnosti vsega skupaj. Zaznati je spremembe v japonski energetski politiki, ki se poskuša znebiti odvisnosti od nukleark, a so tudi tu mnenja močno različna, saj vse druge možnosti kruto režejo tako v japonsko ekologijo kot tudi ekonomijo. Mladim postaja vse bolj jasno, kako negotova je njihova prihodnost.

Kaj je vzrok za tako meglen razplet dogodkov? Rekel bi, da predvsem človeška narava. Naj bodo ideje o družbenih spremembah še tako privlačne, na koncu se vedno vrnejo k starim vzorcem, kajti v nas prevladuje želja po stabilnosti, po miru. Ko zavladajo izredne razmere, smo sicer znotraj njih pripravljeni na izredne ukrepe, toda hkrati si želimo vrnitve v vsakdanjik. No, vsaj tisti, katerih vsakdanjik je približno znosen. To čustvo je bilo vseskozi prisotno med Japonci, ki so seveda želeli grozljivo izkušnjo čim prej pozabiti in se vrniti v normalno življenje. Zato ni zmagala tista politika, ki je obljubljala radikalne spremembe, pač pa tista, ki je pridigala o vrnitvi v nekdanje stanje. Nobenih novih obrazov torej. Da bi še bolj potešili podzavestno željo volivcev po več preteklosti in manj prihodnosti, so se politiki celo zatekli k obnavljanju zgodovinskih sporov in zaostriili razmere do večnih sovražnic Kitajske in Koreje ... naj ljudje vidijo, da nekaj pa vendarle počnejo. Očitno si želimo sprememb, zato da bi čim prej spet lahko bilo vse tako kot prej.

Tudi naša sedanja vlada in institucionalna politika nasploh uživata vse večjo podporo, simpatij do ljudske vstaje pa je vse manj. Pa ne zato, ker bi se vlada v čem izboljšala (naredila je le nekaj kozmetičnih popravkov), in ne zato, ker bi ideja vstaje postala kaj slabša in manj aktualna (seveda pa je bilo na tej strani tudi storjenih kar nekaj organizacijskih napak), pač pa zaradi potrebe po normalizaciji. Niso samo problemi ljudskega gibanja tisti, ki

ga zavirajo, saj so bile te luknje prisotne že ves čas. Zavira ga dejstvo, da nam napake zdaj prvič pridejo prav. Na tisti nesrečni 4. vstaji, ko so na dan prišle vse njene pomanjkljivosti, sem bil bolj kot nad organizacijskimi težavami in notranjimi spori zaskrbljen nad dejstvom, da je želja po vrnitvi v normalno stanje pri moji generaciji že tako močna. Tisti zoprni dež je marsikoga prikoval doma za Facebook, saj bi bil ob morebitnem odhodu ven moker in bi ga zeblo, česar si danes več ne moremo niti predstavljati. Mladi so ulice in mikrofone prepustili tolminskim puntarjem in drugim dežja vajenim veteranom, ki si prav tako želijo vrnitev preteklosti, pa četudi malo drugačne. In če je bilo še pred nekaj meseci popularno vzklikati hvalospeve vstaji, je sedaj popularno izražati svojo kritičnost do nje. Javno mnenje se tako hitro vrača k svoji ustaljeni mantri: »Vsi so isti.« Vrnimo se k svojemu vsakdanjiku, k svojemu jamranju, samopomilovanju in cinizmu, pa bo vse spet tako, kot je bilo. V to nam bodo pomagali verjeti mediji, ki tudi igrajo pomembno vlogo v tem procesu.

.....

Zakaj navadni ljudje tako težko vplivamo na sistem? Zakaj je tako težko spremeniti razmere, takrat ko je v zraku še dovolj volje in energije? Med drugim tudi zato, ker situacije nikoli ne moremo videti v celoti. Ta nam je po delčkih posredovana skozi nešteto filtrov, do nas pride prek medijev, mnenjskih voditeljev in različnih, predvsem političnih interesnih skupin. Za sekundo se je zdelo, da smo ljudje dobili glas, da govorimo mi, ne le politiki. Nismo bili le poslušalci, ampak aktivni soustvarjalci novic, naša realnost pa se je križala s tisto iz časopisov. Toda s potrebo po normalizaciji se iz civilne spet vračamo v zasebno sfero, kjer našo verzijo realnosti preglasi tista iz poročil. Tista, ki nas polni s strahom in občutkom nemoči, kakršne nas oblast za svoje delovanje pravzaprav potrebuje. Ko postaja glas ljudstva z ulic vse tišji, je vse glasnejša logika politike in finančnih institucij. To pa ne pomeni, da je njihova logika boljša. Paradoks je torej v tem, da smo pri dobivanju informacij o situaciji odvisni od medijev, hkrati pa so prav mediji tisti, ki razmere poslabšujejo in nam v končni fazi onemogočijo delovanje, nas paralizirajo. Kot je



rekel Mark Twain: »Če ne berete časopisov, ste neinformirani, če jih berete, ste dezinformirani.« Oglejmo si nekaj primerov tega procesa. Naj nadaljujem z analogijo o radiaciji: Japonci so bili za ukrepanje v zvezi z radiacijo povsem odvisni od medijev, saj jim je oblast očitno lagala. A medijev žal ni zanimalo, kako pomagati prizadetim prebivalcem, pač pa, kako pritegniti čim več pozornosti. Odgovor na to je jasen: s šokom. Tekmovali so, kdo bo javnost bolj prestrašil. Mediji na podlagi naših strahov ustvarjajo domišljjski svet, ki pa postane resničen, ko vsi vanj verjamemo in začnemo v njem živeti. Informacije o dogodkih nam posredujejo tako, da te nagovorijo naša čustva, ali pa jih vsaj uvrstijo v

Naj mi gre še tako težko iz ust, se moram pridružiti zboru opazovalcev, ki že mesece govorijo, da naj ljudska vstaja poišče strankarsko obliko in začne delovati na političnem polju. To se mi zdi največ, kar lahko v tem trenutku dosežemo.

19



Foto: Uroš Abram

naš miselni svet. Nas namreč ne zanimajo dogodki sami po sebi, pač pa nas zanima njihov vpliv na naša življenja, naš vsakdanjik. Evropski in ameriški mediji so lahko iztržili Japonsko katastrofo le tako, da so bralce vključili v zgodbo: »Jedrski oblak se že širi nad ZDA!« in »Kontaminirano hrano japonskega izvora našli v francoskih restavracijah!« Ti podatki so bili seveda neresnični, a pomembni, zato da se je nevedni, tračev javeni bralec lahko do dogajanja sploh opredelil. Zato lahko mirno rečemo, da so medijske interpretacije o posledicah sevanja bistveno slabše vplivale na življenje prebivalcev kot dejansko sevanje samo. Gospodarstvo celotnih regij je propadalo, saj nihče ni kupoval njih-

vih izvoznih izdelkov, tudi če so bile izmerjene količine sevanja po vseh predpisih normalne. Ljudje so se iz strahu selili in številni Evropejci so paradoksalno pred sevanjem pobegnili v svoje domovine, kjer je naravna količina sevanja v ozračju bistveno višja, pa nihče zaradi tega slabo ne spi. Ljudje so padali v depresije, se ločevali, delali splave in samomore. 99,9 % teh ljudi in njihovih otrok bi lahko živelo zdravo in mirno življenje, če bi svet znal z njimi ravnati drugače, kot da jih ožigosa. Ko pa ti strokovnjak, politik ali novinar reče, da si zaznamovan, potem si pač zaznamovan. Preskok v Slovenijo: po ciprski krizi vsi mediji in strokovnjaki s prstom pokažejo na nas, češ »vi ste naslednji«. Sloveniji

se zaradi nezaupanja finančnikov poviša cena zadolževanja, in glej ga, zlomka, čez noč ji res grozi, da bo postala naslednja! Dan pred tem nihče ni razmišljal o tem in naša vrednost v očeh sveta je bila povsem drugačna, potem pa BUM, postali smo zaznamovani. Čas je, da začnemo skakati s streh in delati splave, ali kaj? Vendar nočem prodajati teorij zarot, češ da je vse, kar je napisano, laž. Japonska ima radiacijo in Slovenija ima recesijo. To so realni problemi. Toda kaj ti problemi v praksi pomenijo? Od tod naprej postanejo stvar interpretacije, ta pa je največkrat v rokah ljudi, ki nimajo niti najmanjšega namena pomagati pri njihovem reševanju, pač pa od njih čim več iztržiti.

Predvsem za države, o katerih bralci vedo zelo malo, je treba ustvariti brand; ne le brand v smislu znamke, ampak brand kot žig. Japonska je zato dobila žig »Radioaktivna dežela«, kar ji pri spopadu s kontaminacijo čisto nič ne pomaga. Indija je pred kratkim dobila žig »Dežela posilstev«, čeprav ji pri reševanju tega problema ta žig precej bolj škodi, kot pa pomaga (zanimivo, da tega žiga niso dobile ZDA, v katerih je bistveno več posilstev kot v Indiji, pa jih nihče ne povezuje s tem ... aja, one že imajo svoj škodljivi medijski žig: »Dežela šolskih pokolov«). Slovenija pa je končno prišla v mednarodni tisk in prejela žig »Naslednji Ciper«. Pisec članka o Sloveniji v Guardianu je svoj omejeni miselni proces celo

Ali ni smešno, kako smo o organizatorjih vstaje pred tremi meseci vsi govorili v prvi osebi, sedaj pa so postali »oni«? Kako hitro si naša osebnost po potrebi prilepi in odlepi neke pripadnosti!

20

zelo jasno ubesedil: »Slovenije ne poznamo po ničemer, še najbolj se je spomnimo po porazu nogometarjev z Anglijo v svetovnem pokalu ...« In tu govorimo o časopisu, katerega najslavnejši kolumnist je Slovenec Slavoj Žižek! Mediji, tako kot banke in politiki, pač ne nosijo odgovornosti za naša življenja. Za njih smo živina, ki ji lastnik na zadnjico pritisne žig.

.....

Ker pa že pišem za medij, se moram tudi sam vživeti v to vlogo. Recimo, da bo nekaj ljudi prebralo to besedilo in bo torej vsaj malenkostno soustvarjalo javno mnenje. Kako torej opisovati stanje, v katerem so se znašla slovenska alternativna gibanja, če nočem zgolj trositi tega, kar hočete slišati, oziroma če si želim storiti več kot le pritiskati žige? Če naglas izrečem to, kar precej ljudi misli, torej da je z ljudsko vstajo konec, s tem samo prispevam k njenemu koncu in ji jemljem še tisto nekaj preostalega vetra iz kril. Ker pa do nje čutim odgovornost in se imam tudi za njenega soustvarjalca (Ali ni smešno, kako smo o organizatorjih vstaje pred tremi meseci vsi govorili v prvi osebi, sedaj pa so postali »oni«? Kako hitro si naša osebnost po potrebi prilepi in odlepi neke pripadnosti!), tega nočem storiti. Ostanem torej druga opcija: da še naprej vzklikam »Ni še gotovo, gremo skupaj do konca!« v pompoznem slogu, značilnem za vstajniško Facebook skupino, in se delam, da še vedno nagovarjam celotno Slovenijo, ko me v resnici poslušala le ožji krog somišljenikov. A bi s tem žal le prispeval h klovnovski podobi, ki jo v očeh mainstream javnosti dobijo radikalna gibanja, ko ta izgubijo stik z realnim stanjem. In kar še včeraj ni bilo videno kot radikalno, to postane takoj, ko je spet postavljeno v zatohlo ozračje vsakdanjosti. Ko pleše sto ljudi, so ti videti normalni, ko pleše le eden, pa deluje zmešan, ljudje mu obrnejo hrbet in se vrnejo k Harlem shaku. Realna situacija je takšna, da naši cilji žal nimajo zadostne podpore tistih ljudi, ki naj bi jih zastopali. Če se torej slepim, da bo vstaja dosegla vse cilje, ki si jih je zastavila, in bomo čez nekaj mesecev živeli v neposredni demokraciji, bom le PR-stroj, ki meče pesek v oči. Če pa se od nje distanciram in se delam, kot da nimam z njo nič, bom pripeval k temu, da res prav ničesar

ne bo dosegla. Kaj mi torej preostane? Preostane mi to, kar naj bi mediji počeli: iskreno in brez pretvarjanja pogledati realni situaciji v oči, se z njo soočiti in se odgovorno odzvati na to, kar vidim, ne le na to, kar bi rad videl.

Najprej torej upoštevajmo dejstvo, da je tista prva, vzhičena faza vstaje, ko se je vse dogajalo samo od sebe in je zanos ljudstva preskakoval vse ovire, mimo. Če jih v pol leta nismo odnesli »vun«, jih tudi zdaj ne bomo. Tu se torej začne težji del naloge: prebroditi apatijo, ki nujno sledi vzhičenju, in uresničevati ideje, zaradi katerih je do vzhičenja sploh prišlo. Od ljudi ne moremo pričakovati nenehne evforije. Gibanje se mora s čustvenega polja seliti na razumsko, ki je seveda bistveno manj zanimivo za medije, zato bodo tudi vsi morebitni rezultati (in nekaj jih že je) spregledani, premalo nagrajeni. V Mariboru smo videli, kako je videti ta proces: veliki pomp okoli protestov, zelo malo slavlja ob izvolitvi vstajniškega župana. Vendar je bil izvoljen, in to štejem za veliko zmago! Hkrati bodo mediji, ki sedaj servirajo naše želje po normalizaciji stanja, še tako splošno sprejete ideje predstavljale kot »radikalne«, zaradi česar jih ljudje ne bodo podpirali. Žal je treba za kakršenkoli uspeh vse te dejavnike upoštevati. Naj mi gre še tako težko iz ust, se moram pridružiti zboru opazovalcev, ki že mesece govorijo, da naj ljudska vstaja poišče strankarsko obliko in začne delovati na političnem polju. To se mi zdi največ, kar lahko v tem trenutku dosežemo. Menim, da se morajo protesti nadaljevati in vršiti nenehni pritisk na sedanjo vlado, saj bo ta sicer hitro pozabila na obljube predčasnih volitev in bo še ta možnost izpuhtela v zrak. Še kako prav jim pridejo te primerjave s Ciprom, saj si prestrašeni ljudje bolj kot kadarkoli želijo obljubljenost stabilnosti. Želim si, da bi bila Slovenija sposobna reči EU: »Odjebite, nehajte nas izsiljevati, ne bomo na račun naših ljudi reševali bank in ne bomo vam prodali svojih najboljših podjetij! Če vam kaj ni prav, gremo ven!« Toda takšnih jajc naši politiki pač nimajo. Zato se je treba z vso močjo osredotočiti na cilje, ki so dosegljivi, in v parlament čim prej spraviti pokončnejše ljudi. Marsikaj, kar nam zdaj predstavljajo kot radikalno, je v resnici standardna praksa v številnih razvitih

državah. Tudi če se vračamo v »normalno« stanje, torej se spet zapiramo v zasebno sfero, ne smemo nasesti takšnemu ustrahovanju in se ne smemo pustiti ožigosati. Jebiš ta »naslednji Ciper«, jebiš ta »Imamo še dva meseca, sicer ...«, jebiš ta »Slovenija nima drugih možnosti« ... Vse to so žigi, ki sicer govorijo o resničnem problematičnem stanju v državi, hkrati pa reševanje tega stanja onemogočajo. Znebimo se jih torej čim prej. In postavimo naše dostojanstvo, z njim pa tudi naše psihično zdravje, nazaj na prvo mesto.

.....

Končal bi še z eno izkušnjo iz moje bivanja na Japonskem. V obdobju po potresu je seveda nastala velika potreba po povezovanju ljudi. Ogromno smo se družili, kajti samota je bila v tistih okoliščinah preveč tesnoba. Vseeno pa je bilo takšno druženje glede na razmere marsikomu nenavadno, češ: »Ne moremo sedaj veseljačiti in se delati, kot da se nič ne dogaja ...« Ti ljudje so se izrednim razmeram »primerno« izolirali in ves čas spremljali razvoj dogodkov na poročilih in družabnih medijih, kar pa jih je psihično strlo. Zakaj? Ker internet in TV ne ponujata realne slike, pač pa predstavljata naše strahove in frustracije ob soočanju z njo. Kadar sem se vračal domov s tradicionalnih hanami piknikov pod češnjami (ki so se jih Japonci množično udeleževali kljub uradni prepovedi vlade), kakega dobredelnega koncerta ali protesta, sem bil napolnjen z zanosom. Ob vsakem stiku z ljudmi sem si rekel: »Ta narod si bo opomogel!« Ko pa sem se vrnil v sobo in odprl računalnik, me je na spletu čakala vrsta apokaliptičnih napovedi, grozečih števil, afer in spletk. Čakal me je kup histeričnih elektronskih sporočil iz domovine, da naj se hitro pobere domov. Prebral sem članke slovenskih medijev, za katere sem takrat poročal o stanju na Japonskem, in ugotovil, da so iz mojih javljanj izrezali vse pozitivne izjave, ter z velikimi črnimi črkami poudarili vse, kar je zunaj konteksta zvenelo zastrašujoče. Preveril sem članke medijev, ki jim zaupam kritično držo do uradnih informacij, in tako na strani Radia Študent izvedel, da je Tokio postal »postapokaliptično mesto teme, mesto duhov, iz katerega vsi bežijo ...«, v Mladini pa prebral »strokovni« članek, ki mi je zagotavljal, da bo sever Japonske kma-

lu postal neposeljeno radioaktivno območje. Začel sem razumevati, zakaj so nekateri moji prijatelji, ki so se izolirali, postali tako depresivni. Živeli so v »postapokaliptičnem mestu teme«, živeli so z občutkom kontaminiranosti in brezizhodnosti, medtem ko smo se drugi v množici evforičnih ljudi pod češnjami pogovarjali o tem, kako se bo država na novo zgradila z bolj zdravimi temelji. Kdo je v svojem ravnanju imel bolj prav? Ko sem v zadnjih mesecih doma spremljal medije ali bral komentarje na vstajniških straneh, sta se me lotevala ista panika in obup. Depresija. »Nivo komunikacije je katastrofalno nizek, vsi po vrsti so nesposobni!« Vsakič, ko sem se pridružil protestu, akciji, okrogli mizi, ali pa zgolj druženju in debati, pa so se vsi ti oblaki razpršili. Ljudje dejansko nismo takšni moroni, kot se to zdi na spletu! Tam, kot da so se akumulirale vse naše frustracije, v zunanjem svetu pa pridejo na dan tudi naše vrline. Ja, bolje so storili tisti, ki se niso pustili ožigosati. Storili so uslugo ne le sebi, pač pa tudi državi. Če se že moramo vrniti v vsakdanjik, naj ta ne bo tak, kot nam ga pišejo drugi.

Sam pa se pravzaprav še nisem popolnoma pripravljen vrniti v rutino. Še imam nekaj zagona. Še imam nekaj jeze in upanja. Zato se moje državljansko ravnanje za zdaj ne bo spremenilo. Če me vprašate, kaj storiti, vam bom odgovoril isto kot pred pol leta: Beri, organiziraj, pomagaj, prevzemaj iniciativo, protestiraj, voli in ne postani cinik! Po pol leta izkušenj pa k temu dodajam še: Ne pusti se poriniti nazaj v zasebno sfero, v izolacijo fiktivnega medijskega sveta in družabnih omrežij. V svet, kjer nas najraje vidi neoliberalna politika, ker nam tam lažje prodaja svoje fantazme in nas drži v nenehnem strahu in tesnobi. Vstajniško gibanje je dalo glas realnosti navadnih ljudi, omogočilo je, da so prišle na dan tudi drugačne ideje, in dalo je slutiti, da naše možnosti niso tako omejene, kot nam ves čas prikazujejo. Še naprej se moramo srečevati in govoriti, sicer bomo večno le poslušalci. Kadar o naših usodah beremo samo še v časopisih, je njihovo sporočilo vedno isto: nemočni ste. Mediji, tako kot politika, za svoj obstoj potrebujejo nemočnega bralca, nesposobnega priti do informacij in lastnih idej. Potrebujejo neumne in prestrašene ljudi, ne pa nas. ✕

Dnevnikova naročniška akcija

Splošni naročniški pogoji so objavljeni na www.dnevnik.si/pogoj.

Slika je simbolična.



Berite Dnevnik tudi na digitalnih platformah.

Tedenska naročnina na tiskani Dnevnik

6,23 €

(namesto 7,60 €)

Tedenska naročnina na digitalni Dnevnik*

3,60 €

(namesto 6,24 €)

Tedenska naročnina na digitalni Dnevnik* + sobotni tiskani Dnevnik

3,59 €

(namesto 7,54 €)

Tedenska naročnina na digitalni Dnevnik* + tedenski tiskani Dnevnik

7,43 €

(namesto 13,84 €)

*Digitalni Dnevnik omogoča prebranje vsebin na pametnih telefonih in tabličnih računalnikih.

BREZPLAČNA ŠTEVILKA
080 20 07
INFORMACIJE IN NAROČILA

DNEVNIK

Več informacij na digitalni.dnevnik.si



Barbara Rajgelj:

O izkušnji, imenovani Open

Če želiš razliko izničiti, mora najprej postati vidna, saj sicer obstaja samo hegemonška navzočnost domneve, tisto, kar je od nje ločeno, pa ne.

Včasih pojavi, stvari, ljudje in razmerja do njih niso strokovni, še manj znanstveni, ampak zelo osebni. Zato je primerno ali vsaj dopustno, čeprav za težo zapisanega tvegano, da se o njih piše osebno. Do gejev in lezbijk prijazen lokal Cafe Open je bil za marsikoga ena od takšnih osebnih zgodb, ki se je odprla pred petimi leti in se na sedanji lokaciji zaprla pred nekaj dnevi, na način, na kakršnega je živela: z druženjem raznolikih ljudi, ki jih je varovala policija in jih nazadnje tudi spodbudila k odhodu domov, ker je bila ura že nekaj čez ponoč. Vsem, ki so bili vključeni v njegovo dosežanje življenja, je dal priložnost, da so se o marsičem marsikaj naučili: o pomenu fizičnega prostora za vidnost ideje, o zaprtosti in odprtosti slovenske družbe, o zakonitostih gostinske dejavnosti, o vplivu birokratskih ovir na življenje ljudi in o mentaliteti slovenske prestolnice.

O POMENU FIZIČNEGA PROSTORA ZA VIDNOST IDEJE

Cafe Open je bil jasno opredeljen kot do gejev in lezbijk prijazen lokal, odprl pa se je zato, ker je bilo pred tem v Ljubljani druženje istospolno usmerjenih omejeno predvsem na nočno življenje, na znamenite nedeljske večere v K4 ter na kluba Monokel in Tiffany na Metel-

Dr. Barbara Rajgelj (l. 1975), predavateljica na Fakulteti za družbene vede, doktorica prava, docentka za civilno in gospodarsko pravo, borka za človekove pravice in aktivistka.

Barvo kože, raso, hendikep, starost, jezik in spol težko prikrijemo, spolna usmerjenost pa se lahko kaj hitro potisne za štiri stene in za njimi tudi ostane. Prav zato so fizični prostori tako zelo pomembni.

24

kovi, dnevno druženje pa se je razvilo v nekaterih lokalih, ki se v tem smislu večinoma niso izrecno opredelili niti niso ponujali programskih vsebin, povezanih z vprašanji spola, spolne usmerjenosti in spolne identitete. Po 20 letih gejevskega in lezbičnega gibanja se je zdelo, da je čas za dnevno svetlobo. Cafe Open nikoli ni želel biti izključujoč, želel pa je obrniti domnevo, da je vsak, ki vstopi v katerikoli prostor, heteroseksualen. Želel je preseči pomen spolne usmerjenosti, a v kulturi, ki temelji na domnevi heteroseksualnosti, je to mogoče le, če se najprej opredeliš kot oddaljitev od norme, kot drugi, in šele nato poskusiš preseči pomen razlike. Če želiš razliko izničiti, mora najprej postati vidna, saj sicer obstaja samo hegemonika navzočnosti domneve, tisto, kar je od nje ločeno, pa ne. Čeprav se je zdelo, da je opredeljevanje nevarno, je bilo jasno, da neopredeljevanje pomeni nadaljevanje nevidnosti. Samo prve mesece po odprtju so otroci iz soseščine s kolesi drveli mimo pločnika lokala in ga opazovali kot v živalskem vrtu ter bolj ali manj v zadregi kričali besede, ki so jih za poimenovanje gejev in lezbijk slišali v šalah, šoli ali na televiziji. Zelo hitro je osebna okoliščina postala tako nepomembna, da se zanjo ni bilo več vredno zmeniti.

Spolna usmerjenost ima v primerjavi s številnimi drugimi osebnimi okoliščinami ne-srečo, da ni navzven vidna. Zato ji je lahko skrivati do onemoglosti, zasebno in javno. Barvo kože, raso, hendikep, starost, jezik in spol težko prikrijemo, spolna usmerjenost pa se lahko kaj hitro potisne za štiri stene in za njimi tudi ostane. Prav zato so fizični prostori za obstoj in vidnost raznolikosti tako zelo pomembni.

O TEŽAVNOSTI BITI GOSTINSKI LOKAL S SPOROČILOM

Med fizičnimi prostori je prav gostinski lokal eden najbolj odprtih, dostopnih in demokratičnih javnih prostorov, bolj kot knjižnice, kinodvorane, galerije, kulturni domovi in univerzitetne predavalnice. Za obisk ni potrebna vstopnina, članarina, izobrazba, predznanje ali kvalificiranost katerekoli vrste. Vanj se lahko (namenoma) vstopi celo po pomoti. Vsebinska, ki nagovarja v gostinskem lokalu, se dotakne tudi tistih, ki le redko zahajajo v javne prostore mišljenja, žal pa v sloven-

skih gostinskih lokalih vsebinska nagovarja le redko. Takšno izvotljeno dojemanje barske kulture gojijo tudi oblasti, saj niti država niti lokalne skupnosti ne spodbujajo razvoja kulturne in programske ponudbe v njih. Ker je ta prepuščena tržnim zakonitostim, se vanjo le redko vključujejo posamezniki in posameznice, ki bi želeli javne prostore odpirati družbeno angažiranemu delovanju, vzpostavljati varne prostore za marginalne skupine ter povečevati vidnost skritih identitet. Za takšno delovanje so prostori etabrirane kulture in vednosti veliko bolj udobni in manj naporni, hkrati pa je za izvajanje vsebin zanje lažje pridobiti javna finančna sredstva. Gostinska dejavnost je precej regulirana, nad njo kot damoklejev meč bedijo številne inšpekcije in drugi prekrškovni organi. Državni organi pri poslovanju ne dovoljujejo ali oprostajo napak, so zelo redko pripravljeni razumeti kontekst delovanja, vse to pa je v času, ko se vsaki obliki sodelovanja in razumevanja lahko očita tudi koruptivnost, politično botrstvo ali nedopustno lobiranje, deloma razumljivo. Cafe Open je v petih letih delovanja pripravil več kot 200 brezplačnih dogodkov; 50 predavanj, okroglih miz in pogovorov, 40 literarnih večerov, 50 odprtih likovnih razstav, 30 koncertov ter številne druge dogodke. Ker je bil hibrid med gostinskim lokalom in družbeno angažiranim prostorom, je bil v stalnem iskanju ravnotežja. Čeprav je bil organiziran kot gospodarska družba, mu ni šlo za dobiček. Iskal je ravnotežje med komercializacijo, ki zagotavlja večjo obiskanost, a manj smisla, in vsebinsko težo, ki dodaja vrednost, a jo prinaša manj ljudem. Zato je bil preveč prozaičen za podporo kulturnih institucij in preveč kultiviran, da bi ga zanimalo sponzorstvo alkoholne industrije in da bi on zanimal alkoholno industrijo. V petih letih delovanja je prejel okrog 15 tisoč evrov javnih sredstev za izvedbo programa, zlasti za varovana druženja istospolnih družin in izvedbo predavanj Odprto o družbenih problemih. Iskal je ravnotežje med identiteto in odprtostjo: želel je biti varen prostor za geje in lezbijke, kjer se ne preizprašujeta ne spol ne spolna usmerjenost, a hkrati odprt in pretočen, saj je prostor, ki ni odprt, brez velike škode lahko tudi zaprt. Vsa ta ravnovesja je našel

včasih bolj, včasih manj uspešno, a nikoli dokončno.

O »SUBVENCIONIRANI« SLOVENIJI

Ljubljana je zadnja leta posejana z gostinskimi lokali, pri čemer je delovanje večine podprto z različnimi legalnimi ali nelegalnimi mehanizmi, zaradi katerih je konkurenca izkrivljena, potrošniki pa teh mehanizmov zaradi neinformiranosti, pa tudi zaradi lastne komoditete za zdaj še ne vgrajujejo v svoje izbire. Razmeroma majhne napake pri poslovanju se lahko hitro kaznujejo, nekatere velike sistemske nepravilnosti pa ostajajo nesankcionirane. Temeljna in vseprisotna nelojalna in protizakonita praksa, ki že dolga leta vlada slovenskemu gostinstvu, je prikrojavanje prihodkov z namenom plačila nižjih davkov. Namesto da bi si nosilci gostinske dejavnosti in njihova združenja prizadevali za znižanje davka na dodano vrednost z 20 na 8,5 odstotka, si ga na nizko stopnjo ukrojijo z blagajnami, ki omogočajo brisanje realnih vrednosti na računih, kar vpliva na zmanjšanje davčne obremenitve zavezanca. Skrajni čas je, da država na vseh področjih uvede sistem, zaradi katerega se nihče ne bo znašel pred dilemo, ali zaradi želje po ohranitvi delovanja v povezavi z nelojalno konkurenco sodelovati v nelegalnih praksah ali ne. Država, ki ne preprečuje nelegalnih praks nekaterih, vse druge konkurente posredno sili v nezakonito poslovanje.

Druga ovira svobodni in pošteni konkurenci na gostinskem trgu so restavracije, bari in klubi, katerih primarni namen ni opravljanje gostinske dejavnosti, ampak pranje denarja. Zato ni nenavadno, da imajo kriminalne združbe, ki se ukvarjajo s prepovedanimi posli, v lasti tudi gostinske lokale, nenavadneje pa je, da z njimi sodelujejo mestne oblasti, ki jim dajejo v najem ali v prodajo nepremičnine za opravljanje dejavnosti. Umazane mu denarju je prav v gostinski dejavnosti razmeroma lahko pripisati zakonit izvor: ker sta hrana in pijača potrošni dobrini, organi pregona težko dokažejo, da je visoka prodaja fiktivna in namenjena zgolj pranju denarja. Vsekakor pa takšne nepravilnosti vplivajo na delovanje trga, saj ga umetno napihujejo in dvigujejo višino stroškov, na primer najemnin.

Tretja značilnost tega, kako se v Sloveniji lotevamo razvoja mest, je megalomanskost in vsenavzočnost občinskih oblasti, ki se le stežka uprejo čezmernim intervencijam v produkcijo vsebin. Namesto da bi mestne oblasti zagotovile finančno in tehnično podporo, ob kateri bi civilna družba lahko sama oblikovala vsebine, prek svojih javnih zavodov vsebine tudi same producirajo. Pri takšnem načinu se izničuje polje svobodne iniciative, saj je zasebno zreducirano na komercialno, neprofitna sfera pa je bodisi v domeni oblasti ali v domeni nevladnih organizacij, ki so večinoma ozko specializirane in se ukvarjajo z izvedbo posameznih dogodkov, projektov in programov, le redko pa z odpiranjem in ohranjanjem javnih prostorov.

Ne nazadnje slovensko gostinstvo »subvencionira« izkoriščana delovna sila. Od neplačanih južno- in vzhodnoevropskih ter azijskih delavcev in delavk, ki v suženjskih razmerjih in razmerah delajo za stanovanje in hrano, do študentov in navideznih samostojnih podjetnikov, katerih razmerja so po vsebini delovna razmerja, formalno pa so angažirani v fleksibilnih oblikah dela. Temu se ni mogel izogniti niti Cafe Open.

O TEŽAVNOSTI BITI DO GEJEV IN LEZBIJK PRIJAZEN

Čeprav zadnji dve leti večjih težav s homofobijo v lokalu ni bilo več, sta ga vsaj v začetnih letih precej zaznamovala nestrpnost in nasilje. Prvo leto po odprtju so bili sodelavci in sodelavke, pa tudi gosti in gostje lokala pogosto tarča verbalnih napadov, vrhunec nestrpnosti pa je lokal doživel s štirimi homofobnimi napadi, ki so se vsako leto zgodili v tednu parade ponosa. Najnasilnejši se je zgodil junija 2009, ko je skupina sedmih ali osmih v črno oblečenih in zamaskiranih fantov z gorečimi baklami in s kamenjem napadla obiskovalce in obiskovalke literarnega večera. V času napada je bilo v lokalu in na njegovem vrtu približno 60 ljudi. Policija je tri napadalce našla in sprožila kazenski postopek, ki se je pravnomočno končal julija 2011, pri čemer sta bila dva storilca obsojena na sedem, eden pa na pet mesecev zapora, odločitev pa je ena redkih obsodilnih sodb za kaznivo dejanje javnega spodbujanja sovraštva, nasilja oziroma nestrpnosti v slovenski so-

Pomembna ovira svobodni in pošteni konkurenci na gostinskem trgu so restavracije, bari in klubi, katerih primarni namen ni opravljanje gostinske dejavnosti, ampak pranje denarja.



Cafe Open, junij 2010 / Foto: Borut Peterlin

dni praksi. Drugič je bil lokal tarča napadov v tednu parade ponosa junija 2010, ko so napadalci ob obletnici prvega napada lokal popisali z grafiti »Smrt pedrom!« in »Buška je buška peder«, naslednje leto so razbili okno in lani sosednjo stavbo pografitirali s homofobnim sporočilom »Parada gnusa«. Ob prvem napadu je bil odziv večinskega dela politike enoznačen – politika je nedvoumno obsodila nasilje –, vse druge napade pa so konservativne politične stranke relativizirale. Tako je predsednik SDS Janez Janša leta 2010 namesto jasne obsodbe nasilja dejal, da je ob sobojanju raznih pojavov nestrpnosti treba imeti iste vatlje za vse, in pri tem navedel primer nestrpnih grafitov na slovenskih cerkvah, ki jih nihče ne obsodi. Takšen obrat pri obsojanju nasilja je skrb zbujač, saj kaže na poskus dela politične elite, da bi s primer-

javo in kazanjem na druge oblike nestrpnosti implementirala in normalizirala vstop nasilnih in diskriminatornih praks v vsakdanje življenje.

Homofobija pa se ne kaže zgolj v fizičnem in verbalnem nasilju, ampak se lahko skriva tudi za na videz nevtralnimi dejanji in odločitvami, pri čemer jo je v teh primerih izjemno težko dokazati. Največ takšnih dvomov se je porodilo v stikih s prebivalci v sosesčini in s policijo, nekaj pa tudi z obiskovalci lokala. Eksplicitne oblike homofobnega nasilja ne puščajo dvoma o svoji naravi in namenu, prikrita homofobija pa pušča odprt prostor za interpretacijo navidezno nevtralnih odločitev in delovanja posameznikov in oblasti, s čimer so prizadevanja za odpravo težav, ki izvirajo iz njih, zelo otežena. Poenostavljeno, vsak ima pravico do dnevnega in nočnega počitka in

miru in ga večerno govorjenje gejv in lezbijk lahko moti, nikoli pa ne bomo vedeli, ali bi ga to govorjenje motilo, če njegovih zaznav ne bi determiniralo poznavanje spolne identitete ali usmerjenosti govorečih. Zato se je v odsotnosti nasprotnega dokaza nujno postaviti na izhodišče, da negativnih odzivov na svoje delovanje ne pripisujemo homofobiji. Nasprotno stališče hromi in vzpostavlja paranoidno stanje.

O PRIHODNOSTI ODPRTIH PROSTOROV

Cafe Open se je zaprl, ker je bila lokacija na ljubljanskih Prulah zaradi ujetosti v stanovanjsko sosesko premajhna in utesnjujoča. Poleg tega je s 1. januarjem začel veljati nov odlok Mestne občine Ljubljana o obratovalnih časih gostinskih lokalov, po katerem so ti v tem delu mesta lahko odprti le do

23. ure, lokali na sosednji ulici 20 metrov stran pa lahko poslujejo dve uri dlje. Dve uri je nič časa v življenju navadnega človeka in ogromno časa v poslovanju navadnega lokala. A pravilo je pravilo, seveda pa je prav Open dokaz, da vsako pravilo učinkuje na življenje ljudi in skupnosti. Vse to vedenje v človeku zbuja dvom, ali je njegovo početje smiselno, ali imajo njegova prizadevanja učinke in zlasti, ali vse to še zmore. Ali kakor mi je po napadu s kamenjem in z gorečimi baklami po telefonu rekel oče: »Nihče ne živi 500 let, da bi jih lahko 100 porabil za druge.« A ker smo vedno hkrati sami tudi ta drugi, so vsa leta, ki jih domnevno porabimo za druge, leta, ki jih porabimo zase. Zaradi tega je prihodnost odprtih prostorov odprta, tudi zato, ker se z nami nič ne zapre za vedno, zapre se naš način, odprejo pa se številni drugi. ✕



Rok Kogej:

Kriza v kapitalizmu ali kriza kapitalizma?

Vsaka kriza kapitalizma se prej ali slej utelesi v podobi delavskih gibanj in strank, ki so kapitalizmu tudi dejanska grožnja.

Trenutna kriza, katere začetek običajno postavljamo v leto 2007, ko je v ZDA propadla investicijska banka Lehman Brothers, se že od začetka prikazuje kot finančna ali, natančneje, dolžniška kriza. Začela se je kot kriza hipotekarnih kreditov najrevnejših ameriških gospodinjstev, kmalu pa se je prek mednarodnih trgovinskih, denarnih in finančnih trgov razširila še na preostanek sveta. Iz slovenske perspektive se prikazuje v dveh razsežnostih. Prva je evropska. V tej razsežnosti je s takšnim ali drugačnim izhodiščem prizadela predvsem periferne države območja evra, kot so Portugalska, Irska, Italija, Grčija in Španija, tj. skupino PIIGS. Zaradi tesnih finančnih povezav, zunanjetrgovinskih neravnovesij in neugodnega razmerja političnih sil, ki je preprečilo pravočasno izvršitev potrebnih institucionalnih prilagoditev in političnih ukrepov, pa je močno ogrozila tudi obstoj evrskega območja in EU v celoti. Druga razsežnost, v kateri se nam kriza prikazuje, pa je specifično nacionalna. Ekonomski razcvet v letih 2004–2008, tj. neposredno pred prevzemom evra in po njem, je temeljil na pritoku kapitala iz držav evrskega območja in na zunanjem povpraševanju, ki sta financirala menedžerske odkupe zasebnih podjetij in njihove zgrešene investicije, breme slabih kreditov pa je po izbruhu krize padlo na pleča domačih in tujih bank, v vse večji meri pa tudi javnih financ. Tudi v tej razsežnosti se kriza torej prikazuje kot dolžniška kriza, le da k nam prihaja z zamikom in v blažji obliki. Irski davkoplačevalci so s svojo slabo banko leta 2010 prevzeli kar 77 milijard evrov slabih kreditov, kar je skupaj z drugimi stroški reševanja bank irski proračunski primanjkljaj v tistem letu pognalo do rekordnih 31,2 % BDP-ja, mi pa jih bomo s svojo slabo banko letos prevzeli »le« štiri milijarde.

Dejstvo, da se trenutna kriza prikazuje kot dolžniška kriza, ni sporno, saj to vsaj na površju tudi je. Sporno pa je, če se razlaga krize ustavi pri površinskih pojavih, kakor to počne vladajoča ideologija, kjer vodilno vlogo igra neoklasična ekonomija. Takšna analitska gesta ima namreč posledice ne le za razprave na hodnikih ekonomskih fakultet in na straneh njihove

Rok Kogej (l. 1987), politolog, član Delavsko-punkerske univerze, direktor in odgovorni urednik založbe Naprej.

Tudi če ne vztrajamo pri tezi, da je trenutna kriza tudi s političnega vidika že kriza kapitalizma, se moramo strinjati, da lahko to zelo hitro postane.

28

vih revij, ampak tudi za politiko, kolikor okuži oblikovalce politik. Opredelitev krize kot dolžniške krize namreč vodi do političnega sklepa, da jo lahko premagamo le z razdolževanjem podjetij, bank in države ter s povečanjem konkurenčnosti gospodarstva, kar sta evfemizma za socializacijo zasebnih dolgov, privatizacijo državnega premoženja in kleščanje javnega sektorja, zlasti socialnih transferjev in storitev, ter za nižanje plač. Pokazali bomo, da vladajoča ideologija (ki je, kot je vedel že Karl Marx, ideologija vladajočega razreda, v kapitalizmu torej kapitalističnega razreda) skriva zadnji vzrok te pa tudi vseh podobnih kapitalističnih kriz. Ta vzrok pa ni razbohoten javni in zasebni dolg ali previsoke plače, prav tako ne državno lastništvo, razpadla pravna država ali moralna sprijenost politikov in menedžerjev, kakor trdijo sorodne razlage. Pod površjem dolžniške krize se namesto tega skriva kriza kapitalizma kot sistema produkcije za profit, ki je v regionalnem okviru posredovana s krizo institucionalnega ustroja EU. To je kriza kapitalizma, ki se s predahni vleče že od sedemdesetih let 20. stoletja, zdaj pa je končno izbruhnila v vsej svoji moči. Takšna opredelitev krize pa prinese popolnoma drugačen politični sklep. Ne socializacije zasebnega dolga, ampak odpravo dolga kot takega. Ne privatizacije državnega premoženja, ampak socializacijo zasebnega premoženja. Ne kleščanja javnega sektorja v korist zasebnega, ampak kleščanje zasebnega sektorja v korist javnega. Ne nižanja plač v korist profitov, ampak nižanje profitov v korist plač. Kapitalizmu je spodletelo, zato naj priložnost dobi socializem. Prispevek bomo razdelili na dva dela. V prvem, osrednjem delu bomo predstavili marksistično razlikovanje med *krizami v kapitalizmu in krizami kapitalizma*, profit kot osnovno motivacijo ekonomske aktivnosti v kapitalizmu, trenutno krizo pa kot krizo kapitalizma, ki ima kot svoj zadnji vzrok nizko svetovno profinitno stopnjo. V drugem, sklepnem delu pa bomo podrobneje utemeljili potrebo po socialistični alternativi reševanju krize s kapitalističnimi sredstvi.

KAPITALIZEM IN VSE NJEGOVE KRIZE

Marksistična ekonomija, ki je na

začetku trenutne krize dobila ponoven zagon, večinoma ločuje med dvema vrstama kapitalističnih kriz. Prve so *krize v kapitalizmu*. Te so razmeroma kratke, do njih pa prihaja približno vsakih sedem do deset let. Gre za poslovne cikle, ki jih sicer (napačno) obravnavata tudi keynesovska in neoklasična ekonomija, tj. za izmenjavne konjunktur in recesij. V fazi recesije stopnja ekonomske aktivnosti upade, stopnja brezposelnosti se zviša, stanje javnih financ pa se zaradi delovanja avtomatskih stabilizatorjev, tj. zaradi povečanja socialnih izdatkov in upada davčnih prihodkov, poslabša. Vzroki in povodi recesij so mnogoteri, njihova dolžina, globina in frekvenca pa so odvisne od višine svetovne profinitne stopnje (o njej več kasneje). Same recesije nimajo znatnejših političnih učinkov, seveda pa imajo lahko politične vzroke, na primer nepričakovan razpad države kakor v državah nekdanje SFRJ ali drastičen rez v javnofinančne izdatke kakor v Grčiji. Če kot provizoričen makroekonomski kazalnik recesije (tehnični kazalniki so natančnejši) uporabimo letno gibanje realnega BDP-ja, tj. BDP-ja, izraženega v stalnih cenah, smo zadnji recesiji doživeli leta 2009, ko je realni BDP v državah EU upadel za 4,3 %, v Sloveniji pa za kar 7,8 %, in leta 2012, ko je upad realnega BDP-ja znašal 0,3 % (EU) in 2,3 % (Slovenija). Ker vse makroekonomske napovedi napovedujejo nadaljevanje recesije tudi v naslednjih letih, gotovo pa vsaj še v letošnjem, rast realnega BDP-ja pa tudi v vmesnih letih ni ravno navduševala, nekateri govorijo o veliki recesiji ali celo o manjši depresiji.

In tu pridemo do druge vrste kapitalističnih kriz, do *kriz kapitalizma*. Razlika med temi in krizami v kapitalizmu ni le kvantitativna, na primer v njihovi dolžini, globini ali geografskem obsegu, ampak tudi in predvsem kvalitativna, saj so krize kapitalizma predvsem politične krize, čeprav imajo tudi svoje ekonomske posebnosti. Ekonomsko se krize kapitalizma prikazujejo kot zaporedje večjega števila krajših recesij ali kot ena neprekinjena depresija (razlika med recesijo in depresijo je predvsem v globini). Trajajo dlje kakor običajne recesije, s predahni lahko tudi več desetletij, so tudi globlje, geografsko pa prizadejejo celoten svetovni kapitalizem,



čeprav neenakomerno. Od običajnih recesij se ekonomsko razlikujejo tudi v tem, da je njihov vzrok enak in se skriva globlje, čeprav so lahko povodi tudi v tem primeru mnogoteri. Krize kapitalizma so z ekonomskega vidika tako predvsem krize nizke svetovne profinitne stopnje. Vendar je, kakor rečeno, ključna ločnica med krizami v kapitalizmu in krizami kapitalizma predvsem politična. S tega vidika se vsaka kriza kapitalizma prej ali slej utelesi v podobi delavskih gibanj in strank, ki so kapitalizmu tudi dejanska grožnja (poznamo tudi kvazi-protikapitalistična giba-

nja in stranke, kakor jih imenuje Lev Centrih, na primer fašizem in njegove stranke, ki kapitalizem ogrožajo samo na videz, dejansko pa zagotavljajo njegov nadaljnji obstoj). Odkar je postal svetovno prevladujoči produkcijski način, je kapitalizem doživel tri takšne krize. Prva je bila dolga depresija v letih 1873–1896, druga je bila velika depresija v letih 1929–1945, tretja, ki še nima imena, pa se vleče že vsaj od leta 1973, njena posebnost pa je, da jo je kapitalizmu vmes za nekaj desetletij uspelo umiriti. Vse tri so izbruhnile v podobi finančnih kriz.

Ne le na svetovni periferiji, tudi v največjih državah EU smo dobili socialistične stranke, ki so že same po sebi spoštovanja vredne politične sile, skupaj pa gradijo mednarodno mrežo, ki bo dvignila tudi sorodne stranke v manjših državah.

29



Foto: Luka Gorjup

lovno silo. Če sprejmemo Marxovo delovno teorijo vrednosti, ki pravi, da presežno vrednost producira le živo delo oziroma delovna sila, ne pa tudi mrtvo delo oziroma produkcijska sredstva, lahko sklenemo, da tehnološki napredek zaradi tržnih pritiskov zniža stopnjo presežne vrednosti v na novo producirani vrednosti, s tem pa tudi profi-tno stopnjo. In ker kapitalisti svoje-ge kapitala ne bodo investirali, če profitna stopnja ne opravičuje investicijskega tveganja, bo prišlo do upada stopnje akumulacije kapita-
la, tj. do upada stopnje reinvestira-nja preteklih profitov, s tem pa do upada rasti, v trenutkih kapitali-
stičnih kriz pa celo do negativne stopnje rasti ekonomske aktivno-
sti.

Če se vrnemo k trenutni krizi, je očitno, da je ta kriza kapitalistična. Težje pa je oceniti, ali gre za krizo v kapitalizmu ali za krizo ka-pitalizma. Z ekonomskega vidika gre gotovo za drugo. Svetovna dol-
žniška kriza je res le površinski po-jav, do katerega je prišlo zaradi desetletij nizke svetovne profitne stopnje, do neenakomernega raz-
voja nacionalnih dolžniških kriz pa je prišlo zaradi neenakomerne-
ga razvoja nacionalnih profitnih stopenj. Povojna zlata doba, kakor obdobje 1945–1973, sicer po vseh kazalnikih najuspešnejša v zgodo-
vini kapitalizma, imenuje Eric Hobsbawm, se je v sedemdesetih letih iztekla v kronično krizo nizke svetovne profitne stopnje, ki se je takrat prikazovala kot stagflacija, tj. kot kombinacija globoke recesi-
je in visoke inflacije. Iz nje se je kapitalizem izvil s prehodom v ne-
oliberalni stadij, ki je z uspešnim političnim napadom na delavski razred, tj. na njegove sindikate in stranke, omogočil zaostajanje sto-
pnje rasti tako neposrednih kakor posrednih plač, tj. socialnih stori-
tev in transferjev, za stopnjo rasti produktivnosti, s *policy* trojkom privatizacije, liberalizacije in dere-
gulacije gospodarstva in financ pa je ponudil nove investicijske prilo-
žnosti z visoko profitno stopnjo. Ta politična kombinacija je v osemde-
setih in devetdesetih letih svetov-
no profitno stopnjo sicer zvišala, a se je morala ta v letih 1997–2000, z izbruhom vzhodnoazijskih fi-
nančnih kriz in pokom ameriškega *dotcom* balona, znova vdati. Novo začasno rešitev je kapitalizem našel v pospešitvi že tako hitre finan-

Poudarek na profitni stopnji kot ključnem makroekonomskem ka-
zalniku je zasluga marksistične ekonomije. Ta se pri tem sklicuje na Marxovo tezo, da prevladujoča ekonomska motivacija v kapitalizmu ni produkcija in konsumpcija uporabnih vrednosti oziroma za-
dovoljevanje človeških potreb in prav tako ne optimalna alokacija redkih dobrin: kapitalisti bodo svo-
jo vlogo igrali le, če bo s produkcijo potekalo samouvrednotenje kapita-
la, tj. če bo prišlo do produkcije in realizacije presežne vredno-
sti, ki bo presegala vrednost investiranega kapitala, tj. presežne

vrednosti, ki se bo na koncu pro-
dukcijskega procesa realizirala kot profit (za opredelitev kapitalista kot takega je sicer ključno pred-
vsem prizadevanje za profit, saj si finančni in trgovski kapitalisti ne mažejo rok s produkcijo, pa niso nič manj kapitalisti). Gorenje, an-
gelski investitor ali nepremičnin-
ski agent ne producira kuhinjskih aparatov, investira v startup podje-
tja ali prodajo stanovanj zato, ker bi želel zadovoljiti neko človeško potrebo, ampak zato, ker želi reali-
zirati čim višjo profitno stopnjo, tj. čim večji profit glede na prvotno investicijo. To je teza, ki je Marxa

vodila do odkritja zakona o ten-
denčnem padanju profitne sto-
pnje. Marx pokaže, da razvoj ka-
pitalistične produkcije spremlja ten-
denca rasti organske sestave kapi-
tala, tj. tendenca manjšanja deleža variabilnega kapitala oziroma de-
lovne sile glede na delež konstan-
tnega kapitala oziroma produkcij-
skih sredstev v sestavi celotnega investiranega kapitala. Zaradi tr-
žnega pritiska morajo podjetja skr-
beti za svojo konkurenčnost z več-
anjem produktivnosti, to pa počne-
jo tako, da investirajo vse večji de-
lež svojega kapitala v produkcijska sredstva, vse manjši delež pa v de-

Možnost, da se grški scenarij ponovi pri nas, je več kakor dejanska. Če se mu želimo izogniti, moramo preplaviti ulice in parlament ter kot odgovor na vprašanje krize kapitalizma izbojevati socializem.

30

cializacije, tj. v povečanju velikosti in kompleksnosti finančnega sektorja ter vloge financ v produktivnem sektorju, tj. v proizvodnji storitev in blaga, in v gospodinjstvih. Na primer v ZDA, ki so prednjačile tudi v tem pogledu, je profitna stopnja v finančnem sektorju, ki ne ustvarja presežne vrednosti, strmo narasla, medtem ko je v produktivnem sektorju stagnirala. V letih 2000–2006 se je torej zasebni in ponekod tudi javni dolg napihnil do nevzdržnih meja (v ZDA je skupni dolg ob koncu tega obdobja znašal kar 360 % BDP-ja, prej pa niti med veliko depresijo ni presežal meje 300 % BDP-ja), kar je profitno stopnjo nekaj časa sicer vzdrževalo na visoki ravni, a je zato po poku dolžniških balonov padla toliko globlje. V letih 2006–2009, tj. med zadnjim letom konjunktura in doslej najnižjo točko krize, je profitna stopnja v državah EU padla za petino, v Sloveniji pa za skoraj četrtino, padec pa se v slovenskem primeru še vedno ni ustavil.

KAR GRE DOL, GRE LAHKO TUDI GOR

Z ekonomskega vidika je trenutna kriza torej kriza kapitalizma. Kaj pa s političnega? Dolga depresija je rodila drugo internacionalo, njene stranke – če zamizimo na eno oko, pa ji lahko pripišemo tudi zasluge za oktobrsko revolucijo; velika depresija je moč delavskih gibanj in strank še povečala, kar je drugo svetovno vojno morda rešilo pred zmago sil osi, obdobje po letu 1973 pa je s tega vidika precej žalostno. Lahko smo še ostrejši in zadnja tri desetletja skupaj z Gérardom Duménilom in Dominiquejem Lévyjem označimo za desetletja neoliberalne kontrarevolucije, ko je bil delavski razred lahko vesel, če je obdržal vsaj del pravic, ki si jih je izbojeval pred tem obdobjem. Vendar je ponoven izbruh krize leta 2007 priložnost za vrnitev udarca. Sicer smo šele na začetku, a znaki so obetavni. Ne le na svetovni periferiji, tudi v največjih državah EU smo dobili socialistične stranke, ki so že same po sebi spoštovanja vredne politične sile, skupaj pa gradijo mednarodno mrežo, ki bo dvignila tudi sorodne stranke v manjših državah. To so Die Linke (četrti največja stranka v nemškem bundestagu, ki je s svojo fundacijo vplivna tudi drugje po svetu), Siriza



Foto: Luka Gorjup

(druga največja stranka v grškem parlamentu, na naslednjih volitvah pa se ji napoveduje celo zmaga) in Front de gauche (njihov kandidat Jean-Luc Mélenchon je na zadnjih francoskih predsedniških volitvah dosegel četrti najboljši rezultat). Morda je še spodbudne videti svetovno poplavo protestov, stavk ter zasedb delovnih mest in fakultet, o

katerih naša občila sicer redko poročajo, a ni njihov pomen zato nič manjši. Seveda pa ne moremo mimo domačega protestniškega vrenja, ki smo mu bili priča v zadnjih mesecih in ki je tudi v Sloveniji ponovno odprlo prostor za marksizem kot teoretsko in analitsko stališče ter za socializem kot politično stališče. Tudi če ne vztrajamo pri

tezi, da je trenutna kriza tudi s političnega vidika že kriza kapitalizma, se moramo strinjati, da lahko to zelo hitro postane.

Pri političnih napovedih pa seveda moramo biti previdni. Marxov zakon o tendenčnem padanju profitne stopnje ne pravi, da se bo kapitalizem sesul, ko bo prišlo do zadostnega upada profitne stopnje, ali da je upad profitne stopnje nepovraten. Enačba profitne stopnje je formulirana s preprostim ulomkom. V števcu ulomka najdemo realizirano presežno vrednost oziroma profit, v imenovalcu pa vsoto investiranega konstantnega in variabilnega kapitala oziroma produkcijskih sredstev in delovne sile. Če vzamemo števec kot danega (kar je razumna predpostavka, saj si kapitalistična produkcija običajno ne pušča rezerv pri produkciji presežne vrednosti), lahko profitno stopnjo še vedno povečamo z znižanjem vrednosti konstantnega in variabilnega kapitala. Konstantnemu kapitalu lahko vrednost znižamo bodisi z njegovim fizičnim uničenjem, na primer z vojno, bodisi z njegovim razvrednotenjem, na primer z množičnimi bankroti in odpisi dolga, variabilnemu kapitalu pa jo lahko znižamo z znižanjem plač. Prav tako lahko znižamo davke, ki kapitalistu jemljejo del profita, kar pa seveda zahteva tudi znižanje javnofinančnih izdatkov. Kriza kapitalizma je lahko tako zares priložnost za delavska gibanja in stranke, da ga zrušijo in zamenjajo s socializmom, vendar do tega ne vodi noben ekonomski zakon. Ekonomski zakoni lahko postavljajo vprašanja, a nanje mora odgovoriti politika, tj. razredni boj. In najprepričljivejši odgovor lahko pride tudi z druge strani. Tako Grčijo že tri leta mučijo z ukrepi, ki smo jih opisali zgoraj. V tem času se je stopnja brezposelnosti zvišala na 26,4 %, med mladimi do 25 let celo na 58,4 %, realne plače so padle za 30 %, ljudje nimajo več dostopa do osnovnih socialnih in zdravstvenih storitev, državo pa poceni razprodajajo tujemu kapitalu. Vendar ukrepi delujejo, saj profitna stopnja okrevaja.

Možnost, da se grški scenarij ponovi pri nas, je več kakor dejanska. Če se mu želimo izogniti, moramo preplaviti ulice in parlament ter kot odgovor na vprašanje krize kapitalizma izbojevati socializem. ✕

DO CILJA:
PODIPLOMSKI ŠTUDIJ
EKONOMSKE FAKULTETE

PRAVA POT

INFORMATIVNI
DAN

12. junij 2013

WWW.EF.UNI-LJ.SI/PODIPLOMSKO

TUDI V ANGLEŠKEM JEZIKU

BOLONJSKI MAGISTRSKI PROGRAMI:

- Bančni in finančni management
- Denar in finance
- Ekonomija
- Kvantitativne finance in aktuarstvo
- Management
- Management in ekonomika v zdravstvenem varstvu
- Management v športu
- Mednarodno poslovanje
- Podjetništvo
- Poslovna informatika
- Poslovna logistika
- Poslovanje in organizacija
- Računovodstvo in revizija
- Trženje
- Turizem
- Javni sektor in ekonomika okolja
- EMTM



Jože Vogrinc:

Hlapčevstvo ali razvoj?

Pripravljenost na korenite spremembe družbe nikakor ni in ne sme biti šifra za vračanje v enopartijsko državo. Podtikanja na desnici, da kdo to resno načrtuje, so nesmiselna. Razumno pa je pričakovati in si prizadevati, da se strukturna kriza kapitalizma razplete v demokratični socializem.

Odgovor na vprašanje, ali si državljani Slovenije v tem političnem trenutku lahko odpremo razvojno perspektivo ali pa se bo dežela pogreznila v še hujši obup in mrtvilo, je odvisen od tega, kako si odgovorimo na dve logično poprejšnji in politično nujni, neizogibni vprašanji: ali smo sposobni preseči golo ogorčenje in racionalno analizirati globalne razmere, položaj Slovenije, razporeditev mnenj in razmerja sil v Sloveniji? Ali smo v skladu s tem sposobni razlikovati med dolgoročnimi dilemami Evrope in Slovenije na eni strani in kratkoročnim položajem v državi? Če tega nismo sposobni, bodo naša dejanja nepremišljeni odzivi na trenutni videz položaja, zaradi česar bomo zabredli še huje. Če pa tako analizo lahko naredimo, se je mogoče družbeno angažirati in politično organizirati za perspektiven razvoj Evrope in Slovenije. Pričujoče besedilo želi prispevati, da s tem začnemo. Nadaljujem razmislek, ki ga že dobri dve leti razvijam v Mladini. Ves čas izhajam iz teoretskega prepričanja, ki me vodi tudi tu: 1. da je zdajšnja kriza globalna, strukturna kriza kapitalizma; 2. da je Evropska unija in z njo širše Evropa v jedru krize in se zato iz nje ne bo izvlekla brez radikalnih sprememb; 3. da je kriza Evrope neposredno družbeno in politično okolje, v katerem se morajo politične sile v Sloveniji znati orientirati, če hočejo sploh vleči razvojno perspektivne poteze; 4. da splošno evropsko krizo v Sloveniji dodatno zapleta in hromi našo sposobnost za delovanje posebna kriza – kriza legitimnosti novega vladajočega razreda, ki je povsem nesposoben odpreti razvojno perspektivo. Protestno gibanje, ki je nastalo to zimo, je bistveni novi dejavnik v slovenski krizi. Povsem

Dr. Jože Vogrinc (l. 1953) na oddelku za sociologijo Filozofske fakultete v Ljubljani predava sociologijo kulture in sociologijo medijev. Vodi tudi Center za medijske študije pri ISH - Fakulteti za podiplomski humanistični študij v Ljubljani. Je kolumnist Mladine.

Morali bomo začeti razpravljati tudi o temah, ki so za stalno zaposlene z znosnimi dohodki tabu: ali smo, recimo, kot družba pripravljene sprejeti občutno nižje plače za manjšo delovno obveznost in za stalnejšo zaposlenost vseh, predvsem mladih?

34

razločno je izreklo občutje množic, da so nezadovoljne z »vsemi« (se pravi, s »političnim razredom« v celoti, če s tem razumemo stranke, njihov aparat in njihovo zasidranost v javni upravi in v državnih podjetjih) in da hočejo »zamenjavo elit«. V tem geslu, če ga dopolnimo s prepričanjem, da je treba »zapreti vse lopove«, se megleno skriva zavest, da je gospodarska »elita« za stanje v Sloveniji vsaj enakovredna krivka s »politiko«, obenem pa se žal razkriva popolna zbežanost glede tega, kaj bomo počeli, ko bodo »vsi« odstavljeni ali na Dobu, kdo bo prevzel oblast in predvsem, kaj bo počel z njo. Bistveni pozitivni dosežek gibanja je (poleg tega, da je spodbudilo poslance, da so vrgli z oblasti Janšo in SDS), da je opogumilo ljudi h glasnemu izrekanju nezadovoljstva in k začetku formuliranja avtonomnih političnih zahtev posameznih področij družbenega življenja. Brez avtonomnega razvoja političnega mišljenja in brez nove politične govornice množic samih bodo tudi družbene spremembe površne, navidezne. Vendar pa je prevladujoče nezadovoljstvo še zmeraj ubesedeno na tako splošen način, da ga lahko obrača v svoj prid katerakoli obstoječa stranka. Odvisno od tega, ali bodo mednarodni položaj, ukrepi vlade Bratuškove in odzivi gibanja na kratek rok prinesli navdušenje ali malodušje, sta lahko volilna udeležba in izid naslednjih volitev skrajno različna. Ob malodušju lahko pripeljeta nazaj na oblast stare sile s SDS na čelu, katerih hlapčevstvo do Bruslja in Frankfurta ter do Berlina in Rima je že znano. Evforija lahko pripelje na oblast povsem neizkušeno garnituro, ki bo lahek plen izsiljevanj kapitala in bruseljsko-berlinskih agend na eni strani ter medsebojnih nesoglasij in plenilske spretnosti nenadnih domačih podpornikov na drugi. Celo če bo vlada Bratuškove nepričakovano uspešna in bo okrepila zdajšnje tri glavne vladne stranke (PS, SD, DL), je ta kratkoročni uspeh lahko dolgoročno katastrofa za Slovenijo, če bo zdajšnjačasno oblast zapeljala v napačno prepričanje, da jo bo iz krize izvleklo nadaljevanje dozdašnje politike. Realna politika prejšnjih treh slovenskih vlad (prve Janševe, Pahorjeve in druge Janševe) je bila namreč enaka ne glede na barvo in volilno bazo: nesamostojno, trenutno prilagajanje zahtevam ve-

lekapitala in stare evropske partitokracije, odsotnost samostojne razvojne perspektive, kratkovidno zavljanje volivcev z načrti, ki po izvolitvi vlade obtičijo v predalih. Najgloblje spoznanje dela protestnega gibanja je, da se mora spremeniti način delovanja slovenske družbe v celoti, globinsko, in da je zamenjava imen in obrazov ob nespremenjeni obliki in vsebini politike le prepleskanje fasade in nadaljevanje agonije. A v gibanju se je iz tega vpogleda takoj začela spekulativna gradnja gradov v oblakih, se pravi, izdelava načrtov za popolno prenovu politične zgradbe družbe. Njihova skupna slabost je naiven idealistični formalizem: pričakovanje, da se je treba le domisliti idealne oblike družbe, pa jo bodo ljudje pograbili. Popolnoma pa manjka analiza družbenih in ekonomskih interesov in prepričan dejanskih sestavnih delov slovenske družbe, saj so samo oni tisti dejavniki, ki dejansko spreminjajo družbo – s tem, ko spreminjajo svoje delovanje, mišljenje, sestavo in medsebojne odnose. Če se taki idealisti po (ne)sreči znajdejo na oblasti, so bodisi zbežani in jih za svoje načrte izkoristijo drugi bodisi se »strezni« in postanejo »realisti«, se pravi, da zapakirajo svoje iluzije in sledijo tistim interesom, h katerim jih napeljuje njihov novi, oblastni položaj.

Zakaj pravzaprav je za družbeni razvoj Slovenije bistvenega pomena, da se orientiramo v svetovni krizi in da samostojno presojava, kako bi se morala razvijati Evropa? Ali ni Slovenija preprosto premajhna in nima na širše določilnice svojega položaja nobenega vpliva, zato mora naša oblast čakati, kdaj bo prometnica dala znak za odhod nemško-francoskega vlaka ali katerega drugega trenutno modnega vozila, da se Slovenija vkrcra? Prav kratkovidnost, s katero se slovenska politična »elita« zavestno odpoveduje svoji perspektivi, najbolj razločno dokazuje njeno brezperspektivnost, njen oportunistem, njeno provincialno drobnjkarstvo in predvsem njeno nesamostojnost in pripravljenost na hlapčevanje. Brezperspektivnost in oportunistem: razvoj sveta in Evrope je v rokah velikih, zunaj našega dosega, zato nam ne ostane drugega, kakor da se drenjamo na vladajoči vlak, pa naj pelje levo ali desno, v zid ali



Ljubljana, januar 2013/Foto: Igor Andjelić

v prepad. Provincialno drobnjkarstvo: s Cankarjevega vrha na Rožniku se vidi samo do kraljev na Betajnovi, ne pa, v katero smer se vrti Zemlja – to vidijo kvečjemu v Bruslju ali v Frankfurtu. Kakor da nam svetovni splet ne omogoča in nas celo sili, da vidimo svet, kako se vr-

ti, hkrati z mnogih točk? Nesamostojnost: medtem ko ima »elita« polna usta slovenske državnosti in suverenosti, je pripravljena ne le trenutne odločitve, pač pa tudi zakone in ustavo povsem podrediti trenutnim zahtevam tistih, ki jih priznava za svoje gospodarje. Slo-

Ker EU nima razvojne politike, si jo bomo morali v Sloveniji narediti sami. Prav zato jo potrebujemo še bolj. Če pa jo bo Slovenija imela, bo to njena strateška prednost.



venska država ima kot članica Nata, EU, evrskega območja in vrste mednarodnih gospodarskih sporazumov formalno bistveno bolj zvezane roke, kakor jih je imela glede mednarodne in gospodarske politike SFRJ. A dejanska politična in ekonomska prepletenost in soodvi-

snost v svetu in v Evropi danes kvečjemu zavezuje družbene elite (politične in intelektualne!) vsepovsod k veliko bolj kompleksnim strateškim razmišljanjem o razvoju kakor prej. Pristajanje na lastno majhnost in nesposobnost za iniciativo slovensko politično »elito« ne

glede na odtinke v prepričanju samodejno sili v hlapčevanje.

S to metaforo merim na obnašanje, ki ga je sociološko treba ustrezneje in natančneje analizirati in imenovati. Gre za ravnanje, ki je žal enako v vseh časovnih razsežnostih, od vsakodnevnih stikov z

EU do srednjeročnih planov (dolgoročnih ni!), in na vseh ravneh delovanja politike, od taktike (kako naj minister odgovori na željo veleposlanika v zvezi z apetiti podjettja iz njegove države po kosu ostankov slovenske družbene lastnine) do strategije (tudi te ni; strategijo imajo baje »veliki«, »majhni« si je ne upajo imeti). Dejansko je odzivanje predstavnikov slovenske države na finančni kapital in na njegove zastopnike na zasebni ravni, na ravni držav in na ravni mednarodnih organizacij (OECD, IMF itn.) pasivno prilagajanje dnevne politike in celo državnih dokumentov zahtevam, ki so v zadnji instanci predvsem zahteve bank upnic. Po svojih praktičnih posledicah je taka »politika« delovanje v prid finančnemu kapitalu. Po definiciji je v nasprotju z interesi Slovenije kot samostojne države. Zelo verjetno pa je v zasebnem interesu predstavnikov države, ki se po koncu trenutne kariere nadejajo stolčka v kakšni mednarodni instituciji ali vsaj v upravnem odboru prihodnje slovenske izpostave kakšne korporacije.

Da je globalni kapitalizem kot dominantni način produkcije v strukturni krizi, je zdaj videti že s prostim očesom. Dejanske razsežnosti in implikacije te krize komaj slutimo. Dobro pa čutimo nekatere oblike skrajno zaostrenih protislovij te družbe: ekološke katastrofe; zaradi neznosnega prepada med življenjsko ravnijo bogatih in revnih izgubo sposobnosti prvih, da sploh prepoznajo težave drugih, in redukcijo drugih na dejanske sužnje ali kar na snov (npr. v trgovini z organi); prepletenost globalnih finančnih in produkcijskih povezav, zaradi katerih se tako rekoč vsi dejavniki odločanja počutijo negotove; dolgotrajna kriza dobičkov je preusmerila ves napor akumulacije v zagotavljanje dolgoročnih rent s političnimi, pravnimi in finančnimi potezami, ki državne aparate podrejajo preusmerjanju vseh vrst dohodkov v obveznosti do rentnikov kot upnikov. Zaradi te prepletenosti nikakor ni mogoče računati, da novih velesil kriza ne bo prizadela. Vsekakor pa velike spremembe v razmerju sil obetajo svetovne konflikte velikih razsežnosti.

S prostim očesom je tudi videti, da je Evropa v krizi zaradi zaostrovanja družbenih napetosti med bo-

Bolj kot program v nekaj točkah, s katerim bi osvojili oblast – in jo potem zapravili, ker bi bil neuresničljiv –, potrebujemo medsebojno razpravo, analizo razmer, a tudi sprotno refleksijo posameznih korakov gibanja.

36

gatimi in revnimi v posameznih državah ter med bogatimi in revnimi državami, navsezadnje pa med upniki in dolžniki. Ne gre le za krizo Unije. Bolj bistven je padec socializma. Pred 40 leti je bil socialistični Vzhod v vseh ekonomističnih utopijah o neskončni rasti in konvergenci vštet še v »prvi svet«, med »razvite«. Neoliberalna demontaža državno-partijskega socializma je naredila te dežele za podrejeno, izkoriščano obrobje Evrope ne glede na to, ali so formalno vključene v EU ali ne. V EU je to bistveno prispevalo k premoči kapitala nad delom, zaradi katere se družba razslojuje, družbeni boji pa se zaostrojujejo. Rast pa so ohranile tiste družbe, kjer se je enopartijski socializem prelevil v brezobzirni enopartijski kapitalizem in katerih družbeno zaostalost izpričuje prav to, da je v njih mogoče dosegati rast s terorističnim zastraševanjem delavcev in družbe.

Sklep, ki ga vlečejo evropske »elite«, s slovensko vred, je le zapozneli refleksni gib tipično starčevske ideje vračanja v idealizirano preteklo stanje: postati moramo konkurenčnejši, zagotoviti moramo rast. Ker ta nacionalni recept prodajajo vse oligarhije vsaka svoji naciji, je lahko rezultat, če ga bodo nacije resno vzele, le nesmiselno tekmovanje v nižanju življenjske ravni in zaostrovanju delovnih razmer, posledica pa zaostritev notranjih in medsebojnih konfliktov in še večje težave. Dediščina političnih bojev za emancipacijo je v Evropi dovolj močna, da bi morala onemogočiti tako strategijo. Na novo je treba oblikovati evropsko družbo in evropsko politiko. Od zdajšnje politike EU pričakovati strategijo, na katero se bo Slovenija potem priklonila, je iluzorno.

Slovenija zato nima izbire: potrebuje lastno razvojno strategijo, ki bo temeljila najprej na analizi globalnih razmer, potem na analizi evropskih razmer. Potrebuje lastno globalno in evropsko politiko. To ne pomeni pritlehnega antievropskega ali antiglobalnega nacionalizma. Nasprotno! Analiza mora pokazati, katere evropske pobude naj sprejmemo in katere zavračamo, s kom v Evropi naj se Slovenija povezuje in s kakšnimi projekti; s kom v svetu in pri čem naj sodeluje – po možnosti z evropskimi partnerji, če pa je treba, pa samostojno.

Očitani nam bodo, da je to nerealistično. Nasprotno! Nojevska, skrajno nerealistična, je vsa dosedanja slovenska zunanja politika, kolikor se poskuša kot slepi potnik ali nekdo, ki je v zadnjem trenutku pritekkel na peron, peljati, kamor se pelje gospodar, ne glede na cilj, ki ni naš, in za ceno, ki je ne poznamo. Edino samostojna presoja svetovnih in evropskih razmer in proučitev tega, kaj za Slovenijo pomenijo take ali drugačne poteze drugih, sploh šele omogoča realistično, samostojno zunanjo in notranjo, razvojno naravnano politiko.

Za Slovenijo ni ključno, s kakšnimi pogoji se bo do junija spet zadolžila. To bo kvečjemu vplivalo na trenutni položaj posameznih strank in ministrov. Ključno je, ali si bo s tem kupila čas le do naslednjih volitev, naslednjega plačila, naslednjega puščanja krvi prebivalstvu – ali bo to time-out, da pride do samostojne razvojne strategije. Za zdaj se zdi prva možnost žal veliko verjetnejša.

Prav zato, ker EU nima razvojne politike, si jo bomo morali v Sloveniji narediti sami. Prav zato jo potrebujemo še bolj. Če pa jo bo Slovenija imela, bo to njena strateška prednost. Bistveno pri tem je, da kot družba pridobimo sposobnost razlikovati med trenutnim stanjem stvari in razvojno perspektivo. Le majhen del tistega, čemur se slovenska država podreja s »strukturnimi reformami«, je neizogiben. To velja nespodbitno le za pokojninsko reformo, kolikor je ta odgovor na starostno sestavo prebivalstva. Že način izpeljave reforme pa je močno sporen, saj skupaj z večino drugih zakonskih sprememb v svežnju »strukturnih reform« samodejno pristaja na globalni in evropski okvir teh reform, to pa je klesčenje socialne države in nižanje dosežene ravni kompromisnih razmerij med delovno silo in kapitalom. Nikakor ne soglašamo s splošno oceeno »politike« in »ekonomije«, da je strukturno prilagajanje neizogibno. Edini »razvoj«, ki ga lahko pričakujemo kot posledico, je razvoj neenakosti, revščine in nenujnih družbenih konfliktov.

Slovenija se bo morala za izdelavo lastne razvojne poti zanesti na svoje intelektualne sile in na svojo družbeno energijo in znanje, na svoje zaloge ustvarjalnosti in na svoje naravne in geografske »dano-

sti« (v resnici niso nič dane, ampak so le možnosti, ki jih razvijemo skladno z naravo in trajnostno, ali pa so kratkotrajne, lahko zapravljen kapital!).

Podrediti se trenutnim zahtevam »gospodarjev« je včasih taktično pametno, če se jim ne moreš izogniti. A čemu bi jih častili kot božji načrt, če niso drugega kakor izsiljevanje ali celo nesmisel? Treba jih je razkriti kot izsiljevanje in nesmisel celo takrat, ko predstavniki Slovenije s stisnjenimi zobmi sprejmejo poniževalen dogovor (npr. za novo tranšo posojil). Samo z razkrivanjem interesov izsiljevalcev in škodljivosti politike, ki jih podpira, se bo tem interesom in taki politiki v Evropi v perspektivi mogoče učinkovito upreti.

Ne glede in ob tem pa se Slovenija prav zaradi napačne razvojne usmeritve EU mora zanesti na lastne sile in na svoje specifične prednosti. K trajnostnemu, sonaravnemu razvoju jo usmerja že to, da ima veliko gozda in vodne vire. Razpršenost prebivalstva po ozemlju, bivalne in delovne navade in možnosti nas že zdaj silijo k mobilnosti v mejah dežele in prek mej, k iznajdljivemu kombiniranju virov preživetja in k vsakodnevnim taktikam in strategiji povezovanja z drugimi na kratkem razdalje. Zdi se, da nas vsaj trenutna situacija sili k »centripetalnemu« razmišljanju in ravnanju.

Gibanje zato odpira priložnost za temeljito družbeno razpravo o strategiji razvoja. Ta razprava bo predvsem morala pripeljati do boljšega medsebojnega razumevanja med posameznimi deli družbe in do večjega zaupanja v druge, predvsem pa vase, pri vsakem izmed delov družbe. Postali smo kompleksna družba, kjer ni preprostih rešitev za vse. Slepno zaupanje v rešitve, veljavne za vse počez, je botrovalo npr. kupu nesmislov, ki smo jih »kassirali« zaradi ideje, da se pod isto kategorijo »javnega sektorja« zbašejo uradniki in znanstveniki, zdravniki in policisti, umetniki in učitelji. Potrebujemo več družbene solidarnosti, in to prav med različnimi deli družbe. Slovenci takoj pomagajo pogorelim, saj si zlahka predstavljajo, da bi doletelo njih. Veliko več zaupanja do drugih pa potrebujemo, da smo učitelji solidarni s snajžilkami, delavci s kmeti, samozaposleni z uslužbenci. Do zaupanja pa ne bomo prišli s tveženjem,

da smo »vsi v istem čolnu«. Kdor dela po individualni pogodbi in pričakuje dividende, sejnine, odpravnino itn., pač ni v istem čolnu z delavko na minimalcu ali na čakanku, ki še ni dobila mezde za nekaj preteklih mesecev. Dejanska solidarnost danes bi predvsem zahtevala, da utrdimo socialno državo in da odpravimo splošno brezposelnost, še posebej mladih. Morali bomo začeti razpravljati tudi o temah, ki so za stalno zaposlene z znosnimi dohodki tabu: ali smo, recimo, kot družba pripravljene sprejeti občutno nižje plače za manjšo delovno obveznost in za stalnejšo zaposlenost vseh, predvsem mladih?

Pripravljenost na korenite spremembe družbe nikakor ni in ne sme biti šifra za vračanje v enopartijsko državo. Podtikanja na desnici, da kdo to resno načrtuje, so nesmiselna. Razumno pa je pričakovati in si prizadevati, da se strukturna kriza kapitalizma razplete v demokratični socializem. Ta ne more biti nacionalno omejen projekt, marveč je uresničljiv kvečjemu v evropskih, če ne v svetovnih razmerjih. Zato demokratični socializem, tako kot neposredna demokracija, ni realističen kratkoročni cilj. Prav tako ni recept za delovanje. Je pa trdna ciljna usmeritev. Do cilja je veliko etap in ni še jasno, kako naj si sledijo med seboj. Prav zato pa tudi ni nobenega pametnega razloga, da ne bi o obojem razmišljali že zdaj in da ne bi tako demokratičnega socializma kakor neposredne demokracije udeležili tam, kjer je to praktično mogoče. Etapni cilji so tudi cilji. Brez oprijemljivih ciljev se končni cilj sprevrže v fatamorgano.

Bolj kot program v nekaj točkah, s katerim bi osvojili oblast – in jo potem zapravili, ker bi bil neuresničljiv –, potrebujemo medsebojno razpravo, analizo razmer, a tudi sprotno refleksijo posameznih korakov gibanja. Korake pa gibanje mora delati, sicer ne bo shodilo. Nič zato, če se oprijemlje drugih, če se udari, če pade. Tudi zdaj si je treba priklicati v spomin Marxa in Brechta. Kaj sta že rekla? Da je treba biti tako radikalen, kakor so radikalne razmere. In da je en korak dejanskega gibanja vreden več kot nič koliko deklaracij. ✗



NE ME REZAT!

Majice NE ME REZAT, moške (velikosti S, M, L, XL, XXL in XXXL) in ženske (velikosti S, M, L, XL, XXL), v temno modri barvi lahko naročite:

- PO TELEFONU NA ŠTEVILKO: 01 230 65 50,
- PO ELEKTRONSKI POŠTI NA NASLOV: prodaja@mladina.si,
- ALI NA NASLOV: Mladina, d. d., Dunajska cesta 51, 1000 Ljubljana.

Cena majice je 14 € (naročnikom Mladine, Globala in Monitorja priznamo 15 odstotkov popusta). V ceno je že všteti 20-odstotni DDV, ne pa tudi stroški poštne.

**MLADININA MAJICA PROTI ZAKONU O
URAVNOTEŽENJU VAŠIH FINANC**



Spomenka Hribar:

Zamujena priložnost?

Če se ne opredelimo do spornih dejanj v zgodovini, smo kakor da bi oslepeli, kot bi si dali mreno na oči in bi slepo blodili v sedanjosti in v prihodnost.

Dr. Spomenka Hribar (l. 1941) je slovenska sociologinja in publicistka. Vedno je bila aktivistka, predana visokim etičnim in demokratičnim standardom, vedno na strani človekovih pravic in šibkega. Njen aktivistični pohod se je začel z esejem Krivda in greh (objavljen v Katedri 1986), v katerem je spregovorila o povojnih pobojih in se zavzela za spravo. Je ključna oseba demokratizacije.

Domovina je ena, nam vsem dodeljena, in eno življenje in ena smrt« je v en sam verz pesnik Oton Župančič stisnil človekovo eksistencialno resnico. Vsi smo v smrtnosti »bratje«, bratje-v-smrti. Vsakdo ima svojo smrt. Pred skrivnostjo smrti smo vsi majhni, posamezniki. Smrt ne pozna ne herojev, ne izdajalcev, ne krivcev, ne osamosvojiteljev.

In vsakdo ima svojo domovino, majhen »kozmos«, kjer je prvič zagledal beli dan, zaslišal materno govorico, se znajdeval v okolju; vstop na svet in izhodišče v svet je domovina. Razumljivo je, da si skorajda vsakdo zaželi večnega počitka v domovini. *Domovina* torej ne pomeni le kraja, temveč duhovni svet, v katerem se je posameznik na-rodil.

Zato se mi zdi razumljivo, da je škof Gregorij Rožman želel biti pokopan v domovini. In razumljivo se mi zdi, da se bo zdaj to tudi zgodilo. Manj razumljiva mi je gesta predsednika Milana Kučana, da je o svoji – sicer hvalevredni – ideji in pobudi, da se posmrtni ostanki škofa prenesejo v domovino, govoril najprej z vatiškanskim generalnim državnim tajnikom kardinalom Angelom Sodanom in da je o tem odločala cerkev (Vatikan). Kaj ima Vatikan z izvirno pravico vsakogar, tudi škofa, da je pokopan v domovini? Ta pravica je za človeka bistvenejša kakor pa odločitev o pokopu škofa kot škofa. Pravica biti pokopan v domovini je izvirna in pripada Rožmanu kot človeku in ne kot škofu. Škof – kakor vsak človek – je bil najprej človek svoje domovine, šele na drugi ravni funkcionar institucije cerkve.

Še manj mi je razumljivo stališče Vatikana, da bo pokop možen, ko bo škof sodno rehabilitiran. Kajti škof Rožman – po mojem mnenju – ni bil sodno rehabilitiran, ampak je vrhovno sodišče sodbo vojaškega sodišča razveljavilo (zaradi postopkovnih prekrškov in drugih pomanjkljivosti in napak), zadevo vrnilo na okro-

Enačenje etike in zakonodaje je nedopustno; gre za dve ravni ocenjevanja nekega ravnanja. Kar še posebej velja za etično ocenjevanje dejanskih posledic nekega političnega ravnanja, če zaznamuje več ljudi ali kar celotno družbeno skupnost.

žno sodišče v Ljubljani v novo sojenje, ki pa ni bilo mogoče, ker je med tem obdobjem umrl. Po moji laični presoji, kakor pač sama razumem, ker ponovnega sojenja, se pravi dokazovanja krivde in/ali nekrivde, ni bilo – tudi rehabilitacije ni! S tem razmišljanjem želim nakazati, da že od vsega začetka v razmišljanju o prekopu Rožmana ni šlo zgolj za pietetno dejanje, ampak tudi za politiko. Ta nerazčiščenost pojma rehabilitacije se vleče naprej, tako da zasledimo implicitno, pa tudi eksplicitne trditve, da je škof Rožman tudi pravno in moralno rehabilitiran. Kar v preprostem razumevanju in govoricni pomeni, da je »zdaj dokazano, da je škof Rožman med vojno ravnal prav«. Toda vprašanje pravne ali moralne rehabilitacije nima na ravni pravice vsakogar, da je pokopan v domovini, skupnega prav nič. Nemci in Japonci po vsem svetu iščejo posmrtno ostanke svojih vojakov (med njimi so gotovo tudi pravi zločinci!) in jih prekopavajo v domovino ali pa jim v tujini oskrbijo svoja pokopališča! S tem simbolično dokazujejo sebi in svetu, da lastno zgodovino jemljejo nase.

Neobsojenost in posledično domneva nedolžnosti nista isto kot rehabilitacija. In še manj razumem, zakaj je bila odločitev o prekopu in pokopu škofa v domovini sprejeta (kjerkoli že) zdaj, ne pa tedaj, ko je bil sodni postopek ustavljen (marca 1999). Domneva nedolžnosti in rehabilitacija sta morda v pravni misli in praksi istovetna pojma, sama pa razumem rehabilitacijo v tem smislu, da je nekdo imel, ravnal prav, da nima nobene odgovornosti in ne krivde, ne po zakonu ne po etičnih načelih. Enačenje etike in zakonodaje je nedopustno; gre za dve ravni ocenjevanja nekega ravnanja. Kar še posebej velja za etično ocenjevanje dejanskih posledic nekega političnega ravnanja, če zaznamuje več ljudi ali kar celotno družbeno skupnost.

Zaradi nedorečenosti pojma rehabilitacija oziroma zaradi mešanja najmanj treh ravni: pravne, politične in etične, oziroma zaradi njihovega premeščanja in še več, enačenja, kar pomeni ideologizacijo pojma rehabilitacija, prihaja do nespo razumov, kaj pomeni prekop škofa Rožmana oziroma njegov pokop v domovini. Hočem reči, da že sama taka tripomenska uporaba pojma »rehabilitacija« (nenamerna ali na-

merna, niti ni bistveno) poraja nespoznanje in torej tudi možne nove ideološke konflikte.

Prekop škofa Gregorija Rožmana cerkveni dostojanstveniki razglašajo kot čisto pietetno dejanje, kar je prav, saj to pomeni, da delovanje pokojnika – v dobrem in slabem – neka skupnost vzame nase kot svojo lastno preteklost. Kot dediščino – v dobrem in slabem. Škof Rožman je naredil veliko dobrega posameznim ljudem (prošnje pri okupatorjih, da jih recimo izpustijo iz zaporov ali iz taborišča Rab – četudi je tudi to delal selektivno ali pa glede na politične koristi) in veliko slabega prav kot škof s svojimi napačnimi odločitvami. Toda – kakršnekoli so že bile, so del naše nacionalne zgodovine. So NAŠE. Jih priznamo – samo to! Kajti to ne pomeni, da dobrih in slabih dejanj ni več mogoče ali ni dovoljeno raziskovati, se do njih opredeljevati – še posebej, če odmevajo še v našem današnjem življenju. S pieteto do mrtvega je vzpostavljen le nov/drugečen etični TEMELJ medsebojnih odnosov med nami, toda na tem temelju je treba graditi naprej. Na spravnih slovesnosti v Rogu smo dotlej zamolčane »prištelci« (Franček Jauk) k narodni skupnosti in *ipso facto* obsodili njihov poboj kot zločin in s tem je bila postavljena nova etična »platforma« – vsako nadaljnje politično manipuliranje žrtev je pod to etično ravni-jo! Toda s spravnim dnevom še ni bilo narejeno vse: umanjkali sta obsodba izvajanja revolucije med vojno in po njej ter obsodba kolaboracije z okupatorjem.

Vendar pa tudi z obsodbo enega in drugega nasilja ne zapečatimo zgodovine, je ne zapiramo raziskovanju in še posebej ne moralnemu ocenjevanju preteklih dogodkov in dejanj posameznikov, skupin ali celotnega naroda. Če se ne opredelimo do spornih dejanj v zgodovini, smo kakor da bi oslepeli, kot bi si dali mreno na oči in bi slepo blodili v sedanosti in v prihodnost.

Se pravi, ob tem, ko škofa Rožmana pietetno pokopljemo, je šele dana svobodna možnost raziskovanja njegovih dejanj. Če se odpovemo ali prepovemo raziskovanje – z vso raziskovalno etiko in pieteto do škofa osebno – le perpetuiramo njegove zmote in jih vnašamo v sedanost in prihodnost. Spornost njegovih dejanj moramo uvideti. Seveda uvideti ne le škofovih dejanj in desnice sploh, temveč z enako ostrino in

raziskovalno etiko drugi pol v državljanskem spopadu, Komunistične partije in posameznikov, ki so bistveno določili medvojno in povojno ravnanje.

Ker pa smo zdaj pri škofu Rožmanu, si vendarle velja ogledati nekaj njegovih najbolj spornih dejanj. Namreč njegovih dejanj, ki jih je opravil kot škof. V splošnem je treba najprej osvetliti temeljno napačno odločitev škofa Rožmana, namreč da je treba v prvi vrsti braniti vero, ne pa osvoboditi narod. Ta odločitev je potem narekovala vse naslednje, vedno bolj sporne in tudi krvave odločitve. Ideja *krizarjev* in v NOB vključenih vernikov je bila: najprej osvobodimo narod izpod okupatorja – potem bo obstala tudi vera. Prva zgodovinsko napačna odločitev je kasneje logično narekovala vedno bolj sporne odločitve, ki so s svoje strani so-povzročale vse globlji in širši državljanski spopad. Na kratko rečeno: če bi se bil škof Rožman vzdržal političnih odločitev, tako kot se jih je mariborski škof Tomažič, množičnega krvavega državljanskega spopada v času okupacije in po njej ne bi bilo. In to ne glede na komunistične provokacije in ne glede na komunistično potrebo po »notranjem sovražniku«, da je imela opravičilo za svoj nelegitimni boj za absolutno oblast že v času vojne.

Druga, sistemska napačna odločitev škofa Rožmana (in s tem ljubljanske škofije) je bila sodelovanje z okupatorjema, ki je presegalo lojalnost; prebivalstvo okupiranega ozemlja je namreč po vojnem pravu dolžno poslušnost okupatorju, ne pa tudi zvestobe! Domobranci prisega pa se glasi:

»Prisegam pri Vsemogočem Bogu, da bom zvest, hraber in svojim nadrejenim pokoren, da bom v skupnem boju z nemško oboroženo silo, stoječo pod poveljstvom vodje velike Nemčije, SS četami in policijo proti banditom in komunizmu kakor tudi njegovim zaveznikom svojo dolžnost vestno izpolnjeval za slovensko domovino kot del svobodne Evrope. Za ta boj sem privravljen žrtvovati svoje življenje. Tako mi Bog pomagaj.«

S temi besedami so bili slovenski domobranci prisiljeni priseči Hitlerju zvestobo, škof Rožman pa je to dejanje posvetil z mašo.

O prisegi se pojavljajo različne interpretacije, ki zmanjšujejo in celo maliciozno njen pomen – naj omenim le nekatere:

– domobranci niso prisegli Hitlerju, ampak nemški oboroženi sili pod poveljstvom »vodje velike Nemčije« – kakor da ne bi vedeli, kdo je bil »vodja« (Führer);

– slovenski domobranci niso prisegli Hitlerju, ampak Bogu – toda Bog ni imel oborožene sile, SS-čet itd. Dejansko je v prisegi Bog klican kot PRIČA; pred Bogom prisegamo to in to ... In še več, Bog je klican kot pomočnik (Tako mi Bog pomagaj!), ne pa kot Subjekt, ki bi mu bila izrečena zvestoba. Za ponazoritev pomena Boga v tej zvezi naj navedem sicer banalno primerjavo: ko si dva obljubita zvestobo ali neki sklep o skupnem ravnanju, prisežeta drug drugemu, tisti, ki »preseka« sklenjeni roki, pa je le priča njuni zavezi. Tako »vlogo« ima Bog v tej domobranci prisegi – seveda postavljeno na metafizično raven;

– »zavezniki« v prisegi naj bi bili le partizani, ne pa tudi zavezniki v boju proti silam osi – toda prav to, da so Nemci novačili slovenske fante v svojo (nemško) vojsko za boj na ruski fronti (kar je v nasprotju z vojnim pravom!), pove, da so domobranci prisegli, da se bodo borili proti mednarodnemu zavezništvu v boju proti nacifašizmu;

– najbolj absurdna, že kar smešna pa je interpretacija boja za »slovensko domovino kot del svobodne Evrope«, češ da so se domobranci že tedaj (!) borili za svobodno Evropo v smislu današnje EU. In to pod »poveljstvom vodje velike Nemčije«. Toda »svobodna Evropa« je za vodjo velike Nemčije pomenila Evropo, gentilistično očiščeno Judov, Ciganov, duševno prizadetih, Slovanom in torej tudi Slovencem pa je bila načelno določena vloga delovne sile, še verjetneje pa – če ne bi bilo NOB – tudi odvzem narodne identitete.

Škof Rožman je bil pri prisegi navzoč in je celo daroval mašo. To ni zanemarljivo dejanje, nekaj pač ključnega, nepomembnega. Nasprotno, z mašo prisežnikom ni le pokazal, da kot škof odobrava dejanje prisega (in seveda njeno vsebino!), kar je pomenilo, da ravnajo PRAV, gre pa še za več: s svojo prisotnostjo in še posebej z mašo je POSVETIL prisego, ji dal nadnaravni, metafizični, od BOGA potrjeni in sklenjeni pomen. Prisega tako ni bila nekaj zgolj običajnega, neko pač družbeno in politično dejanje, temveč je bila pred Bogom in z Bogom potrjena kot POSVEČENO dejanje po



Pogreb škofa Rožmana v Ljubljani, april 2013/
Foto: Gašper Lešnik

Cerkev je že večkrat imela priložnost zgodovinskega »očiščenja«, se pravi refleksije in distance do svojega nacionalno škodljivega ravnanja v preteklosti, pa je te priložnosti izkoristila le delno ali nekako »zakamuflirano«.

42

božji volji. Torej imajo domobranci v svojem boju proti NOB Prav, saj je Resnica/Bog z njimi! Kakšen pomen je imela ta škofova posvetitev, je priznal in nanj opozoril že ob prisegi tudi skupinski vodja SS in policije general Roesener, ko je bil dejal: »Vaš škof vas je to jutro pripravil. Čistega srca stojite tu, da bi položili zaobljubo vojaka.« Čistega srca, a z bolečino v njem. Tudi v Rožmanovem, a stvari so že kdaj prej ušle izpod nadzora!

Škof Rožman pa ni posvetil le prisege domobrancev, posvečeni temelj protikomunističnemu boju je postavil že prej, na pogrebu Jaroslava Kiklja, ki ga je likvidirala VOS 18. marca 1942 kot »izdajalca« in kot opozorilo za vse ostale izdajalce in »izdajalce«. (VOS ni likvidirala le dokazanih ovaduhov in izdajalcev, temveč tudi ljudi, ki so ji bili v njenem boju za Oblast nevarni, ker so imeli javni vpliv, ali pa so jih likvidirali iz »preventivnih razlogov«, kot opomin in zastraševanje.) Pogreba se je udeležilo več tisoč ljudi. Na njem je škof Rožman med drugimi izgovoril naslednje besede:

»Zahvaljen bodi, Gospod, za prvega mučenca, ki si ga blagovolil dati naši katoliški akciji, ker si nam s tem dal poroštvo blagoslovljenega uspeha (...). To bodi prvi sad mučeniške krvi. – Še enkrat, Gospod, bodi tisočkrat zahvaljen za svojega zvestega služabnika, Jaroslava Kiklja, ki v Tebi živi na veke. Amen.«

Škof Rožman ni govoril o tem, kakšna tragedija je taka nasilna smrt mladega človeka, nasprotno: hvala Ti, Gospod, da so ga ubili, ker imamo s to žrtvijo potrditev, da imamo Prav! Tragedije pravzaprav ni, Kikelj ni mrtev, on večno živi z nami in v nas. In večno utemeljuje naš boj! Njegova smrt je posvetila Naš boj po logiki »kri mučeniška je seme kristjanov«. Boj proti komunistom je po tej logiki in tej Rožmanovi posvetitvi SVETI BOJ, ker ga je posvetila mučeniška Kikljeva kri. Hvala Bogu, da je bil Kikelj ubit, zdaj vemo, da imamo »poroštvo blagoslovljenega uspeha« pred seboj! Rožman ni uvidel Kikljeve smrti kot SMRTI, kot tragike človeka, ki sta mu bili z likvidacijo odvzeti vsa prihodnost in pravica do naravne smrti – ampak je smrt takoj presegel v njegovo večno življenje za Nas, za Naš sveti boj za vero, za narod ... Cinizem, ki veje iz moje interpretacije, je cinizem same sporne stvari: iz politične manipulacije smrti neke-

ga konkretnega, enkratnega človeškega bitja, mladega Kiklja.

Iz istega hotenja – utemeljiti/posvetiti DANAŠNJI protikomunistični boj – izhaja tudi prizadevanje za status blaženega Lojzeta Grozdetu. Kakor je perverzno omalovaževanje Grozdetove smrti, tako je perverzno tudi »osmišljanje« njegove smrti z ideologijo protikomunističnega Prav boja DANES. Smrt je zgolj – smrt; nihče ne more umreti namesto drugega, zato se smrti drugega tudi nihče ne sme polaščati. Vsakdo umre sam.

Ob tem naj seveda jasno poudarim, da je tako likvidacija Kiklja kot Grozdetu (in premnogh drugih med vojno in po njej!) dejansko tragedija in sta oba v smislu absurdnosti smrti in vojne – mučenika, toda mučenika v »zemeljskem«, ne pa posvečenem, politično manipulativnem pomenu. Kakor seveda na tisoče partizanov, civilnih oseb in likvidiranih!

S tako »posvetitvijo« Kikljeve smrti je Rožman zagrešil dvoje. Prvič: ideologiziral je pravrednoto »posvečenost mrtvih« s tem, ko je Kikljevo smrt vpel v povsem zemeljski, interesni politični boj; drugič: krvavemu boju je s tako »utemeljitvijo« dal šele pravega zamaha, saj naj bi bil utemeljen v božji volji, in tretjič, gledano s stališča vere in vernikov – je škof v omenjenem dejanju ob Kikljevem pogrebu vzel božjo voljo v zakup, se implicitno razglasil za njegovega neposrednega glasnika – kot da je on sam edino pravilno dojemal božjo voljo – in s tem je samega sebe postavil za Subjekt Boga, torej nad Boga. Škof si je domišljjal, da je sam nezmojljiv. Da je bil v zmoti s svojo odločitvijo, da se v protikomunističnem boju opre na okupatorja, in to z orožjem, je ob kraju življenja sam spoznal – kakor je dr. Antonu Trstenjaku povedala priča, neki pater, ki je imel priložnost, da se je pogovarjal s škofom Rožmanom in ki naj bi mu bil ta dejal: »Zdaj čedalje bolj vidim, da bi bilo manjše zlo, če se ne bi z orožjem upirali komunistom.« (Škof Rožman v zgodovini, zbornik prispevkov, izdalo Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, Ljubljana, 2008, str. 131) Seveda – da pa je bilo zlo, dejansko večje, je sokriva, v še večji meri, komunistična povojna slovenska/jugoslovanska oblast, ki je krive in nedolžne, tudi civiliste, po vojni preprosto pobila in uvedla enopartijski totalitarni sistem, ki se je kasneje le počasi mehčal in kultiviral.

V svojem protikomunističnem boju je škof Rožman spregledal nekaj, česar prav kot škof ne bi bil smel: slepo se je držal stališč v okrožnici papeža Pija XI. Divini redemptoris z dne 19. marca 1937, v kateri je zapisano, da je komunizem »nekaj bistveno slabega, zato prav v nobeni reči ne bo z njim sodeloval, komur je mar krščanske kulture«, in je napovedal kazen za tistega, ki bi se pregrešil zoper te zapovedi. Toda tudi nezmojljivi papež je moral ob navalu nacifašizma relativizirati to svoje stališče, saj je v dodatni razlagi enciklike Divini redemptoris pojasnil, da zavračanje komunizma ne pomeni zavračanja ponujene roke komunistov v boju proti nacifašizmu. Za Slovence po škofu Rožmanu to naj ne bi veljalo!

Verjamem, da je bil škof Rožman osebno dober človek, toda znašel se je v situaciji, ki ji ni bil kos. Kot olajševalna okoliščina njegove soodgovornosti pa vsekakor velja dejstvo, da tudi on ni začel iz nič, nasprotno, bil je ideološki dedič dr. Antona Mahničiča, ki je vpeljal ločitveno logiko in praktično ločevalno politiko v slovenski duhovni in politični prostor. Ločiti prave, v vsem cerkveni hierarhiji poslušne vernike od svobodomiselnih, liberalnih katoličanov – to je bil njegov namen, njegova temeljna »vrednota« in hotenje. Obema, Mahničiču in Rožmanu, je skupna prva skrb za vero kot temelja narodne »individualnosti« – in v TEM smislu, posledično, tudi za narod sam. Prva skrb posameznika in naroda sta njuna duša in njeno večno posmrtno življenje, torej vera, sekundarna pa skrb za zemeljsko bivanje človeka in naroda. *Križarji* so izhajali iz drugega izhodišča: temeljno je narod, če se bo ohranil narod, se bo tudi njegova vera. Zgodovina jim je dala prav: kljub komunistični represiji se je vera ohranila! »Vmes« pa je bilo zaradi te epohalne zmote tisoče in tisoče žrtev – na obeh straneh! Ta zmeta pa se je porodila že petdeset let pred drugo svetovno vojno, preroško jo je zapisal prav dr. Anton Mahničič, da če bodo »nemški bratje« ponudili slovenskim pomoč pri narodni individualnosti, »potem, bratje, Nemci ali kateri koli ste, dobite v nas odločne, navdušene zaveznike, ki pojdejo z vami v ogenj za najsvetejša načela naše svete vere, potem ste nam bliži, potem ste nam ljubši nego slovenski liberalci, ker z vami nas bo vezalo načelo, z

vami edinil nas duh Kristusov!« (Rimski katolik, VI, 24) Okupatorji, Italijani in Nemci, so (pragmatično) dopustili slovenski jezik v cerkvi in kulturi in to je bilo dovolj, da je veliko vernikov šlo z njimi v ogenj za najsvetejše: za vero.

Škof Rožman je bil dedič Mahničičeve ideologije, ki je imela svoj izvir seveda v papeški politiki. Prav v vojni pa je prišlo na tej podlagi še do drugega loma, namreč med tradicionalnim katolištvom in moderno dobo. Z aktivizmom narodnoosvobodilnega boja je k nam – zapoznelo – prišla moderna doba s svojim subjektivizmom, avtonomno moralno (v nasprotju s tradicionalno heteronomno), z vsem dobrim (napredek na vseh področjih) in slabim (subjektivističnim narcizmom, modernim izkoriščanjem ljudi in narave). Škof Rožman ni razumel niti tedaj največje nevarnosti, kot je bil nacifašizem, niti nastajanja slovenskega naroda kot subjekta. Te zgodovinske prelomnice ni razumel ne želel, hotel je ostati v tradiciji, jo zadržati in celo obnoviti, pa se mu je pred očmi s pojavljanjem kapitalizma in strankarske strukturiranosti posvetne oblasti vse bolj sesipala in lomila. Prav to nerazumevanje situacije in sveta, ki se je porajal tudi pri nas, je bil izvir njegovih osebnih dvomov in trpljenja, ki ga lahko razumemo in obžalujemo – toda to nam ne sme zamagliti vpogleda v dejstvo, da je s svojimi odločitvami bistveno vplival na dogajanje dvajsetega stoletja, ki se vleče še v enaindvajseto, in da je za to dogajanje politično in moralno (so)odgovoren. In prav kot škof tudi odgovoren pred ljudmi, ki so mu sledili – in posledično pred vsem narodom. Seveda ODGOVOREN v konkretni situaciji in iz konkretne situacije – ne pa absolutno odgovoren kot Subjekt zgodovine. Njegova dejanja spadajo v zgodovino – toda tok te zgodovine moramo na podlagi uvida preteklih zmot preusmeriti v iskanje čim večjega nacionalnega soglasja, v smeri sprave, sicer bomo le še naprej ponavljali zgodovino in njeno tragičnost.

O vsem tem sem že večkrat pisala – zato, da bi zbudila občutek nacionalne so-pripadnosti nas vseh, vseh državljanov in državljanek. Na istem »čolnu« smo! Kakšen nesmisel, da bi še naprej skalali drug proti drugemu in ga s tem spravljali v nevarnost, da se potopi, ali pa da večino svoje energije porabljammo za to, da

Verjamem, da je bil škof Rožman osebno dober človek, toda znašel se je v situaciji, ki ji ni bil kos. Kot olajševalna okoliščina njegove soodgovornosti pa vsekakor velja dejstvo, da tudi on ni začel iz nič, nasprotno, bil je ideološki dedič dr. Antona Mahničā.



Škof Rožman z domobranci

se nekako obdržimo na površju. »Morje« sveta je danes že tako dovolj razburkano, ni treba, nesmiselno je, da še sami pomagamo pri tej negotovosti in nevarnosti, da se utopimo.

Škofovih grehov in zmot ne navajam zato, da bi ga očrnila – bil je človek svojega časa, v njem se je znašel, kakor se pač je –, ampak zato, da bi uvideli, da morata obe strani, vpleteni v državljanski spor, narediti duhovno in moralno »rekapitulacijo«, samorefleksijo tistega, kar je bilo narobe v preteklosti, katerim čerem se nismo znali izogniti – da bi se jim v prihodnje izognili! Moralno bi se morali distancirati na eni strani od komunistične revolucije, na drugi pa vzpostaviti distanco do škodljivega narodnostnega ravnanja cerkve v preteklosti. In še posebej danes! Ne gre za to, da bi »solila pamet« vernikom, gre za to, da se nacionalni spor na podlagi protikomunizma ne bi nadaljeval tudi od danes naprej v prihodnost! Nevarnost, ki jo vidim kljub zatrjevanju cerkve, da bo šlo zgolj za pietetni pogreb škofa Rožmana, je v tem, da bo vzpo-

stavila »rehabilitiranega« škofa Rožmana na piedestal, ki naj bi – tako kot nekoč posvečeni Kikelj – predstavljal posvetitev današnjega protikomunističnega boja, današnjega ločevanja duhov. Kar bi bilo absurdno: slovenska javnost v celoti (torej ne le katoliška) je samoumevno privolila v prekop škofa Rožmana kot pietetno nacionalno dejanje.

Cerkve je že večkrat imela priložnost zgodovinskega »očiščenja«, se pravi refleksije in distance do svojega nacionalno škodljivega ravnanja v preteklosti, pa je te priložnosti izkoristila le delno ali nekako »zakamuflirano«. Zdaj, prav zdaj ob Rožmanovem pokopu v domovini, je spet taka priložnost! Leta 2008 je dr. France Martin Dolinar na povelju *Resnica vas bo osvobodila* v Lovranu prebral pismo duhovnikom iz leta 1946, katerega avtor naj bi bil pooblaščen vikar Anton Vovk. V njem je brez sprenevedanja zapisana kritika pretesne povezanosti verskega prepričanja s strankarsko opredelitvijo, kar je izrazil okupator v boju proti njemu. V protikomunističnem boju naj bi šlo za na-

pačno razumevanje papeževih navodil, pisec obsodi »nekrščansko postopanje, da so nazadnje tudi naši rojaki v imenu obrambe vere morili brez sodnega postopka in brez zadnje tolažbe kar vprek tiste, ki so jim bili ovadeni kot pripadniki osvobodilnega gibanja«, ugotavlja, da sta nepopisno gorje in strašno sovraštvo rodili tudi »ovajanje svojih nasprotnikov« okupatorju, ki je »s posmehom in zlobnim veseljem pošiljal naše rojake v ječe in taborišča in na morišča«. In sklene: »Kristjani ne smejo tako ravnati niti v času najhujšega preganjanja vere«. Menim, da niti ni pomembno, ali je Vovk avtor tega pisma ali ne, sem pa prepričana, da bi izjavo s podobnimi stališči nekega dne morala objaviti uradna cerkev. Zato, da bi s svoje strani storila vse, da se nacionalni spor in sovraštvo prenehata!

Pokop škofa Rožmana v domovini pomeni, da je zdaj (bila?) priložnost za novi začetek odnosa cerkve do lastne in skupne preteklosti slovenskega naroda in v širšem pomenu slovenske nacije. Glede na napovedi cerkvenih dostojanstve-

nikov, da bo šlo le za pietetno in obredno dejanje pokopa, smo pričakovali, da se bo to tako tudi zares zgodilo. Čeprav so nekatere njihove izrečene in zapisane besede nakazovale, da ne bo šlo zgolj za pietetno dejanje, ampak hkrati tudi za politično dejanje cerkve, kajti v pietetne besede se je – kakor mimogrede – vtaknila tudi politična logika, politične besede, ki nakazujejo, da smo morda spet zamudili zgodovinsko priložnost novega začetka naše družbenosti. Kajti če so se že »pritaknile« politične besede, ki z očitki tolčejo »dru-go« stran, bi se morale – ne na pogrebu, ker tam ne leva ne desna politika nima kaj iskati – prav kmalu in pravzaprav najprej slišati tudi besede samorefleksije in obsojbe medvojnih dejanj cerkvenih služabnikov, v prvi vrsti prav škofa Rožmana. Teh besed pa vse doslej ni bilo! Zato sem v naslovu zapisala vprašaj; bo šlo za zamujeno priložnost? Če bo priložnost tudi tokrat zamujena, je vprašanje, kdaj bo – če bo – še kakšna? In koliko hude krvi bi bilo še do tedaj? ✕



Bogomir Kovač:

Jutrišnje sreče

Iskanje alternative je znova mogoče, celo nujno, socializem je dobil novo legitimno pravico. Toda s kakšnim predznakom in predvsem kako priti do njega glede na neuspešne zgodbe 20. stoletja?

Leta 1989 se je na pariških ulicah ob dvestoti obletnici francoske revolucije zbralo veliko število ljudi. Francoskemu simbolizmu pa ni bilo videti konca. Medtem ko so tod peli hvalnico revoluciji, je na nemški strani padal berlinski zid, kar je bil začetek spektakularnega konca socialističnih revolucij 20. stoletja. Kapitalizem je slavil zgodovinsko zmago, Fukuyama je s heglovskim zvenom oznanil »konec zgodovine«. Politična prevlada liberalne demokracije in ideologija tržne ekonomike sta končno dobili univerzalni sij, »washingtonski konsenz« je postal edina zgodovinska alternativa.

Toda dvajset let kasneje je po vrsti manjših kriz znova počilo. Velika recesija leta 2008 se je v dobrih petih letih razvila v globoko in negotovo strukturno krizo poznega kapitalizma. Po petih letih se maje zgradba EU, pa globalna prevlada ZDA, trese se center svetovnega kapitalizma, povojna finančna in monetarna mednarodna ureditev je dokončno zlomljena. Iskanje alternative je znova mogoče, celo nujno, socializem je dobil novo legitimno pravico. Toda s kakšnim predznakom in predvsem kako priti do njega glede na neuspešne zgodbe 20. stoletja?

Zagotovo je misliti socializem 21. stoletja težavnejši projekt kot pred stotimi leti. Zdi se, da je manj teoretske zagnanosti, ideološki in politični prostor je zožen, osrednje ekonomske rešitve so bile zvečine že preigrane. Globalna politična levica se zdi utrujena in brez idej, desnica ve, kaj hoče, toda njeni rezultati so tlakovani s krizami. Mednarodna skupnost brez vojne drame očitno težko doseže dogovor, četudi se je v zadnjih letih od ekskluzivnega kluba G 8 razširila na G 20. Na ulicah vse bolj prevladuje star revolucionarni duh s konca šestdesetih: »Bodimo realni, mislimo nemogoče!«. Toda prostor socialističnih alternativ ostaja protisloven, ujet med številnimi lokalnimi eksperimentalnimi rešitva-

Dr. Bogomir Kovač (l. 1952) je vodilni slovenski makroekonomist. Je redni profesor na Ekonomski fakulteti v Ljubljani na dodiplomskem in podiplomskem študiju s področja ekonomike in ekonomike okolja, ekonomske filozofije, primerjalne analize ekonomskih sistemov in podjetništva. Je dolgoletni kolumnist tednika Mladina.

Prostor socialističnih alternativ ostaja protisloven, ujet med številnimi lokalnimi eksperimentalnimi rešitvami in zgolj zelenimi tektonskimi premiki globalnih institucionalnih razmerij.

46

mi in zgolj zelenimi tektonskimi premiki globalnih institucionalnih razmerij.

Vse revolucije so v 20. stoletju pustile neizbrisno sled, čeprav so se v večini izjalovile. To velja tako za polom »realnega socializma« na vzhodu, vključno z zanimivim jugoslovanskim eksperimentom samoupravnega tržnega socializma, kot v določeni meri tudi za povojni model socialne države na zahodu. Povojni keynesianizem je bil del »zgodovinskega kompromisa« med kapitalističnim razvojem in večjo socialno enakostjo. Toda ali je evropski model socialne države ekonomsko vzdržen, če lahko financiramo socialno državljanstvo predvsem z dolžniško ekonomijo in inflacijo, dvema šibkima točkama keynesianskega upravljanja povojnega kapitalizma? Od tod tudi množično zavzemanje za nekakšno »tretjo pot« med političnim postsocializmom in ekonomskim liberalnim kapitalizmom v devetdesetih letih 20. stoletja. Prav neoliberalno reformiranje socialne države je dokončno pokopalo leve političnoekonomske alternative v zadnjih dvajsetih letih.

Jedro problema je dvojno. Na eni strani gre za razlikovanje kapitalizma in socializma, ki ga lahko razlagamo kot dva povsem nasprotna ali pa tudi prepletana sistema. Hkrati pa je pomembna razlika med ekonomsko in politično naravo revolucij. Oboje je ključno za sodobno razumevanje socialistične alternative 21. stoletja. Kot vemo, je pravni ustroj sodobnih političnih sistemov in parlamentarne liberalne demokracije dediščina francoske, angleške in ameriške revolucije, ko so postopoma utirale pot političnim in socialnim pravicam državljanov, avtonomiji različnih oblasti, politični in tržni konkurenci. To je temelj razvoja tržne družbe. Oktobrska revolucija 1917 pa nasprotno pomeni začetek izrazite politične dominacije nad gospodarstvom, poudarja popolno kulturno spreobrnitev družbe. Represivna in nedemokratska politika je temelj sovjetskega »realnega socializma«. Političnoekonomsko se je ta socializem ideološko, politično in ekonomsko vezal na državo in ne na trg, poudarjal je prevlado javnega in ne zasebnega, produkcije in ne potrošnje, kolektivizma in ne individualizma, ekonomske procese je striktno podrejal političnim interesom in moči določene elite.

Medvojni socialnodemokratski in socialistični programi so svoj »ekonomski reformizem« gradili na podobnih ekonomskih izhodiščih, le z manj ekonomskega radikalizma in več političnega pluralizma. Od tod potem tradicionalni razcep politične ideologije 20. stoletja, ki se enkrat sklicuje na »enakost« (socializem), drugič na »svobodo« (kapitalizem). Šele model države blaginje in keynesianizem po drugi svetovni vojni želita združiti oboje. Socializem ni več nasprotje, temveč notranji moment kapitalizma, socializacija kapitala je pot od »slabega« k »dobremu« kapitalizmu. Ta prehod v ospredje postavlja ekonomske in ne politično ideološke temelje revolucij 20. stoletja. Razmejevanje kapitalizma in socializma na relaciji kapital-delo zamenja pragmatični kompromis med tržno in državno regulacijo družbe. Institucionalni ekonomski pristop nadomesti izpraznjen prostor moralne politične filozofije.

Očitno smo na prevojni točki, ki jo je najbolje zaznal Polanyi v Veliki transformaciji. Če tržno gospodarstvo teži k brezmejni globalizaciji, marketizaciji in financiaciji, potem v tržni družbi obstajajo obrambni mehanizmi pred temi postopki. Sistem in ljudje v njem se preprosto upirajo pretirani uporabi tržnih mehanizmov, tako v odnosu do narave kot tudi do socialnih podsistemov. Vse preprosto ni in ne more biti napradaj. Ta dualnost pojasnjuje presenetljivo zgodovinsko dejstvo, da sta tržna liberalizacija in močna država vedno stopala skupaj, da sta dve plati istega procesa. Tržna regulacija ne more obstati brez državne, večja tržna deregulacija lahko vzdrži samo ob večji politični regulaciji.

Schumpeter je imel kljub temu nevede prav, ko je odgovarjal na vprašanje, ali lahko kapitalizem preživi. Ne more, sklepa, ker ga čaka ustvarjalno samo uničenje, pokopala ga bo lastna ekonomska uspešnost, socializem je njegova logična zgodovinska transformacija. Schumpeter je s tem seveda blizu Marxovemu zgodovinskemu determinizmu. Mnogi so to prerokovo označili za zmotno in dokazovali, da je podjetniški duh preživel v nedrjih finančnih špekulantov, socializem pa je zgodovinsko mrtev. Za nameček pa smo namesto konca kapitalizma doživeli eno od njegovih hujših možnih reinkarnacij, v

podobi neoliberalnega kapitalizma. Toda zgodba je vendarle kompleksnejša. Ključ njene poenostavitve pa je slovit Marxov sestop od »kapitala nasploh« do konkretne »konkurence med kapitali«, ki ga sam sicer nikoli ni opravil. Največja nevarnost napačnih presoj je pretirana abstraktnost analize kapitalizma in socializma.

Zgodovina političnoekonomskih zablod nima meja in se generacijsko ponavlja, najbrž zaradi notorične privlačnosti nekaterih idej, pa tudi izgube političnega spomina in pogosto tudi ekonomske nevednosti. Zato tudi danes socialistična ideja pogosteje nastopa kot intelektualni projekt politične filozofije, manj pa kot ekonomski projekt, ki bi lahko zgodovinsko preživel. Socializem zato še vedno razumemo, razlagamo in gradimo bolj kot moralni projekt in ne toliko kot ekonomski sistem. Od tu izvira večina političnih dilem in ekonomskih zmot, kaj storiti s socializmom v 21. stoletju. Naj opozorim le na nekatere, ki so očitno šle prehitro v pozabo in zaradi premajhnega razumevanja ekonomskih vsebin povzročajo težave tudi sodobnim razpravljavcem.

V socialističnem gibanju 19. stoletja je bil socializem radikalno drugačen tip družbe kot kapitalizem, ne glede na to, ali so ga razlagali kritični marksisti, reformni socialisti ali celo anarhisti. Ključ sprememb je tičal v spremembi lastnine, planski regulaciji in delitvi po delu. Socializem se je predstavljal kot sistem s kooperativnim načrtovanjem ekonomskega in socialnega razvoja, središčno politično participacijo delavcev in novo vizijo družbene enakosti. Osrednja črta tega sistema je tičala v racionalni rekonstrukciji nove družbe, v razmisleku, kako naj poteka praktičen proces delitve in menjave dobrin, kako bodo delavci izražali ekvivalente svojega dela z delavskimi certifikati, da bi prišli do vsakdanjih dobrin. Šlo je za vprašanje, kako naj socializem »realno eksistira«. Ključno vprašanje socializma je zastavil Proudhon in ne Marx. Gre za problem denarja, ki je temelj razumevanja vrednosti in cirkulacije kapitala, pa tudi delovanja cen in načina distribucije ter menjave. Marx je v Očrtih kritike politične ekonomije (1857/58) na široko razpravljal in kritiziral proudhonistični koncept delovnega denarja (de-

lavske certifikate) in predvsem socialiste rikardovce (Braya in Graya), toda nadomestka zanj ni našel. Njegov »znanstveni socializem« je zato ostal bolj utopičen, kot je mislil in lahko pričakoval.

Socializem v svoji idejni zasnovi ni našel ekvivalenta za denar in je celoten prehod med vrednostmi in cenami zapečatil tudi abstraktno Marxovo teorijo vrednosti in s tem tudi teorijo kapitalizma, pa tudi socializma. Nekaj let kasneje sta prodorna italijanska politična ekonomista, Pareto in Barone, skušala rešiti problem uresničljivosti socializma po drugi poti. Če želi socializem postati učinkovitejši glede alokacije in pravičnejši glede distribucije dobrin, potrebuje sistem cen, ki bodo odražale družbeno potrebne in pravične stroške. Slovit principi Paretove optimalnosti (prvi in drugi Paretove teorem) so v bistvu socialistični koncepti. Samuelson je kasneje bistro pripomnil, da ni pomembno, ali kapital najema delo ali delo kapital, za družbo in posameznike je ključno, da je alokacija učinkovita in distribucija pravična. Marx je ostal na abstraktni ravni, vsak poizkus konkretizacije socialističnih idej je zato vodil v katastrofo. Spomnimo se boljševeške ekonomske izkušnje v prvih štirih letih po zmagoviti revoluciji. Nekaj nadarjenih ekonomistov, kot je Buharin, je takrat ponudilo prvo ekonomsko reformo, NEP, ki je ponovno uvedla tržni sistem na kapitalističnih temeljih (avtonomna podjetja, denarni sistem, tržne cene).

Avstrijska šola (Menger, Bohm-Bawerk, Mises) je potem v dvajsetih letih sprožila razpravo o možnostih ekonomske kalkulacije v socializmu, nujnosti obstoja cen. Njihova kritika socializma je bila uničujoča in sta jo kasneje poosebljala Hayek, za njim pa tudi Friedman. Socializem realno brez tržnih cen, racionalne kalkulacije, svobodne izbire in poslovnega tveganja ne more obstajati. Lange in Lerner sta to tezo v imenu politične levice sicer inteligentno obrnila. Kaj če socializem preprosto prevzame kapitalistični tržni sistem in delavski menedžerji sprejemajo podobne odločitve na konkurenčnem trgu kot njihovi kapitalistični kolegi? Toda v čem je potem sploh ekonomska razlika med socializmom in kapitalizmom? To je bila potem dilema, ki se je prenesla prek Paretove optimalnosti v teorijo blaginje in

Vse revolucije so v 20. stoletju pustile neizbrisno sled, čeprav so se v večini izjalovile. To velja tako za polom »realnega socializma« na vzhodu, vključno z zanimivim jugoslovanskim eksperimentom samoupravnega tržnega socializma, kot v določeni meri tudi za povojni model socialne države na zahodu. 47



Maribor, januar 2013/Foto: Borut Krajnc

kasnejšo keynesiansko politiko in model države blaginje. Seveda je trik podoben, kot smo ga doživeli pri Marxu. Na dovolj abstraktni ravni je Marxov socializem odrešujoč, toda realno na teh teoretskih postavkah ne more obstajati. To velja tudi za abstraktni svet Barnejevih enačb splošnega ravnotežja in Paretovih načel, kjer se na koncu briše vsakršna ekonomska razlika med kapitalizmom in socializmom. Tu se je zgodba o ekonomskih možnostih socialistične alternative končala konec tridesetih let in temu ni mogoče ničesar več pametnega dodati.

Od tod postaja jasno, zakaj je prišlo do zasuka k praktični politiki in pragmatičnemu reševanju družbe blaginje. Vzpon socialne drža-

ve, prevlada proticikličnega keynesianizma in pragmatično mešanje institucionalnih elementov kapitalizma in socializma so postali nova in edina možna politična ter teoretska opcija. V ospredju so zato že desetletja predvsem institucionalne spremembe, kot so pogodbeni soglasja socialnih partnerjev, politična skrb za skupno dobro in uravnavanja ekonomskih ciklov, obramba pravic in participativnost, družbena odgovornost, trajnostni razvoj ... Gostota novih institucij po drugi svetovni vojni in široka mreža političnoekonomskih ukrepov sta se skokovito povečevali. Pravila in politike zamejujejo tako tržno konkurenco kot tudi prvotno obliko zasebnih lastninskih pravic. Evropski model družbe bla-

ginje (socialne države) je želel postati alternativa tako liberalnemu kapitalizmu 19. stoletja kot tudi državnemu socializmu 20. stoletja. Zalomilo se je seveda tako pri finančni vzdržnosti socialne države kot tudi ponovnem spregledu, kako vsaka izsiljena liberalizacija finančnega biznisa do konca poglobi inherentno nestabilnost kapitalističnega sistema.

Toda temna stran neliberalnega kapitalizma, ki je naplaval usodno financijalizacijo, ne sme zamegliti drugih plati. Kapitalizem je še vedno sistem, ki je bolj dinamičen, inovativen in družbeno prilagodljiv kot vsi dosedanji politično-ekonomski sistemi. Izhodišče so še vedno individualna sposobnost, neverjetna podjetniška motivacija

posameznikov in široka kombinacija prisvajanja koristi, od dobičkov do družbenega priznanja. Ne pozabimo, da je osrednji kapital danes predvsem simbolne narave (od znanja do financ) in zato nima običajnih naravnih (ekoloških) omejitev. Kapitalizem je zavezan rasti, investiranju, povezovanju sedanjosti in prihodnosti, zato sta tveganje in tudi špekuliranje temeljna principa njegovega delovanja. Kapitalizem temelji na trgih in cenovnem informacijskem sistemu, ki še vedno nima in tudi ne more imeti potrebne družbene alternative. Tržni sistemi potrebujejo cenovno kalkulacijo, brez tega ni ustreznih alokacijskih odločitev niti ocen tveganj. Pomembno pa je, da cene dejansko vsebujejo tudi

Na dovolj abstraktni ravni je Marxov socializem odrešujoč, toda realno na teh teoretskih postavkah ne more obstajati. To velja tudi za abstraktni svet Baronejevih enačb splošnega ravnotežja in Paretovih načel, kjer se na koncu briše vsakršna ekonomska razlika med kapitalizmom in socializmom.



Ljubljana, november 2012 / Foto: Igor Andjelić

družbene stroške (ekologijo, socialo, trajnost). Tretjič, kapitalizem temelji na podjetniški organizacijski mreži in tu tiči njegova temeljna regulacijska moč. Podjetja planirajo in trgi so prek njih dobro usklajeni spremljevalci družbenih sprememb. Podjetja so hkrati kvas družbenih sprememb, tudi tistih glede trajnostnega razvoja, predvsem pa prevladujejo majhna in srednja podjetja in ne zgolj zloglasne korporacije.

Kapitalizem je očitno povezan s pravili, kako urejati delovne razmere, plače, reprodukcijo kapitala, banke in celoten finančni sistem. Pravo, pravila in politike so temelj sodobnega delovanja tržne ekonomije. Trgi so danes predvsem institucije in ne prostor srečevanja in trgov individualnih protagonistov. In ne nazadnje so kapitalizem in trgi zavezani simbolni družbeni formi, sistemu vrednot, kjer vendarle vedno bolj prevladujejo javni interesi nad zasebnimi.

Vse te lastnosti kažejo, da je kapitalizem kompleksen dinamičen sistem, kjer so trgi predvsem institucije in manj amorfen prostor srečevanja »nevidne roke« napol skrivnostnih ekonomskih subjektov. Seveda to pomeni, da morajo institucije, njihova pravila in regulacije de-

lovati, da je transparentnost potreben pogoj, nadzorni mehanizmi pa zadostni za njihovo učinkovitost. Znotraj teh institucionalnih mrež postopoma nastaja, kot pravi nemški politični ekonomist Streeck, nov »kapitalistični družbeni akter«. To so vlade, podjetja in banke, posamezniki in njihova skupna povezanost in soodvisnost. Ti akterji delujejo znotraj mrež, lokalnih, regionalnih in globalnih, ekonomskih in političnih, formalnih in neformalnih. Postajajo na eni strani vpeti v obstoječa pravila in so hkrati inovativni v smeri njihovega ustvarjalnega uničevanja, kot pravi Schumpeter. Gre torej za vedno bolj usklajeno tržno gospodarstvo, za mešanico javne in zasebne, skratka skupne odgovornosti za družbeno blaginjo, za prizadevanje, da posameznik zadovoljuje svoje interese na čim bolj družbeno sprejemljiv način.

V kriznih razmerah ne smemo izgubiti kompasa. Dramatične slabosti kapitalizma ne smejo zamegliti nekaterih njegovih dobrih plati, abstraktne kritike kapitalizma ne more nadomestiti površno dojemanje socialistične alternative. Kapitalizem je v svoji tradicionalni industrijski obliki v centru že zdavnaj spremenjen, ostajajo pa njegova sodobna protislovja na periferiji

svetovnega kapitalističnega sistema. Njegovo socializacijo v centru spremljajo klasična protislovja na periferiji. Čeprav bi lahko kapitalizem danes zamenjali z izrazom tržni institucionalni red, pa hkrati številne institucionalne mreže niso uspešne pri njegovem obvladovanju in nadzoru. To velja za različne oblike regulacijskih mehanizmov na posameznih trgih na državni in meddržavni ravni, zlasti za nadzor financiranja in globalnega finančnega biznisa, pa tudi za korporativno upravljanje in menedžerske težave družbeno odgovornega vodenja podjetij na mikroravni.

Zdi se, da se bo usoda kapitalizma in socializma 21. stoletja lomila na finančnem področju. Finančni trgi danes simbolizirajo teorem tržne učinkovitosti in moči, ki diktira financiranje držav, podjetij in posameznikov. Financiranje je dokaz, da je kapitalizem še vedno živ, in to v samem središču svojega delovanja. Toda hkrati je ravno v tej točki kapitalizem najbolj izmuzljiv glede na klasično razredno delitev (kapital/delo), ki še vedno prevladuje v politični retoriki in ekonomski ideologiji. Finančna industrija je postala prevladujoča storitvena industrija sveta, finance danes, če uporabimo klasičen marksistični

jezik, tvorijo in poganjajo temeljni zakon akumulacije kapitala. Če želimo vsaj delno obvladovati ekonomske cikle, potrebujemo globalno in lokalno politično regulacijo finančne industrije. Vodenje in upravljanje sodobne družbe zahtevata primarno obvladovanje financ, od tega je odvisen tudi temeljni izhod iz sedanje krize.

Drugo veliko in usodno področje, zlasti v Evropi, bo politični boj za ekonomsko prevlado neoliberalne ali socialne države. Tu je temeljno vprašanje, kakšna je vzdržnost evropske družbe blaginje, ob starajočem se prebivalstvu (pokojninski sistem), vedno bolj zahtevnih storitvah (zdravstveni sistem), osrednji vlogi intelektualnega kapitala (šolski sistem), pa tudi povečevanju administrativnih storitev (pravni sistem). Širitev pravic je legitimna, problem ekonomike virov pa tudi. Tu ni velikih inovacij. Obstaja temeljni vir (davki, prispevki), širimo lahko odgovornost (država, podjetje, posameznik) in način zadovoljevanja socialnih storitev (tržni in solidarnostni princip). Pomembno je, da socialna država ostaja ekonomski odgovor na vprašanje politične odgovornosti, da zagotavlja socialni in s tem politični mir. Alternativni svet neoliberalne države ponuja drugačen dogovor. Enake možnosti in morebitne kompenzacije zapolnjujejo veliko bolj tržni principi, od zavarovalnih in participativnih shem, davčnih prerazdelitev in razbremenitev, pa vse do večje finančne (samo)odgovornosti državljanov. Ekonomski umik države kratkoročno morda rešuje njene fiskalne probleme, dolgoročno jih zagotovo zaostruje, politično in moralno, s tem pa tudi ekonomsko.

Dve desetletji po veliki postsocialistični transformaciji še vedno nimamo pravih odgovorov, kaj je prinesel novi kapitalizem in kaj smo pokopali s socializmom. Vemo zgolj to, da Deng Šiaopingova krilatica iz leta 1979 o mački, ki naj v tej ali oni preobleki učinkovito lovi miši, ne prinaša rešitve. Ekonomija preprosto ne more zadovoljiti vseh političnih in kulturnih pričakovanj. Toda sama postsocialistična tranzicija je največji institucionalni dogodek v zgodovini 20. stoletja. Obsega več kot 30 držav, domala milijardo in pol ljudi, petino svetovnega BDP-ja in vsebuje neverjetno politično-ekonomsko in kulturno geo-

V svetu sprememb izgubljam občutek, da se sploh kaj spreminja. Toda spremembe so velike in del tega je sejanje osebne odgovornosti za jutrišnjo skupno prihodnost. Ekonomika sreče je nova usmeritev.

grafsko različnost. To je pomemben dokaz, da je treba z idejo socializma ravnati skrajno previdno. Toda ne pozabimo na drobno izjavo nekega visokega vietnamskega državnega funkcionarja. V življenju sta pomembni dve stvari, pravi, moč in denar. Komunisti smo imeli moč, sedaj, po padcu komunizma, pa potrebujemo samo še denar.

Seveda obstaja veliko idej in uspešnih praks o drugačni podobi sveta. Sodobni politično-ekonomski sistemi, države in gospodarstva, veljajo za dinamične kompleksne sisteme, ki jih je izjemno zahtevno upravljati. Od tod kriza vodenja svetovnega kapitalizma, ki je sestavni del sedanjih zadreg. Menjava britanske z ameriško hegemonijo, če sledimo Arrighiju v njegovi sagi o dolgem 20. stoletju, je trajala dobrih 30 let, ni bila niti preprosta niti hitra (vojne, velika kriza). Sedanje prerivanje med ZDA, Kitaj-

sko in tudi EU kaže podobne tendence, le da je v tej igri EU najšibkejši člen. EU je v to igro stopila z novo valuto in prepričanjem, da bo njena finančna in ekonomska mrežna integracija dovolj za prodor EU in da bo ponovila uspešno zgodbo »velikega prilagajanja« (GM) po drugi svetovni vojni. Očitno v tej krizi bitko za svetovno prevlado izgublja, z njo pa tone tudi dobršni del politično-ekonomske dediščine kapitalizma in socializma.

Na svetu že desetletja obstaja vrsta alternativnih rešitev, ki bi rade nadomestile obe osrednji institucionalni mreži, politično državo in tržno gospodarstvo. Alternative gredo v petih osrednjih smereh. Prva je namenjena drugačni vlogi redistributivne države in tu se zdi, da je predlog univerzalnega temeljnega dohodka in nanj vezanih družbenih sprememb dobra alternativa. Komunitarizem postavlja v

ospredje problem skupnosti in je svojevrsten odgovor na sodobno kompleksnost sistemov, ker zahteva poenostavitev, decentralizacijo in lokalizacijo. Lokalne skupnosti so danes v mrežnih povezavah bolj logične in perspektivne kot kadarkoli. Tu je mogoče doseči vrsto alternativnih rešitev, od lokalnega denarja, pravičnejše distribucije do neposredne politične participacije. Tretja smer gre že desetletja po poteh ekonomske demokracije, od kooperativ do drugačnega, družbeno odgovornega ravnanja podjetja, ki je primarno podrejen deležniški in ne lastniški strukturi upravljanja. Četrta alternativa je namenjena ekološki prenovi in ideji, da v družbi ničelne rasti lahko bolje obvladujemo tako zeleno proizvodnjo kot kreditni denarni sistem, ki postaja nepotreben. Ekosocializem je nekakšen vrh teh prizadevanj za ekosocialno trajnostno družbo. Na koncu ostaja še množica

ca povsem eksperimentalnih mrež, ki enkrat rešujejo planet pred ekološko katastrofo, drugič pomagajo revnim, tretjič želijo deliti skupne verske vrednote in podobno. Vse to je dragocena mreža drugačnosti, ki skupaj omogoča postopno graditev alternative.

V svetu sprememb izgubljam občutek, da se sploh kaj spreminja. Toda spremembe so velike in del tega je sejanje osebne odgovornosti za jutrišnjo skupno prihodnost. Ekonomika sreče je nova usmeritev, ki ne priznava starih delitev družbenih sistemov, političnoekonomskih ideologij in teoretskih paradigem. Cena civilizacijskega obstoja ni majhna, toda ekosocialno tržno gospodarstvo nastaja pod našimi nogami in za našimi hrbti. Obrnimo se k sebi in drugim, da bomo hitreje zaznali zasuk, ki se že dogaja, in ga usmerimo tja, kjer bo prihodnost lepša, cena civilizacijskega napredka pa nižja. ✕

 **BARSOS-MC**
Medicinski center

**Zdravje je najbolj
zdrava naložba.**

www.barsos.net





Aljaž Ule:

Na starih polih

Država in vsi, ki promovirajo tržno ekonomijo, se bodo morali potruditi in državljansom razložiti vse njene ovire in zakonitosti. Sicer bomo še naprej brezplošno iskali nove ideje le na starih skrajnih polih.

»There's nothing more dangerous than someone who wants to make the world a better place.« – Banksy

Leta 2001 sta avstrijska ekonomista Ernst Fehr in Simon Gächter v reviji Nature objavila kratek a odmeven članek, ki je z laboratorijskim poskusom pokazal, da skupine ljudi dosežejo učinkovito sodelovanje le prek medsebojnega kaznovanja. Udeleženci so bili razdeljeni v dve skupini. Vsak član prve skupine je moral svoj denar ali trud razdeliti med dva projekta: skupinskega in osebnega. Skupinski je bil veliko bolj dobičkonosen, a je bil njegov uspeh odvisen od celotnega vložka. Člani druge skupine so poleg vložka v oba projekta svoj denar lahko namenili tudi v kaznovanje drugih članov. Udeleženci prve skupine so sčasoma v skupinski projekt vlagali vedno manj denarja. Fehr in Gächter sta s tem potrdila mnenje ekonomske teorije, ki pravi, da v okolju skupnih dobrin prosti trg zmanjšuje učinkovitost. Presenetljiva pa je bila vedenjska dinamika v drugi skupini, kjer je prišlo do pogostega medsebojnega kaznovanja in počasne rasti vložkov v učinkoviti skupni projekt. To je bilo presenetljivo z vidika takratnih ekonomskih in evlucijskih modelov človeškega vedenja. Prva ni napovedala, da prosti trg lahko vodi v relativno učinkovitost tudi v okolju skupnih dobrin, če obstaja neodvisna institucija, ki omogoča medsebojno represijo. Druga ni napovedala, da bo medsebojno kaznovanje kljub stroškom tako visoko. V ekonomsko liberalni perspektivi ti rezultati potrjujejo pomen močnega pravnega sistema. V ekonomsko konservativni perspektivi ti isti rezultati potrjujejo smisel močne državne intervencije na prosti trg. V resnici so pokazali,

Dr. Aljaž Ule (l. 1973) je eksperimentalni ekonomist, primarno zaposlen na Univerzi v Amsterdamu, delno pa tudi na koprski Fakulteti za matematiko, naravoslovje in tehnologijo. S pomočjo eksperimentalnih pristopov in teorije iger preučuje dinamiko družbenih omrežij in norm ter njen vpliv na racionalnost obnašanja posameznikov v družbi.

Slovinci smo podobni Nizozemcem v odnosu do denarja in večina ljudi razume, da je treba omejiti javno porabo. Kljub tej prednosti je bil pristop države popolnoma zgrešen.

52

da sta obe perspektivi v nekaterih pogledih pravilni. A hkrati je vsaka v drugih pogledih lahko močno napačna, še posebej ko se začne strokovni premislek nadomeščati z ideologijo.

Še zanimivejši je članek, ki so ga v reviji Science leta 2006 objavili nemški ekonomisti Özgür Gürer, Bernd Irlenbusch in Bettina Rockenbach. V laboratorijskih poskusih so ljudem omogočili, da se sami odločajo, ali želijo delovati v okolju z represivnim mehanizmom kaznovanja. Na voljo sta bili enaki skupini kot v poskusu Fehra in Gächterja, a so se ljudje v vsakem trenutku lahko odločili, ali želijo ekonomsko delovati v prvi ali drugi skupini. Velika večina udeležencev je med poskusom prestopila v represivni sistem. Brez takšnega institucionalnega nadzora je prosti trg namreč vodil v skrajno neučinkovitost in sebičnost, z represivnim nadzorom pa je postal izjemno učinkovit in za udeležence dobičkonosen. A še posebej pomenljivo je, da je bilo pod represivnim sistemom več sodelovanja in manj kaznovanja kot v originalnih poskusih Fehra in Gächterja. Udeleženci novih poskusov so v represivni sistem namreč vstopili prostovoljno in šele ko so razumeli prednosti in delovanja instituta kaznovanja.

Družbene in ekonomske institucije so torej učinkovite, kadar jih ljudje (in preostali udeleženci), kot so podjetja, univerze itd.) sprejmejo in razumejo njihov pomen. Lahko bi rekli, da je njihova učinkovitost odvisna od njihove legitimnosti. Tako lahko del razlik v ekonomski uspešnosti med državami znotraj Evropske unije razložimo z različno stopnjo razumevanja pomena formalnih institucij, demokratičnih procesov in tržnih zakonitosti. Nekatere države so svoje demokratične in tržne institucije oblikovale skozi stoletja, druge so jih vpeljale skozi proces tranzicije šele pred dvema desetletjema. Še manjša je legitimnost institucij, ki jih je vpeljala Evropska unija. Pri tem nista problematična njihova učinkovitost ali namen, ampak percepcija in razumevanje namena.

Na problem manka institucionalne legitimnosti občasno pozabljajo zagovorniki tako imenovanih šokantnih tranzicij, ki predpostavljajo, da je treba čim hitreje uvesti čim več institucij, ki so se izkazale za učinkovite drugod, in se bo družba prej

ali slej (in verjetno prej) prilagodila. Ta predlog temelji na predpostavki o racionalnem človeškem vedenju, ki pravi, da se ljudje izjemno učinkovito in hitro prilagodijo spremembam v okolju. Predpostavka je temelj najenostavnejših mikroekonomskih modelov in je v ekonomski vedi razširjena, čeprav nima niti statusa vedenjske teorije. Raziskave v resnici kažejo, da je človeško vedenje v kompleksnih situacijah vedeno skozi vedenjske strategije, ki se spreminjajo počasi. Vedenje družb se zato prilagaja še počasneje in ni presenetljivo, da se pri tako dramatičnih institucionalnih spremembah, kot so se zgodile ob tranziciji in vstopu v Evropsko unijo, prebivalci ne najdemo takoj in institucije ne dosežejo svojega namena. Pogosto slišimo, da se Slovenci obnašamo kot v socializmu, in to ni presenetljivo. Vprašanje je, kako realno je sploh pričakovati, da lahko vedenjske vzorce v družbi hitro spreminjamo s spreminjanjem institucij. Verjetneje je, da se bodo nam morale prilagoditi institucije. Prebivalci držav, ki so ob vstopu v Evropsko unijo sprejele veliko nepoznanih institucij, so postali dobri predvsem v evropskem leporečenju in metanju peska v oči, družba pa je poiskala načine, da je kljub novim institucijam nadaljevala svoje stare vedenjske vzorce.

Morda bi bilo še najbolj primerno, če bi se družbene institucije in vedenjske strategije prilagajale vzporedno. A tak gradualistični pristop ima svoje pomanjkljivosti. Prvič je nevarno, da se bo razvoj zaradi počasnega napredka ustavil ali celo obrnil smer. Drugič, gospodarske razmere se spreminjajo hitreje kot naše navade. In če se morajo institucije spreminjati hitreje kot ljudje, bi morala država ob njihovi spremembi državljanom te razložiti in utemeljiti. Dramatični posegi v slovenske javne institucije leta 2012 so nam lahko učna ura slabe prakse. Slovenci smo podobni Nizozemcem v odnosu do denarja in večina ljudi razume, da je treba omejiti javno porabo. Kljub tej prednosti je bil pristop države popolnoma zgrešen. Namesto novega družbenega konsenza je država za krizne poteze obtožila del prebivalstva – javne uslužbenke, a javnost je hkrati spoznavala zgrešene in celo koruptivne odločitve nekaterih politično nastavljenih ljudi na vodstvenih položajih državnih bank in zaseb-

nih podjetij. Strokovna javnost je mnogim posegom, ki pravzaprav niso imeli varčevalne logike, nasprotovala – na primer okoljski uredbi in spremembam zakona o visokem šolstvu. Represivnim spremembam je zato manjkalo legitimnosti: bile so neprostoVOLjne in njihova učinkovitost je vsaj med državljani ostala vprašljiva. Razširil se je občutek, da posegi v institucije sledijo načelu »poskusi in popravi« (trial and error), ne pa strokovnemu premisleku in družbenemu dogovoru. Državljanji so zato tudi s protestnim gibanjem, ki je črpal ideje tako z leve (solidarnost) kot desne (dobro gospodarjenje in osebna odgovornost) strani političnih idej, opozorili državo, da potrebujejo boljše razlage za takšen poseg v njihov družbenoekonomski okvir.

Evropa in predvsem tisti, ki nam lahko s posojili omogočijo konvergenco, seveda nimajo posluha za nespretnosti naše politike. Kako torej pospešiti prilagajanje družbe na spremembe, ki se morajo zgoditi? Pomagala bi pretok prebivalcev Slovenije skozi tujino in večja odprtost do tujcev, vsaj s severa Evrope. Predvsem pa bi pomagal sistem, ki bi spodbujal strokovnost in dolgoročno razmišljanje, saj potem spremembe ne bi bile dramatične in izpeljane pod prisilo zadnjega trenutka. Na Nizozemskem, ki jo nekoliko bolje poznam, vse stranke pred volitvami svoj program prostovoljno dajo in neodvisno strokovno oceno finančne vzdržnosti. Celotno manjše spremembe sistema se načrtujejo desetletje vnaprej. Na Univerzi v Amsterdamu smo pred kratkim končali raziskavo o reguliranju prenosa električne energije v spremenjenih razmerah, ker se bo čez deset let zaradi električnih vozil poraba energije podvojila. Tržni poseg se torej načrtuje desetletje v prihodnost. Država že več let posebej financira raziskovanje alternativnih pokojninskih sistemov skozi mrežo Netspar, v katero so vključeni ekonomski in družboslovni oddelki nizozemskih univerz, pa tudi nekaj takšnih oddelkov v tujini. Stroški takšnih raziskav so namreč veliko manjši od stroškov nespretnih odločitev, ki bi jih država sprejemala pod prisilo in brez strokovne podlage.

V Sloveniji pa se še vedno namesto stroke in družbenega konsenza omenjajo nove razburljive spre-

membe sistema. Na eni strani se ponuja močna in morda socialna država. Želja po starem sistemu je razumljiva posledica našega nerazumevanja evropsko vpeljanih institucij, a strah pred zasebno lastnino in tržnim gospodarstvom prepogosto privede do zmerjanja z »neoliberalizmom« in (četudi protislovno) »neokonservativizmom«. Na drugi strani se poudarja skrajna osebna svoboda, nezaupljivost v državo in družbo ter, v skrajnosti, spodkopavanje državnih in javnih institucij. Politika in družba mešata eno z drugim: ekonomski liberalci se vedejo družbeno konservativno in se ohranjajo z vzvodi državne moči, družbeni liberalci pa so ekonomsko konservativni. Le redke tako imenovane nove ideje so kakorkoli podkrepjene s teorijo ali, še pomembneje, z empirično analizo. Prepričanje, da obstajajo enostavne in hitre rešitve za družbeno rešitev, je splošno razširjeno. V resnici pa potrebujemo le institucije, ki bi bile bolj realistične za počasi se prilagajajoče vedenjske vzorce naše družbe.

Naj to ponazorim s primerom razprave o smiselnosti tržne ekonomije. V Sloveniji se primerjajo skrajne ideje: neregulirani prosti trgi na eni strani in državno lastništvo na drugi. A dobre rešitve običajno niso na skrajnostih in tako je tudi pri ekonomskih sistemih. Najučinkovitejši so dovolj sproščeni trgi brez politično usmerjenih posegov, a hkrati z močno in neodvisno regulacijo. Pomembno je tudi, da so tržna pravila razumljiva in kredibilna, saj imajo sicer na trgu notranje informacije in povezave prednost pred visoko dodatno vrednostjo. To je nekoliko v nasprotju s klasično ekonomsko idejo, da je prosti trg vse, kar je potrebno za stabilnost, saj naj bi prek nevidne roke vodil v učinkovitost, tudi kadar se udeleženci ne zavedajo njegovih zakonitosti in pravil.

Kako je pravzaprav s trgov, socialo in državnimi institucijami? V resnici drug drugega potrebujejo. Marsikateri trgi brez nadzora podivjajo in postanejo silno neučinkoviti. Sami smo spoznali primer okoljske uredbe, ki je z deregulacijo sicer olajšala gradnjo, a je hkrati povzročila razcvet črne gradnje. V bližnji preteklosti je najodmevnejša deregulacija finančnih instrumentov, po kateri so borzni trgi najprej nezvdržno rastle, a potem v recesijo

V Sloveniji se primerjajo skrajne ideje: neregulirani prosti trgi na eni strani in državno lastništvo na drugi. A dobre rešitve običajno niso na skrajnostih in tako je tudi pri ekonomskih sistemih.



Ljubljana, februar 2013 / Foto: Borut Krajnc

potegnili ves zahodni svet. In to niti ni napaka ekonomske teorije, ker ta pravzaprav trdi, da večina trgov potrebuje regulacijo, saj jih običajno pestijo problemi asimetričnih informacij ter zunanjih učinkov, ali pa operirajo na skupnih dobrinah in naravnih monopolih.

George Akerlof, Nobelov nagrajenec za ekonomske znanosti, je problem asimetričnih informacij zelo lepo ponazoril s preprostim trgov rabljenih vozil. Na tem trgu se lahko prodajajo vozila različnih kakovosti, a resnična vrednost vozila je znana le prodajalcu. Kupci lahko ocenijo samo povprečje kakovosti vseh ponujenih vozil in so zato pripravljani plačati le povprečno ceno. Zelo kakovostna vozila se tako ne prodajo in prodajalci jih trgu prenehajo ponujati. A tedaj se zmanjša povprečna kakovost ponujenih vozil in s tem tudi cena, ki so jo kupci pripravljani plačati. S trga se tedaj umaknejo prodajalci srednje kakovostnih vozil in na

dolgi rok trg ponuja samo še najmanj kakovostna vozila.

Nerazumevanje zakonitosti prostega trga je v Sloveniji očitna ob razpravi o konkurenci in trgu visokega šolstva. V Sloveniji imamo največ programov in konkurence na področju družbenih in poslovnih ved. Če bi konkurenca vedno povečevala učinkovitost, bi moralo biti slovensko družboslovje odlično. A mednarodno veljavo imajo predvsem slovenski naravoslovni programi, med katerimi je bolj malo prave konkurence. In to je v skladu z ekonomsko teorijo, ki pravi, da nenadzorovana konkurenca lahko zmanjšuje učinkovitost, saj s trga izriva kakovost. Če dijaki ob vpisu ne poznajo resnične kakovosti študija, se bodo raje vpisovali na tiste, ki zahtevajo najmanjši strošek – v času, trudu in denarju –, to pa s trga na dolgi rok lahko izrine kakovostne in dražje programe. To seveda ne pomeni, da ne potrebujemo konkurenčnosti v visokem šolstvu, nasprotno – ta marsikje

lahko vodi v kakovost. A zato potrebujemo neodvisno institucijo, ki javno presoja kakovost, njene ocene pa omogočajo realno razlikovanje med programi. A kljub tej se drage naložbe v kakovost splačajo šele na dolgi rok, ko se trg segmentira na dražje ponudnike, ki kakovost vzdržujejo zaradi ohranjanja ugleda, in na kratkoročno usmerjene ponudnike z nizko ceno in nizko kakovostjo. Poleg neodvisne regulacije moramo torej omogočati in spodbujati tudi dolgoročno perspektivo. In v slovenskem visokem šolstvu imamo še drugo oviro za prosti trg: naravni monopol. Univerzi v Ljubljani velikost omogoča koncentracijo znanja in povezovanja med disciplinami, ki je potrebna za mednarodno prepoznavnost. Njeno razcepljanje na več konkurenčnih ustanov bi zmanjšalo nujne sinergetske učinke. Namesto tega jo lahko motiviramo k resnejši tekmi s primerljivimi univerzami v regiji, na primer prek finančnih spodbud, ki bi te-

meljile na dosežkih univerze glede na nekaj izbranih večjih univerz v sosednjih državah. Pozabiti ne smemo tudi na zunanje učinke, ki v tržnem okolju niso vključeni v ceno. Državlani s kakovostno izobrazbo imajo poleg tržne dodatne vrednosti, ki jo merimo s plačo in zaposlitvijo, tudi družbeno vrednost, saj vzdržujejo kritičen odnos do ekonomije, družbe in države in so poleg tega vir inovacij in idej.

V Sloveniji je promoviranje poenostavljene ideje tržne učinkovitosti pripeljalo do manjšega zaupanja v tržno ekonomijo. To je škoda: dobro regulirani trgi so najučinkovitejši in tudi najbolj meritokratski sistem menjave, ki ga poznamo. Zato se bodo morali država in vsi, ki tržno ekonomijo promovirajo, potruditi in državljanom razložiti vse njene ovire in zakonitosti. Sicer bomo še naprej brezplodno iskali nove ideje le na starih skrajnih polih. ✗



Katja Perat:

Slovenec sem, Slovenec tja

Kaj se je pravzaprav zgodilo? Izkazalo se je, da so bile predstave, ki smo jih imeli Slovenci o tem, kaj se bo z nami zgodilo, ko se bomo preobrazili v Evropejce, nekoliko meglene.

Taras Kermauner, menda eden vidnejših slovenskih intelektualcev, se je leta 1955 vrnil s študijskega izpopolnjevanja v Parizu. Domnevno ne zato, ker bi bile razmere za življenje in delo v domovini boljše, marveč ravno zato, ker *niso* bile dobre. Zato je Kermauner začutil nekaj takega kot *državljsko dolžnost* – tako kot so mladinske delovne brigade gradile ceste in proge – in zdelo se mu je, da mora nekdo za delo sposoben zgraditi delujoč intelektualni prostor. In tako je, prosto po Gandiju, postal sprememba, ki si jo je želel videti v svetu.

Kermaunerjeva zdaj že več kot pol stoletja stara gesta predpostavlja, da smo zato, ker smo po naključju rojeni v nekem delu sveta, z nečim abstraktnim obvezani, da skrbimo za njegovo dobrobit. Je lahko ta implikacija pod določenimi pogoji smiselna, in če – pod katerimi? Kaj natančno se skriva znotraj precej ohlapno postavljenih meja koncepta državljske odgovornosti in kakšno vlogo lahko ima sam koncept v 21. stoletju? Morda za začetek ne bi bilo napak razmisliti, kaj nam na našem koncu sveta sploh pomeni samo državljanstvo, četudi morda neodgovorno.

Pred leti, v času, o katerem zdaj morda razmišljamo kot o nekakšnem zatišju pred viharjem, smo na našem koncu sveta na koncept nacionalne države gledali kot na relikvijo 19. stoletja, ki sicer še obratuje, vendar počasi čaka na to, da mu odredimo predvideno mesto v muzeju. S tem, ko je Evropska unija začela vključevati države tako imenovane *nove Evrope* (karkoli naj bi ta evfemizem predstavljal) in se odločila za uvedbo skupne valute, se je začelo zdeti, da počasi, a prepričano ustvarjamo ozračje, ki stremi k nekakšnemu kozmopolitizmu. Da si neka-ko prizadevamo, da bi čim več ljudi imelo enake življenjske razmere, da bi se koncept državljanstva nekoliko razširil in formaliziral in da bi nacionalistični sentiment končno postali nekaj zasebnega, karakterni poteza ali estetska sodba, nova, panevropska naracija pa bi si za temeljni gradnik poiskala kaj bolj umirjenega in razsodnega ter končno zaživela polnokrvni liberalizem, ki si ga lahko privoščimo po tem, ko smo z združenimi močmi iztrebili totalitarnost zalego 20. stoletja.

Tako je za Evropejce *demokracija* postala vodilna krilatica zadnjih dveh desetletij. Državljanstvo je postalo nekaj aktivnega in za cilj si je postavljalo družbo dialoga in participacije,

Katja Perat (l. 1988) je pesnica, komparativistka in filozofinja. Njena prva pesniška zbirka *Najboljši so padli*, izdana leta 2011, je kritike navdušila z neposrednostjo in ostrino, ki sta v slovenski poeziji presenetljivo redki.

S trenutkom, ko je skupnost zabredla v tako imenovano krizo evroobmočja, se je izkazalo nekaj, kar bi lahko, če bi bili nekoliko bolj pozorni ali pronicljivi, opazili že prej – da je Evropska unija skupnost izrazito neenakovrednih držav.

družbo miroljubnih in premišljenih ljudi, ki vse predobro razumejo, kaj se zgodi, ko se v politiki prepustimo *strastem časa*, družbo predpisov, ki preperečujejo samovoljo, družbo transparentnosti, družbo zakonov in ljudi, ki so te zakone pripravljene brati in korigirati.

Sama sem velika ljubiteljica suhoparnih političnih diskurzov, ki stavi jo prej na formalne rešitve kot na zanos, ker verjamem, da je pri stvarih, ki se poleg nas samih tičejo še koga drugega, inhibicija koristna stvar. Predvsem pa sem velika ljubiteljica vseh zamisli, ki so pripravljene relativizirati nacionalizem, zato sem v času, ki se nam zdaj zdi nekakšno zatišje pred viharjem, o marsikateri niansi evrodiskurza razmišljala kot o načeloma simpatici. In čeprav se je kot sopotnica širjenja Evropske unije že zelo zgodaj začela krepiti nekakšna evroskeptična pozicija, se je dolgo časa kazala kot nepremišljen komentar ljudi, ki so identitetno pač radi *proti* in jih ne gre jemati pretirano resno.

Dvajset, petnajst, največ deset let kasneje, se morda ni izkazalo, da so bili ti ljudje premišljeni ali da so imeli prav, se je pa po drugi strani izkazalo, da so se motili tudi tisti, ki so v skupnost zakorakali s preveliko zaupljivostjo, in tisti, ki so od nje pričakovali preveč. Tudi jaz, ki sem na tihem računala, da bo življenje v skupnosti tudi praktično dokazalo, da so nacionalizmi ne samo *passé*, temveč tudi redundantni in škodljivi in nared, da enkrat za vselej romajo na smetišče zgodovine.

Izkazalo se je namreč ravno nasprotno – takoj za tem, ko se je izteklo obdobje krhke blaginje in so se razmere zaostrele, je iluzija skupnosti padla, identifikacija z internimi situacijami pa narasla, s čimer je narasla tudi potreba po ščitenju svojih interesov, potreba po tem, da se krivi nekoga drugega, in krovnii obrazec vseh teh sentimentov – nacionalizem.

S trenutkom, ko je skupnost zabredla v tako imenovano krizo evroobmočja, se je izkazalo nekaj, kar bi lahko, če bi bili nekoliko bolj pozorni ali pronicljivi, opazili že prej – da je Evropska unija skupnost izrazito neenakovrednih držav, katerih državljani se srečujejo s svojo državljanško eksistenco v izrazito neenakovrednih razmerah in jih, dokler bo tako, nič na svetu ne more pripraviti do tega, da bi drug drugega doživljali kot sodržavljanke. Ljudi, ki drug

drugega ne doživljajo kot del skupnega konteksta, pa je zelo težko prepričati o konstruktivnem sodelovanju, ki naj bi vodilo k domnevno skupnemu cilju, predvsem zato, ker ni povsem jasno, kaj naj bi ta skupni cilj pravzaprav bil. S krizo evroobmočja je nenadoma usekalo spoznanje, da je Evropska unija mrtva črka na papirju, ki ji ni uspelo vzpostaviti temelja, na katerem bi se lahko razvila v nekaj dejanskega – ni ji uspelo odstraniti ozračja splošnega nezaupanja in sumničavosti med njenimi članicami, ki so se ob prvi priložnosti spet spomnile, da niso bile ustvarjene za zaveznitvo, marveč za neskončen konflikt.

Lahko bi se reklo, da je s tem, ko so se v materialni resničnosti Evropejcev začele kazati razpoke, razpokala tudi narativna tvarina, ki naj bi skupnost povezovala v glavah ljudi, ki jo naseljujejo. In tako se je koncept državljanstva, še preden se je začel zares širiti, spet zožil na meje nacionalnih držav.

Po dolgem ovinku smo se spet vrnili na začetek. Nismo se uspešno integrirali v novo naddržavno tvorbo ali zakorakali v obdobje novih družbenopolitičnih konceptov, ostali smo Slovenci. Sicer Slovenci znotraj Evropske unije, vendar še vedno omejeni s svojimi lastnimi eksistenčnimi pogoji in svojo lastno politično kulturo, stare figure v novem kontekstu.

A ker nobena stvar spremembe (tudi spremembe, ki ne vzdrži) ne preživi nezaznamovana, bi bilo zdaj morda smotrno razmisliti, kako smo kot Slovenci presnovili evropsko izkušnjo. Potem ko so ustanovitveni očetje iz družbenopolitične resničnosti razpada SFRJ izposlovali tisočletni sen naroda, ki ni bil nikdar zares nacija, se je veliko govorilo o tem, da je ambicija takrat resno mlade Slovenije postati nekakšna nova Švica, kar je iz perspektive slovenskega odnosa do lastne vključitve v Evropsko unijo nekoliko komično. Spomniti se je namreč treba, da *Švica* kot evfemizem pravzaprav pomeni državo, ki je dovolj neodvisna, v svoji neodvisnosti pa dovolj suverena, da grejo Evropska unija, njeni vzponi in padci ter njene mahinacije mirno mimo nje, kot nepomembna modna muha. Slovenija, po drugi strani, pa je v odnosu do Evropske unije pred svojo vključitvijo, pa tudi po njej, zavzela stališče, ki bi mu s slabo metaforo lahko rekli stališče nepriljubljenega najstnika, ki si prizadeva, da bi ga



IRWIN, 1. vseslovenska ljudska vstaja, december 2012 / Foto: Miha Fras

višji, postavnejši in bolj prepoznavni sošolci sprejeli medse. Slovenija je Evropsko unijo doživljala kot nekaj, kar nas bo s svojim dotikom pozlatilo in odrešilo nepriljubljenega ozračja drugega sveta, kot nekaj, kar nas mora samo požegnati kot enega izmed svojih udov, temu pa bosta nekako sami od sebe sledili blaginja in demokracija.

Verjamem, da je bil marsikdo iskreno presenečen, ko se je izkazalo, da se resničnost nekoliko razlikuje od pričakovanj, verjamem tudi, da je bil kdo sposoben opaziti, da to pomeni, da je nekaj narobe z resničnostjo,

ljudi, ki so opazili, da to najbrž pomeni tudi, da je bilo nekaj narobe s pričakovanji, pa je verjetno mogoče naštetih na prste ene roke.

Kaj se je pravzaprav zgodilo? Izkazalo se je, da so bile predstave, ki smo jih imeli Slovenci o tem, kaj se bo z nami zgodilo, ko se bomo preobrazili v Evropejce, nekoliko meglene. Pričakovali smo, da bomo z gesto preimenovanja nekako samoumevno odrešeni svoje slovenskosti, predvsem pa smo pozabili vračunati, da bi se moral trud, ki smo ga vložili v to, da bi drugim Evropejcem dokazali, kako sodobna država smo, na-

Nisem velika ljubiteljica teorij zarote, zato menim, da pri tem, da Slovenci nismo zmogli svoje lastne suverenosti, ni šlo za dobro premišljen načrt katerega izmed osamosvojitvenih veljakov, ampak za dejansko nezmožnost tega, da bi se v Sloveniji razvil dobro delujoč politični razred.



daljevati tudi po tem, ko bi nas priznali. Za to, da bi kot država dobro delovali, bi si morali prizadevati, ker bi si tega res želeli, ne pa zato, ker bi si želeli, da nas priznajo neki abstraktni starši. Lahko bi rekli, da nismo bili pripravljeni biti odgovorni državljani. Vsi – od navadnih ljudi do tako imenovanih državnikov. Hoteli smo pavzo, počitnice pod soncem zlate prosperitete razvitega sveta, po dolgih mučnih letih samoupravnega socializma smo si želeli, da se nam nekaj časa ne bi bilo treba ukvarjati s tem, da so javne zadeve v resnici javne. Na dekla-

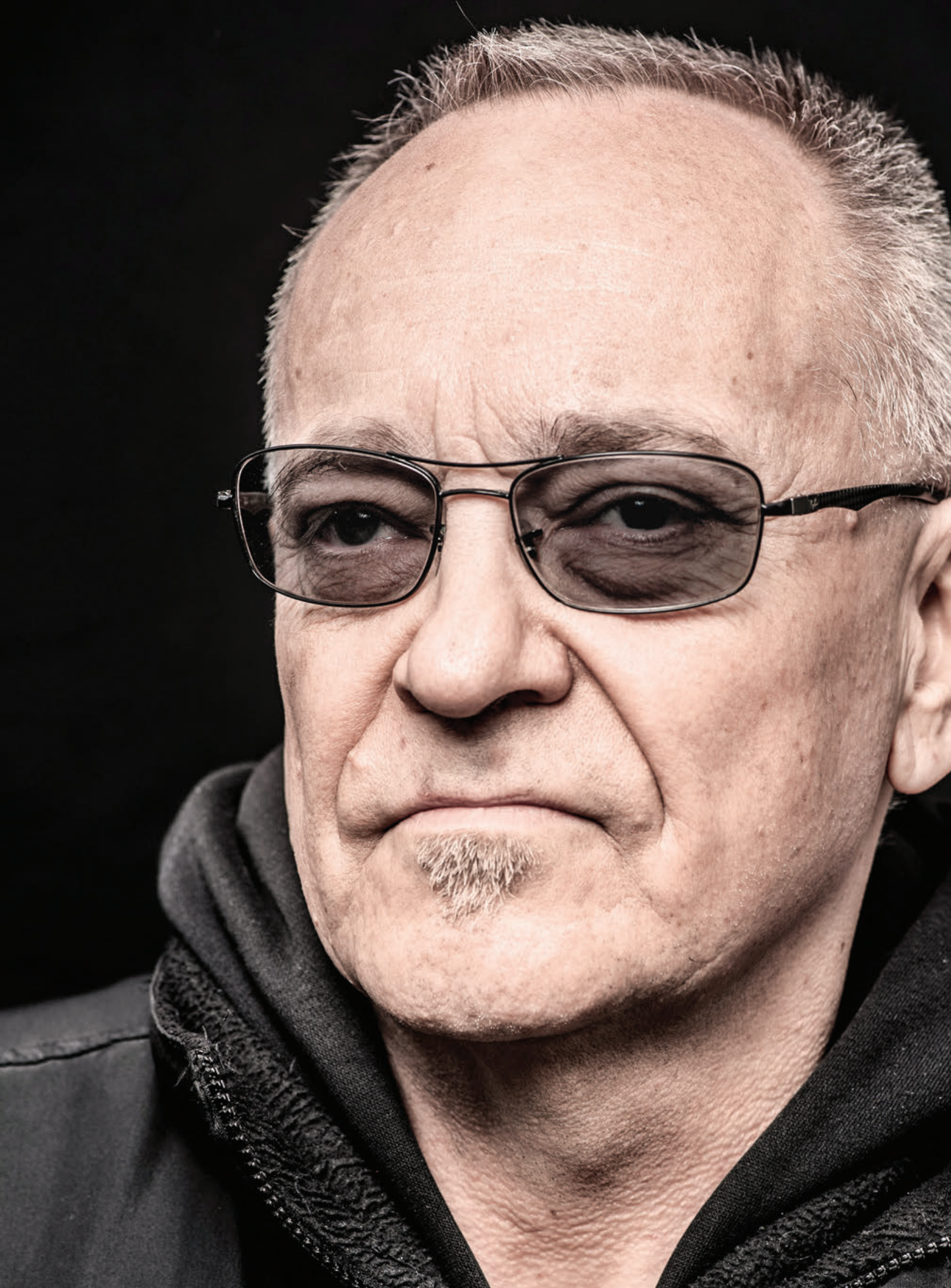
rativni ravni nam je veliko pomenilo, da smo si izborili svojo državo, potem pa se nam nekako ni več ljubilo, da bi se z njo zares ukvarjali. Rajši smo jo zaupali v varstvo Evropski uniji, ki bo gotovo najbolje vedela, kaj je dobro za njene otroke, in nam bo v pravem trenutku že povedala, kako moramo ravnati. Nisem velika ljubiteljica teorij zarote, zato menim, da pri tem, da Slovenci nismo zmogli svoje lastne suverenosti, ni šlo za dobro premišljen načrt katerega izmed osamosvojitvenih veljakov, ampak za dejansko nezmožnost tega, da bi se v

Sloveniji razvil dobro delujoč politični razred, ki bi bil zmožen opravljati svojo nalogo in znotraj Evropske unije vsaj poskušati uveljavljati naše interese. S tem nočem reči, da smo k temu nagnjeni po *svojem notranjem bistvu* ali da je tak naš *nacionalni značaj*, temveč želim samo opisati, kaj se je dogajalo doslej, z upanjem, da nam razumevanje naših dosedanjih zmot lahko koristi pri tem, da jih ne bi ponavljali. Slovenski odziv je samo eden izmed odzivov, ki so prispevali k temu, da Evropska unija deluje, kot deluje (tj. slabo). Deklarativni vidik ni bil spo-

soben vzdržati dejanske slike in po kratkem obdobju prizadevanj smo dobili dokaj natančen posnetek tistega, kar smo že imeli – boj za premoč, v katerem nekdo postavlja diskurzivna pravila, drugi pa jim slepo sledijo, skratka dialog, ki obstaja izključno na papirju, in demokracijo, ki dejansko ne ustreza svojemu imenu.

Tako je dinamika evroobmočja, namesto da bi ji uspelo ustvariti širše ozemlje enakih možnosti, ustvarila zmagovalce in poražence neuspelega projekta Evropske unije. Ugotoviti, kam spada Slovenija, verjetno ne spada med zahtevnejše analitične procese. V danem zgodovinskem trenutku si je morda razsodno priznati, da je Slovenija država, ki svojim državljanom ne ponuja pravdosti. Tu pa se začne vsiljevati vprašanje, ki se je verjetno vsiljevalo Tarasu Kermaunerju v Parizu leta 1954 – ali to, da je tvoja domovina postala negostoljuben kraj, ki te praktično sili k temu, da bi ga zapustil, kliče po tem, da si poiščeš boljšo domovino, ali k temu, da si jo prizadevaš izboljšati?

Vprašanje je seveda zelo osebno in zahteva zelo osebne odgovore in rešitve – nihče ni k ničemur obvezan in nikomur nič dolžan in zgodovina ponuja pestro paletu trenutkov, v katerih je dejansko najbolj razsodna stvar, ki jo lahko posameznik naredi, da jo podurha. Vendar vsaka ženska, ki poskuša uspeti v moškem svetu, razume, da je zmagati na tujem terenu zelo težko in ponekod nemogoče. Zapustiti svoje kulturno in ne nazadnje govorno okolje ter se presaditi v drugo, lahko pomeni veliko tveganje, ki je za nekatere morda manjše in lažje, marsikoga pa lahko vodi samo v izkušnjo drugorazrednega državljanstva. V tem, da imajo samo veliki narodi, naphani s kolonialističnimi izkušnjami, pravico, da obstanejo, vsi, ki bi si želeli obstati kot osebe, pa se morajo prej ali slej nekako pretopiti vanje, je nekaj neskončno morečega, kar vabi k temu, da bi poskušali tudi iz malih narodov delati dejansko dostojne države. Je pa še en, morda prepričljivejši argument, zakaj ostati in vztrajati. Če ti uspe sanirati nedostojen kos sveta, kamor si bil z neizprosno odlokom naključja postavljen, si dejansko prispeval k širitvi področja enakih možnosti, poleg tega pa si v resnici posegel po očitno precej težko dosegljivem idealu aktivnega državljanstva. ✘



Igor Vidmar:

Aprilske teze

V svetu, kjer se za vsakogar kaj najde; in vse nas lahko zanima, ne da bi nas moralo karkoli res brigati.

Tovariši!

Zgodilo se je, kar se je moralo zgoditi: na krih decembrsko-februarske vstaje je zmagala buržoazna evolucija, »car Janez II.« je res odstavljen, novo vlado pa sestavljajo isti stari »prijatelji ljudstva« – socialdemokrati, desni in levi liberalci, socialno povzpetniški pozitivni kadeti, partijski veterani in drugi, ki jih dobro poznamo, jim ne zaupamo in smo jih imeli že za »gotove«. Sindikati javnega sektorja in NVO-ji se spet pogajajo z vlado. Pa še naš »Kerenski« je ženska – težko je napadati žensko, ne da bi padli pod raven revolucionarnih bratov na Bližnjem vzhodu. Vstaja je zastala.

ŠTO SDJELAT?

Kaj storiti? Sledeč zgledu velikih predhodnikov potrebujemo nove aprilske teze, ki bodo obnovile vstajniško energijo in mobilizirale, prepričale tudi večinske delavsko-srednjeslojne množice. Ne bo lahko – res so razmere vse bolj zaostrene, vendar so tudi protislovne: množična brezposelnost ob 13.000 prostih delovnih mestih, ob vse manjšem obdelovanju zemlje in vse večji površini gozdov, in vse manjša predelava lesa; padajoči družbeni proizvod ob rastočem izvozu. Revščina se večja ob tretjini hrane, zmetani v smetnjake! Ekološka zavest naj bi bila visoka – spomnite se akcije Očistimo Slovenijo, ta pa je še naprej prekrita z deset tisoči ilegalnih odlagališč smeti. Politično pa upad vstajniške energije in množičnosti ob visoki javnomnenjski podpori vstaji.

Igor Vidmar (l. 1950), novinar,
urednik, publicist, aktivist,
organizator rock'n'roll dogodkov.

Danes medijsko okolje vse bolj označujeta termina »infozabava« in bojni klic ultimativnega konformizma »vse me zanima, nič me ne briga«. Mediji praviloma niso avtonomni, ampak podrejeni političnim in kapitalnim interesom.

60

Tu pa so tudi širše družbene anomalije, ki zmanjšujejo revolucionarni potencial, npr. izjemno visoka stopnja lastništva stanovanj, najvišja v Evropi, ki je sistemsko gojišče malomeščanske inercialije in lažnega občutka varnosti. Vse to je materialna podlaga evolucionizma, ki že najeda tudi vstajniške vrste.

KDO SO PRIJATELJI LJUDSTVA?

Recimo, da dobimo aprilske teze – pisanje tez, analiz in revolucionarnih traktatov mnogi tovariši dobro obvladajo in jih redno objavljajo v meščanskih medijih. A treba jih je dobro interpretirati vsak dan, prevesti v življenje, v organizacijo, alternativno politiko, na Facebook in Twitter. Kdo bo to počel? Mnogi teoretsko kvalificirani tovariši so vezani na akademski položaje, mnogi se zgledujejo po tovarišu Slavoju in se raje kot v Sloveniji združujejo v Atenah, na Cipru – skratka, v Varšavi, če me razumete. A vsaj glede globalne ekološke katastrofe, ki je srednje in višje izobraženemu meščanstvu, mladini in medijem tako ljuba, bi se aprilske teze lahko oprle na predloge tov. Žižka; naj jih v grobem povzamem:

Nujni so:

- 1) stroga egalitarna pravičnost – vsi ljudje morajo plačati enako ceno za odpovedovanja; treba je vsiliti enake globalne norme za per capita porabo energije, emisije ogljikovega dioksida itd. Razvitim državam se ne sme dovoliti, da zadržujejo okolje po dosednji stopnji in da hkrati obtožujejo razvijajoči se tretji svet od Brazilije do Kitajske, da s svojim hitrim razvojem uničuje okolje;
- 2) teror – brezobzirno kaznovanje vseh, ki kršijo zapovedane zaščitne ukrepe, vključno s strogimi omejitvami liberalnih »svoboščin«; tehnološki nadzor kršiteljev zakona;
- 3) voluntarizem – edini način soočanja z grožnjo ekološke katastrofe je prek množičnih kolektivnih odločitev, kar je v nasprotju s »spontano« logiko kapitalističnega razvoja; in
- 4) naposled, a ne nazadnje – vse to je treba kombinirati z zaupanjem v ljudi; treba je staviti na to, da bo velika večina ljudi podprla te stroge ukrepe, da jih bo prepoznala kot svoje in bo pripravljena sodelovati pri njihovem uveljavljanju. Ne smemo se bati zahteve, ki je kom-

binacija terorja in zaupanja v ljudi – zahteve po ponovnem aktiviranju enega od likov vseh egalitarno revolucionarnih terorjev: »informatorja«, ki ovaja kršitelje oblastem. (Večminutni aplavz, vzklikanje)

ZAMENJATI LJUDSTVO!

Da, tovariši, to so dobre ekološke teze, vsaj globalno. Lokalno pa bomo pri uporabi trčili ob težavo: na stavu na zaupanje v ljudi in na to, da bo ljudstvo stroge ukrepe vzelo za svoje. Kajti čas začetnih vstajniških iluzij, da smo mi ljudstvo, slednje pa enotno stoji za nami, v celoti ali vsaj v veliki večini, mineva. Lokalno »ljudstvo« ni nič manj razpršeno in razdeljeno kot globalno ali kot virtualno ljudstvo na Facebooku; pa tudi glede spoštovanja zakonov, drobne koruptivnosti ali ekološke nemarnosti je »ljudstvo« bližje »eliti«, kot bi si mi vsi želeli. Dvajset let socialno-neoliberalnega kapitalizma, medijske indoktrinacije s potrošniško kulturo in zasebništvom na škodo skupnosti in državljanstva, pa že omenjene posebnosti Slovenije – 85-odstotno lastništvo stanovanj; endemično »ljudsko« črnograditeljstvo, 20-odstotna siva ekonomija itd. – vse to je storilo svoje in to še naprej počne vsej krizi navkljub. O medijski dimenziji problema najdete več v priloženem poročilu sekcije za medije in popularne ideologije; tu bom le povzel nekaj ključnih spoznanj, ki so vsa ta leta – poročilo je iz 2006 – ušla tudi »levim« analitikom.

POROČILO SEKCIJE ZA MEDIJE IN POPULARNO IDEOLOGIJO *

Tovariši! Tudi v postsocialistični Sloveniji so mediji za režimsko »produkcijo ljudi«, ki je nasledila avtonomno samoreprodukcijo civilne družbe poznih 80. let, poleg šolstva, delovnega mesta, RKC in paradržavnih NVO-jev najpomembnejši dejavnik – ob odsotnosti naborniške vojske in množičnih strank.

Razlika glede na zadnja desetletja prejšnjega režima je prepadna. Teda je uradna glasila realno realnost prinašala med vrsticami. Nato pa so se kritični mediji – Mladina, Radio Študent in tudi Nova revija, konec 80. z roba predstavili v samo jedro medijske pokrajine in zavesti javnosti. Njihova medijska svoboda in relativna finančna avtonomija je vzdrževala interes javnosti na izjemni ravni 80.000 prodanih izvo-

dov Mladine na vrhuncu afere JB-TZ, velike poslušnosti RŠ itd.

Danes medijsko okolje vse bolj označujeta termina »infozabava« in bojni klic ultimativnega konformizma »vse me zanima, nič me ne briga«. Mediji praviloma niso avtonomni, ampak podrejeni političnim in kapitalnim interesom. Vse pomembnejša domnevana alternativa pa sta svetovni splet in njegov protagonist – spletni slehernik in njegovo interaktivno omrežje, virtualno bratstvo opolnomočenih (empowered) posameznikov in celih »mrežnih skupnosti«. Na voljo so vse informacije, teorije in znanja vsake vrste, to je eno celo »drugo življenje«, navidez prosto stare politike in razmerij moči. Možnosti virtualne demokracije naj bi bile neomejene, vendar idilo kali kultura anonimnosti, ki ignorira etiko javnosti in odgovornosti; da o poplavi dezinformacij, banalnosti, manipulacij, »infozabave« itd. ne govorimo. »Revolucija ne bo na YouTubu,« bi lahko parafrazirali.

Pa sta bila posledični nagel padec naklade Mladine in skorajšnje izginitotje RŠ res le posledici tehnološkega razvoja in demokratične normalizacije, vračanja civilne družbe v zasebnost, v podjetništvo, potrošništvo – torej »demobilizacije« civilne družbe na eni in vse večjega demokratičnega deficita, nezaupanja v politiko, atomizacije javnega življenja v supermarketu satelitov in kabl, spleta in mobilnikov?

Gotovo, a ne samo to. Sredi 90. let se je začelo dogajati nekaj, kar ni bila posledica zavestne politične odločitve ali razvojne vizije nove slovenske družbe, ampak »spontana« levoliberalna medijsko-kulturna politika, ki je vodila v divjo privatizacijo nacionalnih radijskih in TV-frekvenc in nastanek množice zasebnih medijev na eni in netransparentno, domnevno koruptivno »konsolidiranega« medijskega imperija gospoda Oblaka na drugi strani. Prinesla je tudi vzpon komercialne POP TV v ameriški lasti in permanentno krizo nacionalne RTV, ki je komercialno vse bolj posnemala, najprej z večjo vlogo »razvedrilnega« programa, ki je imel dolgo časa enak proračun kot informativni in kulturni(!).

Tako ni naključje, da je bila pionir devolucije medijskega prostora v smer razvedrila in infozabave – oddaja nacionalne televizije »Res je« kot predhodnica oddaj Lepo je biti

milijonar, Najšibkejšega člana, Piramide itd. Najboljšo analizo družbenovzgojnih in ideoloških funkcij teh oddaj pa ni izdelal kak mirovni inštitut, ampak sodelavec Inštituta Calvin Klein za civilizacijo in kulturo, objavile pa Finance(!):

»VSI TRIJE 'ZAHODNI' KVIZI SO UTELEŠENJE PREDSTAV O KAPITALIZMU. 'Milijonar' je zgodba o posamezniku, ki se s svojim znanjem in sposobnostjo vzpenja po družbeni lestvici; 'Najšibkejši člen' ta prvi mit zanika, ko pravi, da znanje in sposobnost nista dovolj, da je kapitalizem boj za preživetje, kjer so zavezništva bežna, zmaga pa tisti, ki uniči svojega nasprotnika. 'Vzemi ali pusti' pa ni nič drugega kot metafora muk malega delničarja. Vsem trem in kapitalizmu je skupno, da je glavna nagrada veliko denarja. 'Piramido' od njih razlikuje to, da v njej tekmujejo zmagovalci, ljudje, ki so v življenju že uspeli. V Piramidi so zmagovalci in triumfatorji, tuleča horda na tribunah in tiha večina glasujočih. Piramida ni metafora ekonomskega sistema, ampak je metafora javnega prostora, v katerega običajni ljudje nimajo vstopa. Lahko rjovejo s tribun, ne smejo pa ničesar povedati ... Kar gledamo, je fevdalni dvor.«

Predhodnica, resda blaga, pa je bila nacionalna oddaja »Res je« že leta prej – v poslovilni oddaji je ponudila: 1) nagradno podeljevanje zlatih ingotov(!) publiki (simbolni prednik Milijonarja, Vzemi ali pusti); 2) razkritje mladega bančnika iz Banke Slovenije, da se mu uresničuje sanjska služba – v davčni oazi na Karibih! (sorodnik Najšibkejšega člana); in 3) proto-strukturo Piramide: trije najpopularnejši gostje cele serije so bili »zmagovalci« iz treh dominantnih delov nacionalnega telesa – politik (Milan Kučan), levoliberalni intelektualac in politični piarovec Stojan Pelko ter nuna Vida Žebot. Malo je manjkalo, da ni bila gostja oddaje tudi Margaret Thatcher po videozvezi.

Še več: predsednik države se je voditeljici-avtorici-urednici zahvalil za to, da je pokazala Slovencem, da sta tudi zabava in razvedrilo lahko del našega življenja – tudi duhovnega – in ne samo pehanje za ljubi kruhek. Zahvalil se ji je za nastop »mnogih Slovencev in Slovencev, ki niso tako znani širši javnosti« in še, »da ste tudi nas, ki smo bolj predmet medijske pozornosti, predstavili na način, na kakršnega nas ljudje ne poznajo, da ste vstopili v dušo

Lokalno »ljudstvo« ni nič manj razpršeno in razdeljeno kot globalno ali kot virtualno ljudstvo na Facebooku; pa tudi glede spoštovanja zakonov, drobne koruptivnosti ali ekološke nemarnosti je »ljudstvo« bližje »eliti«, kot bi si mi vsi želeli. 61



Ljubljana, marec 2013 / Foto: Igor Andjelić

ljudem in SPLETNI VEZI, KI SO ZELO POMEMBNE ZA SOCIALNO TRDNOST DRUŽBE, NARODA«.

Od tod ni bilo več daleč do ministrove usodne kopeli v medijski peni in do politikov v Piramidi, pa v oddajah Tistega Lepega Popoldneva in »As tudi ti not padu«, pa nato do prepirljivih Vročih stolov in Trenj in udarnih minut POP 24ur z nesrečami, zaporniki, umori in vpijočimi nacionalisti na začetku.

To pa ni bil več le servis informacij, ampak aktivno oblikovanje javne zavesti in sistema vrednot »v realnem času«, kot bi dejal JJ. To je medijska ideologija, ki krepi iluzijo, da že z gledanjem televizije sodelujemo v dogajanju, da so mediji res četrti veja oblasti kot njen nadzornik in so za gledalce-potrošnike na preži 24 ur na dan, da jim nič ne more uiti: informiranost je popolna in transparentnost javnega življenja zagotovljena. Za vsakogar se kaj najde; in vse nas lahko zanima, ne da bi nas moralo karkoli res brigati.

BODIMO NEMOGOČI, ZAHTEVAJMO REALNO!

Jasno je torej, da sta zmaga naših idej in splošna sprejemljivost no-

vih aprilskih tez vse prej kot zagotovljeni. Vsa dosedanja vstajniška energija, vitalna protestniška kultura, vsa duhovita gesla, transparenti in grafiti niso dovolj za dosego idejne hegemonije. Treba se bo spoprijeti z izzivom dolge in trnove poti skozi medijske, neformalne in formalne institucije družbene inercije, oportunitizma, potrošništva, patološkega narcizma, novodobništva, otopele državljske zavesti in čuta za skupno in javno, izgubljenega državljskega ponosa in zavesti o državatvornosti, suverenosti ljudstva itd. Decembrsko-februarska vstaja je vsekakor velik korak naprej, vendar so dosedanje zahteve in gesla – »socialna država, pravna država, solidarna, pravična družba, demokratični socializem« itd. – že krepko prežvečene ali retro-krilatice, ki bi za pomlajenje in poživitev potrebovale veliko dozo kritike politične ekonomije, in predvsem operacionalizacijo, prevod v konkretne zahteve in programe na vseh ravneh; to pa pomeni ne le množično organizacijo, podobno strankarski, ampak tudi vztrajnost in disciplino, pa seveda odsotnost narcisoidne neenotnosti, intelektualnega pozerstva in

tekmovalnosti, ljubosumja in drugo meščansko emo-navlako.

Skratka, tovariši, naj ponovim: nove, sodobne aprilске teze, sprejemljive za celo revolucionarno gibanje, so prva naloga. Nam lahko one slavne zgodovinske tu pomagajo? Poglejmo:

* unija vseh bank pod nadzorom svetov kognitivnih delavcev in kmetov;

* proklamacija, da ni cilj vstaje takojšnja uvedba socializma, ampak predvsem nadzor svetov nad produkcijo in produkcijskimi sredstvi, posebej televizijami in Facebookom;

* nacionalizacija velikih zemljiških posesti, pri nas predvsem cerkvi krivično vrnjenih gozdov ipd. (Gromki aplavz)

Tovariši! Naloga je pred nami, lotimo se je. S pravim revolucionarnim navdihom, predanim terenskimi delom in dobro organizacijo nam lahko uspe – izdelajmo dobre aprilске teze in navdušimo ljudi zanje. Vendar moramo biti tudi realisti in se soočiti z možnostjo, da dobrih tez in njihovih nosilcev še ne bo kmalu, in tudi ulična vstaja bo vse bolj na udaru negativnih sezonskih vplivov: pomlad, morje

in vikendi, poceni letalske vozovnice itd., pa še gospe »Kerenski« se lahko kaj posreči.

Tovariši, še nekaj me teži: le kakšno je sporočilo odločitve slavnih zastavonoš upora, partizanskega pevskega zbora iz zamejstva, da bodo skupaj z ženskim zborom Kombinat na dan upora nastopili v dvorani, ki simbolizira blišč in bedo slovenske »leve« politike? Pa še bivši rokovsko-pankovski tovariši, ki so sodelovali v revoluciji '88, bodo zraven ...

ČIM SLABŠE, TEM BOLJE!

Morda pa bo ta dogodek simboličen, preroški, kot je glasba že večkrat bila v naši novejši zgodovini; morda vlada gospe »Kerenski« ne bo dolgega veka, gospodarske razmere se bodo radikalno poslabšale, severna Evropa se bo do nas obnašala še bolj imperialistično. No, potem se bo z Islandije vrnil njen agent car Janez II. in spet nabrusil naše kose in poenotil naše vrste. (Zadržan aplavz) X

* Po legalnem prisluhu RŠ-prenosa zasedanja vodstva hardcore proletarske večerne šole zapisal Darko V.



Aleksandar Kešeljević:

Čudna logika

Zaradi nerazumevanja inženirja v podjetju obravnavamo kot ustvarjalca dodane vrednosti. Njegove profesorje in zdravnike, ki so ga oskrbeli s potrebnim znanjem in zdravjem, pa obravnavamo kot družbene zajedavce.

Ob osamosvojitvi smo sistem plansko-tržnega gospodarstva zamenjali s tržnim, saj se je trg izkazal za najučinkovitejši sistem nadzora ekonomskega življenja. Zaradi izgube jugoslovanskega trga so poslovneži poiskali nove priložnosti na zahodnih trgih. Politiki so se ukvarjali z oblikovanjem nove države in njenim vstopanjem v evroatlantske povezave. Cilji politične in poslovne elite so bili v prvi razvojni dekadi razmeroma jasno opredeljeni. Vsi skupaj so dovolj dobro razumeli pomembnost zgodovinskega trenutka in svoje poslanstvo. Politične in poslovne elite so zato uživale visoko stopnjo zaupanja v družbi. Večina prebivalcev je dojemala Slovenijo kot zgodbo o uspehu.

Pomanjkanje lastne razvojne strategije je namreč v mnogočem nadomeščala strategija vstopanja v evroatlantske integracije. Slednje je postalo povsem očitno po vstopu Slovenije v EU in Nato. Zdi se, da se danes pred Slovenijo postavlja nova razvojna dilema. Koliko slediti dosedanjemu modelu razvoja oziroma kako močno se nasloniti na institucionalno strukturo neoliberalnega modela? Toda dilema je lažna. Nobeden od njiju namreč ne vzbuja nujno potrebnega zaupanja. Kot takšna preprosto ne moreta imeti domicilne pravice v Sloveniji.

Slovenski tranzicijski razvojni model, ki je temeljil na povečevanju intenzivnosti slabo plačanega srednje kvalificiranega dela in starih produktivnih podsistemih, se je dokončno izpel. Vzpostavili smo ekonomski sistem brez notranje higieničnosti in dinamike. Politične stranke prek državnega lastništva v skladu s svojimi ozkimi interesi skrbijo za črpanje rent.

Dr. Aleksandar Kešeljević (l. 1972), ekonomist, predava na Ekonomski fakulteti v Ljubljani, kjer raziskuje sodobne načine prepletanja odgovornega delovanja gospodarstva z razvojem družbe.

Vzpostavili smo ekonomski sistem brez notranje higieničnosti in dinamike. Politične stranke prek državnega lastništva v skladu s svojimi ozkimi interesi skrbijo za črpanje rent.

64

Vzorci plenilskega obnašanja ostajajo pri vseh isti. Obenem v Sloveniji nismo vzpostavili ekonomskega sistema, ki bi ustvaril zadostno število novih podjetnikov Schumpetrovega kova. Takšni posamezniki so skozi uresničevanje lastnih podjetniških idej in pobud eden glavnih nosilcev razvoja. Ustvarili smo predvsem prerazdelitveno elito. Slednja se je ukvarjala predvsem z vprašanjem, kako lastniško prevzeti obstoječa podjetja. Pogosto tudi na skrajno vprašljiv način. Pohlep in nizka raven podjetniške kulture nekaterih vodilnih slovenskih menedžerjev sta prevladala nad kulturo sodelovanja in zaupanja. Preostali delodajalci na žalost niso imeli dovolj moči in poguma, da bi se pravočasno ter v zadostni meri ogradili od slabih praks svojih stanovskih kolegov. Zaradi slednjega širša javnost dojema danes poslovneže predvsem kot sebičneže, ki so za sabo zapustili prezadolžena podjetja in slabe terjatve v bankah. Vse skupaj dodatno poslabšujejo nizki standardi politične kulture. Sprenevedanje ob odmevnem poročilu protikorupcijske komisije, ponarejanje listin in plagiatorstvo so vrh ledene gore. Upor ponižanih in razžaljenih državljanov je zato zgolj zrcalna slika oholih in neverodostojnih politikov ter samopašnih podjetniških elit. Vsi skupaj smo očitno pozabili, da ne more biti učinkovitega razvoja brez pravičnosti in kredibilnosti. Ljudje so izgubili zaupanje v dosedanji model razvoja. Vedno manj nam očitno zaupajo tudi finančni trgi.

Kako od tod naprej? Za institucionalne ekonomiste je bistveno razvojno vprašanje, kakšna institucionalna struktura zagotavlja najboljše makroekonomske rezultate. Odgovor na slednje vprašanje še zdaleč ni preprost. V različnih zgodovinskih obdobjih so namreč prevladovali različni ekonomski sistemi, ki so vodili do dramatičnih razlik v razvitosti. Po veliki depresiji smo občudovali državni intervencionizem v ZDA. Nove tehnologije v okviru vojaškoindustrijskega kompleksa, naravna bogastva, novi načini vodenja gospodarskih družb ter obilica kapitala in delovne sile so omogočili hiter razvoj. V 60. letih je bil v ospredju francoski dirigistični model in v 70. renski kooperativni model. Razvoj slednjega je temeljil na finančni podpori zavestnikov, industriji, izobraženi teh-



Stavka javnega sektorja, Ljubljana, januar 2013 / Foto: Igor Andjelić

nični delovni sili in socialnem partnerstvu. Japonska je v 80. letih zaradi pomanjkanja lastnih naravnih virov svoj razvoj gradila na spodbujanju izvoza, zaščiti pred tujo konkurenco in posnemanju tuje tehnologije. Država je imela izobraženo in prizadevno delovno silo, hkrati pa je aktivno usmerjala industrijsko proizvodnjo. V 90. letih je bil v ospredju ameriški model s fleksibilnim trgom dela, nizko socialno varnostjo in dobro razvitim finančnim trgom. Glavni slogani razvoja so

postali privatizacija državne lastnine, deregulacija upravljanja in liberalizacija tržnih razmerij. Danes je aktualen skandinavski model. Njegova uspešnost temelji na konkurenčnem in izvozno usmerjenem zasebnem sektorju ter dobro delujočem javnem. Vse skupaj nadgrajujeta varna fleksibilnost na trgu dela in ploden odnos med socialnimi partnerji. Ne glede na izbiro različnih modelov so najbolj uspešne države tiste, ki so imele jasno razvojno strategijo in tempo premi-

šljenih sprememb v daljšem časovnem obdobju.

Na čem gradimo svoj razvoj v Sloveniji? Zdi se, da predvsem na varčevanju v javnem sektorju, razgradnji socialne države ter nenehnem zniževanju stroškov dela. To ni razvojni koncept, ampak tekma proti dnu. Prejšnja vlada je želela v večji meri prevzeti institucionalno strukturo neoliberalnega razvojnega modela. Toda tudi neoliberalni model ni ustrezna razvojna alternativa za Slovenijo. Izstopata njegov neu-

Kapitalizem nosi v sebi seme kreativne destrukcije in na drugi strani željo po prevladi in ekscesnem vedenju. Zaradi tega je treba najprej podpreti vsa tista prizadevanja državnih organov, ki bodo ustrezno sankcionirala nezakonito in neetično ravnanje.

strezni odnos do javnega sektorja in podcenjevanje pomena in vloge institucij v tržnem gospodarstvu. Med slednjimi izstopa nerazumevanje institucionalne pogojenosti, institucionalne izbire in hierarhije institucij.

JAVNI SEKTOR

Neoliberalna država vedno temelji na davčni in proračunski reformi. Zniževanje davka na dobiček na eno najnižjih stopenj v Evropi, ukinitve davka na izplačane plače in davčne olajšave za zasebne investicije so znižale proračunske prihodke v RS. V času krize se je zmanjšal tudi obseg javnih storitev. Ob tem je treba opozoriti, da smo v evropskem povprečju glede deleža zaposlenih v javnem sektorju v številu vseh zaposlenih ter z vidika števila zaposlenih v zasebnem sektorju, ki »preživljajo« zaposlene v javnem. Toda bolj kot vprašanje (ne)smiselnosti varčevanja je problem v odnosu vlade in zasebnega sektorja do javnih uslužbencev. Oba sektorja enakopravno povečujeta BDP. Razlika je zgolj v načinu plačila (individualno, kolektivno). Zaradi nerazumevanja slednjega inženirja v podjetju obravnavamo kot ustvarjalca dodane vrednosti. Njegove profesorje in zdravnike, ki so ga oskrbeli s potrebnim znanjem in zdravjem, pa obravnavamo kot družbene zajedavce. Čudna logika. Omenjeni način razmišljanja je značilen za neoliberalno usmerjene vlade in večino poslovnežev. Pri tem ne gre za slovensko posebnost, saj so poslovne elite praviloma povsod po svetu, zaradi višjih dohodkov in posledično manjše odvisnosti od storitev javnega sektorja, močnejše naklonjene krčenju socialne države in zmanjševanju javnega sektorja. Toda mnogim od njih je prav javno šolstvo omogočilo pridobitev ustrezne izobrazbe.

INSTITUCIONALNA POGOJENOST

V slovenskih podjetjih praviloma prevladujejo stroge hierarhične relacije in fordistično razumevanje delavca kot stroška. Toda antropologi poudarjajo, da imajo Slovenci močan občutek za solidarnost in željo po kolektivnejših oblikah odločanja. Takšne vrednote naj bi se zgodovinsko oblikovale skozi življenje v majhnih vaških skupnostih. Omenjene vrednote so še posebej pomembne v času krize. V tržnem gospodarstvu kapital na-

mreč ne nastopa izključno kot finančni kapital, ampak tudi socialni. Ni pomembno torej samo razumevanje tržne učinkovitosti, ampak tudi kulture sodelovanja, etike in mrež med tržnimi subjekti. Neoliberalci so prepričani, da je posameznik temelj vsake družbene skupnosti. Zaradi tega želijo zmanjšati socialno solidarnost in odpraviti različne oblike kolektivnosti. Slovenski kulturni kapital je tako v nasprotju s samimi izhodišči neoliberalnega modela.

PROBLEM NAPAČNE INSTITUCIONALNE IZBIRE.

Neoliberalci zagovarjajo večjo vlogo trga in umik države s čim večjega števila področij. Družbo želijo preoblikovati z radikalnimi institucionalnimi reformami. Več ekonomske svobode lahko torej zagotovimo samo z več političnega inženiringa. Ukrepi pretekle vlade so bili zato pogosto mešanica institucionalne zmešnjave in racionalističnega konstruktivizma (npr. državni holding, slaba banka, ZUJF). Tržna ekonomija je namreč vedno načrtovana. Več trga pomeni tudi več države, s čimer pade neoliberalistična razlaga o nasprotju med trgov in državo.

Podobno velja tudi za drugi institucionalni par (podjetje, trg). V duhu ekonomskega darvinizma je bilo namreč stališče Janševe vlade, da bo trg nagradil najbolj sposobna podjetja in kaznoval tista slabša. Večja pomoč prizadetim podjetjem s strani države zato ni bila zaželena. Dobitnik spominske Nobelove nagrade iz ekonomije (1991) Ronald Coase se sprašuje, zakaj sploh potrebujemo podjetje, če so v svetu ekonomske nirvane vse transakcije izvedene na trgu. Odgovor se skriva v transakcijskih stroških. Kadar so slednji v podjetju (npr. stroški upravljanja) manjši od tistih na trgu (npr. stroški iskanja informacij, stroški pogajanj), obstajajo razlogi za obstoj podjetja. V nasprotnem primeru se transakcija izvede na trgu. Tudi tukaj imamo opravka z alternativnimi institucionalnimi oblikama in problemom izbire. Težav slovenskih podjetij zato ne moremo reševati z večjo vlogo trga, saj gre v osnovi za suboptimalne institucionalne rešitve. Tudi zaradi slednjega podjetij ne smemo prepustiti stihijskemu propadu.

Vendar v Sloveniji propadajo pod-

jetja in številne panoge. Zaradi tega danes potrebujemo verodostojen načrt za sanacijo bank in tistih prezadolženih podjetij, ki imajo pozitivne poslovne rezultate. Stroški neukrepanja zaradi nižjih davčnih prilivov in večjih transferjev praviloma znatno presegajo stroške intervencije države. Zaradi slednjega ameriška in nemška rešujeta svoje avtomobilске velikane in ključne igralce na finančnem trgu. Podobno ravnajo tudi mnoge druge. Toda aktivnejša vloga države pri reševanju konkretnih podjetij v času Janševe vlade ni bila nikoli predvidena in zaželena. Še več. Slovenska država ne rešuje niti same sebe kot običajne lastnice v podjetjih. Očitno smo v Sloveniji večji verniki kot v deklarativno liberalni Ameriki.

Predvideni načrt Banke Slovenije na načelni ravni omogoča bolj usklajeno delovanje države, podjetij in poslovnih bank. Vse skupaj bi morali nadgraditi z ustrežnejšo industrijsko politiko in celovitim konceptom povečevanja konkurenčnosti. Nemčija je na primer postala vodilna evropska sila predvsem zaradi svoje industrijske politike. Industrijio ji je uspelo zadržati doma ter tako ohraniti številna delovna mesta. V Sloveniji danes potrebujemo bolj ciljne in pogumne usmeritve na področju industrijske politike, saj večina dosedanjih reformnih ukrepov (npr. pokojnine, trg dela) nima pravega razvojnega učinka. Nadaljnja podpora paradnim konjem slovenskega gospodarstva je ključna. Toda potrebujemo mnogo več od zbirke horizontalnih ukrepov. Pravi izziv bi moral biti, kako dodatno zaposliti vsaj 50.000 ljudi v dveh oziroma treh globalno konkurenčnih panogah z visoko dodano vrednostjo. Tako ciljno usmerjene industrijske politike Slovenija v zadnjih 20 letih v resnici nikoli ni imela.

HIERARHIJA INSTITUCIJ

Ključno je določiti prednostne naloge in temu prilagoditi vrstni red institucionalnih sprememb. Zaradi institucionalne komplementarnosti nekatere kombinacije niso mogoče. Mnoge niso niti smiselne. Ključno je izhodišče. Kakšno je naše? Če vzamemo za izhodišče novo industrijsko politiko, potem moramo temu prilagoditi preostale podsisteme, kot sta na primer trg dela in izobraževalni sistem. Višjo

dodano vrednost lahko zagotovimo samo z višjo kakovostjo, ki jo zagotavljajo predvsem neposredna znanja, pridobljena z različnimi oblikami izobraževanja in izpopolnjevanja, zahteva dolgotrajnejše pogodbene odnose na trgu dela. Toda prav neoliberalizem teži k večji mobilnosti delovne sile in kratkotrajnejšim pogodbenim odnosom, kar ustvarja manjšo potrebo po pridobivanju specialnih znanj. Vse skupaj poslabšujeta prevelika osredotočenost na zunanji namesto notranji trg delovne sile ter visoka stopnja korelacije med položajem zaposlenega v podjetju in pridobljenim teoretičnim znanjem. Fleksibilnejši trg dela avtomatično torej ne ustvarja možnosti za višjo dodano vrednost.

Naš prihodnji razvoj bi moral temeljiti na preseganju tako plenilskega kot neoliberalnega kapitalizma. Prvi je zaradi netransparenčnosti in nehigieničnosti oporečen. Zaradi stigmatizirajočega odnosa do javnega sektorja, nerazumevanja kulturnega kapitala in institucij ter slepe vere v neomejeno moč trga niti drugi ne vzbujajo nujno potrebnega zaupanja. Potrebna je torej opredelitev prihodnosti kot oblika antipoda omenjenima modeloma razvoja.

Kapitalizem nosi v sebi seme kreativne destrukcije in na drugi strani željo po prevladi in ekscesnem vedenju. Zaradi tega je treba najprej podpreti vsa tista prizadevanja državnih organov, ki bodo ustrezno sankcionirala nezakonito in neetično ravnanje politikov, državnih uradnikov in menedžerjev. Samo večja higieničnost v smislu spoštovanja zakonov, običajev ter poslovne etike lahko zagotovi zdrav gospodarski razvoj. Obenem postajajo danes vedno pomembnejši okoljski izzivi, socialni kapital, sposobnost timskega dela in možnost soodločanja. V središče se postavlja model eko-partnerskega kapitalizma. Potrebujemo učinkovit javni sektor in večjo odzivnost države na sedanjo krizo ter okoljske izzive sodobnega časa. Zadnja pobuda Banke Slovenije glede partnerskega reševanja perspektivnih slovenskih podjetij ter njegova nadgradnja s pobudo za zeleni preboj ter novo industrijsko politiko je lahko prvi korak v resnično novo smer. Brez države namreč ni nič. Niti trga. ✕



Tanja Rener:

Vaje v utopistikah

Zgodovinske izkušnje kažejo, da servilnost ni samo nedostojna, pač pa tudi neučinkovita. Kar prinaša, je samo še več servilnosti.

Utopistike, pravi Immanuel Wallerstein, ki si je pojem izmislil, niso utopije. Utopistika je resna ocena zgodovinskih možnosti, je vaja v presoji substantivne racionalnosti alternativnih možnosti družbenega razvoja. To je trezno, racionalno in realistično ovrednotenje človeških družbenih sistemov, njihovih omejitev in področij, ki so odprta za človeško ustvarjalnost. To ni podoba popolne ali neogibne prihodnosti, temveč obraz alternativne prihodnosti, za katero verjamemo, da bi bila lahko boljša, in za katero vemo, da je zgodovinsko mogoča.

Januarja letos je Evropska komisija sprejela evropsko državljansko pobudo z naslovom »Univerzalni temeljni dohodek (UTD) – raziskovanje možnosti in pogojev emancipatorne socialne države«. Sedem pobudnikov, med njimi je tudi Branko Gerlič iz Slovenije, eden najdejavnejših članov Sekcije za preučevanje in promocijo UTD, komisijo poziva, naj spodbudi sodelovanje med državami članicami pri raziskovanju možnosti UTD-ja, da bi izboljšali sedanje sisteme socialne varnosti. Da bi bila državljanska pobuda uspešna, se pravi, da bi o njej razpravljala Evropski parlament, je treba v enem letu zbrati najmanj milijon (elektronskih) podpisov, od tega v Sloveniji, proporcionalno glede na število prebivalstva, 6000. Za zdaj nam gre kar dobro; v dobrem tednu od začetka zbiranja podpisov je Slovenija prva po številu zbranih podpisov glede na število prebivalcev in prebivalcev.

Naj spomnimo, UTD je dohodek, ki ga politična skupnost individualno plačuje v gotovini v rednih razmikih vsem svojim članom, ne da bi ugotavljala njihovo premoženjsko stanje ali postavljala delovne zahteve.

V preteklih letih se je o UTD-ju v Sloveniji precej govorilo in pisalo. Valerija Korošec je objavila študijo, ki kaže, da bi bil UTD povsem urenjiv celo brez večjih sistemskih in finančnih pretresov, zahteve po UTD-ju smo lahko brali na vstajniških transparentih od prve vstaje naprej.

Ker mislim, da je UTD kot vzorčni primer utopistike predragocen, da bi ga »prepoceni prodajali napačnemu kupcu«, na kar je pred več kot desetletjem opozoril sociolog Zygmunt

Dr. Tanja Rener (l. 1954),
sociologinja, raziskovalka na
področju študij mladine in ženskih
študij.

Kar zares potrebujemo, ni parohialnost nacionalnih simbolov, pač pa »novi internacionalizem« uporov in kritik obstoječega in predlogov, alternativ, utopistik zgodovinsko mogočega.

68

Bauman, se še enkrat spomnimo, na kaj je dobro biti pozoren.

V stoletju po tem, ko je Thomas Paine (1795), izhajajoč iz teze, da je zemlja last vsega človeštva, predlagal prvo obliko UTD-ja kot nekakšno zemljiško rento, se je utrdilo prepričanje, da je edino delo, ki kaj šteje, tisto, ki ga je mogoče prodati in kupiti na trgu, da je torej zaposlenost edini legitimni vir pravic, ki zagotavljajo dohodek in preživetje. Tako, na videz meritokratsko načelo je bilo seveda kršeno že davno pred zmago tržnega načela, kršili so ga (in ga ves čas) vsi, ki so živeli in bogateli od prisvajanja dela drugih, in ga še danes kršijo vsi, ki ne vidijo in ne slišijo, da obstoj vseh nas sloni na ogromnih količinah neformalnega in neplačanega reproduktivnega (gospodinjskega, negovalnega, vzgojnega, čustvenega, porabniškega ...) dela, ki je enako, če ne še bolj kot tržno vrednoteno delo, pomembno za kakovost življenja velike večine ljudi. Ne ravnajo 99 odstotkov, najbrž nekaj manj glede na to, da je kadrov svetovnega sistema kapitalistične ekonomije, se pravi ljudi, ki lahko živijo tako, da si vse, kar potrebujejo, kupijo na trgu, od 5 do 10 odstotkov svetovnega prebivalstva. Vsi ostali živimo, hočemo živeti in smo prisiljeni živeti, tudi v različnih aranžmajih neblagovne, solidarnostne, tovariške menjave v partnerstvih, prijateljstvih, v družinah, ne nazadnje tudi v komunikacijah kot menjavah pogledov, mnenj in stališč. Temeljni dohodek, ki ne bi bil pogojen z zaposlenostjo, je dejavnik razblagovljanja ljudi, ponujal bi možnost življenjskih izbir onstran tržne menjave in brez prisilnega dela. Nesmiselno in sprenevedavo je trditi, da bi ljudje, ki bi kar dobili nekaj za nič, prenehali delati. Veliko verjetneje je, da bi se celotna količina dela in predvsem ustvarjanja povečala, ker bi ljudje lahko svobodneje vstopali in izstopali s trga dela, ker bi bili s preživetjem preskrbljeni in zato manj odvisni od izsiljevanj in pritiskov.

Najbolj razširjen »recipročni argument« proti UTD-ju, ki pravi, da ne moreš dobiti nekaj za nič, da »brez dela ni jela«, je torej zgrešen in zavajajoč. Ironično je, da ga pogosto uporabljajo prav tisti, ki so sami dobili veliko za nič, na primer v obliki dediščin in druge lastnine, za katero sami niso mignili s prstom. Recipročni argument je še bolj votel, ko

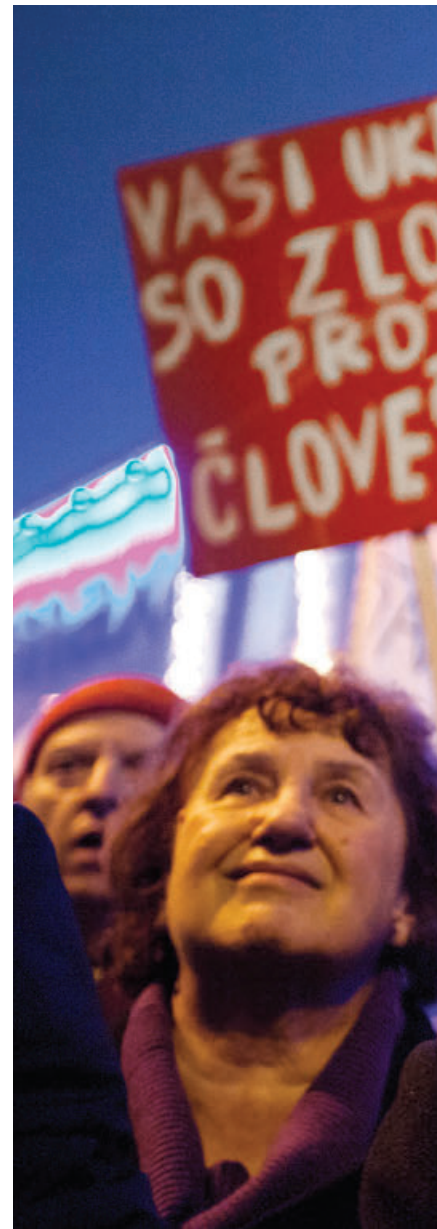
ga soočimo z dejstvom, da ni dovolj zaposlitev in plačanega dela, ki bi zagotovili preživetje za vse. Vsakdo ima pravico, da s svojim življenjem naredi, kar misli, da je najboljše zanj ali zanjo, in dolžnost, da zasluži sredstva, s katerimi bodo te izbire uresničljive. Vendar je pravica do preživetja, ki predhodi in določa vse druge možne izbire, neodtujljiva človekova pravica in ne nekaj, kar bi si bilo treba še zaslužiti. UTD pomeni možnost dostojnega (in dostojanstvenega) preživetja za vse, nič več in nič manj. Prav ta »nič več in nič manj« sta posebej pomembna. V »nič manj« sta po mojem jedro in pravi potencial UTD-ja, to je možnost resnične svobode za vse, kar že leta vztrajno ponavlja Van Parijs, eden najbolj dejavnih zagovornikov koncepta UTD-ja. Človek je dejansko svoboden samo, če njegovo/njeno delovanje ni bistveno omejeno z njegovim/njenim dohodkom. Da bi bili svobodni, potrebujemo dovolj (prostega, avtonomnega) časa, stanovanja in dohodka. UTD je doslej najboljši predlog, ki bi bistveno prispeval k prvemu in tretjemu pogoju svobode, dvigovanju obsega avtonomnega časa in dohodka za preživetje. Primernega stanovanja UTD seveda ne zagotavlja. Zato pa se odpira razprava o vprašanju: kaj po UTD-ju? Tu smo šele na začetku in prava vprašanja šele prihajajo. Nedvomno pa si bomo morali ljudje, ki nas te stvari zadevajo ali zanimajo, izmisliti možnosti drugačnega, zagotovo bolj trajnostno naravnega, bolj skupnostnega in manj vase usmerjenega vsakdanjega življenja, z novimi možnostmi stanovanjske oskrbe vred.

V »nič več kot« pa se po mojem skrivajo največja konceptualna past in tveganja UTD-ja. Veliko zagovornic, zagovornikov UTD-ja in še več tistih, ki še niso prepričani, ali jim je koncept pogodu ali ne, UTD razumejo kot ukrep socialne politike. Nič več kot ukrep socialne politike. Natanko to je tisto, kar je najbolj nevarno: če koncept depolitiziramo in predstavljamo kot izhod v silo, kot tisto, kar pride na vrsto, ko bo vse drugo odpovedalo, potem bi res imeli prav vsi skeptiki in, denimo, radikalni kritiki obstoječega neoliberalnega kapitalizma, ki pravijo, da je koncept UTD-ja liberalno pomagalo, mašilo revščine, tamponsko območje, ki bo zgolj podaljševalo življenje obstoje-

čega sistema in ga v ničemer zares ogrozilo.

Res, UTD usodno razvodeni, če ga razumemo zgolj v območju socialne politike; UTD seveda ni panacea, a tudi ne le ukrep socialne politike in še manj ukrep, ki naj »rešuje problem revščine«. Koncept UTD-ja ima bistveno močnejše potenciale: pomeni možnost večje svobode izbire o poteku naših življenj, možnost aktiviranja potencialov, ki so zdaj za večino zgolj latentni, možnost za več sodelovanja in za večjo socialno kohezivnost, predvsem pa možnost upora in odpora proti okoliščinam in ljudem, ki se jim zdaj podreujemo, ker nimamo druge izbire in nas je strah za preživetje. Če torej UTD razumemo zgolj kot »krizni menedžment« za revne in prikrajšane, izgubi potencial in postane za večino nepriljubljen in neprepričljiv, revščino pa zgolj pomete pod preprogo. Če UTD presojamo samo kot ukrep socialne politike in v tem kontekstu razpravljamo, ali si ga lahko privoščimo ali ne, smo hočeš nočeš že privolili v razumevanje socialne države kot zgolj mehanizma prerazporejanja sredstev od tistih, ki zaslužijo, k onim, ki ne. Tako razumevanje vsebuje tiho predpostavko enačenja dela z zaposlitvijo in vrednosti s tržno vrednostjo. Povejmo naravnost, od višine UTD-ja je odvisno, ali bi deloval le kot socialno politični korektiv ali ne. In še bolj konkretno: če bi v Sloveniji želeli, da bi UTD deloval kot možnost »dejanske svobode za vse«, bi moral znašati vsaj toliko, kolikor znašajo stroški »življenjske košarice« (zdaj 562 evrov). Tisti, ki v Sloveniji pečejo kruh, bodo seveda rekli, da je to nemogoče in neizvedljivo, zato pa je treba razmišljati in se pripravljati na prevzem pekarnice.

Izvedljivost je treba bolj misliti kot računati. UTD je veliko bolj politično kot ekonomsko vprašanje, je veliko bolj vprašanje etičnih in političnih prioritiet kot produkcijskih in finančnih (z)možnosti. Je veliko bolj problem distribucije družbenega bogastva kot njegovega ustvarjanja. Omejiti se na »diskurz izvedljivosti« pomeni, da pristajamo na ekonomske parametre, ki so že izrisani in razmeroma zaprti v neoliberalnih predstavah in paketih: »Saj smo vendar v krizi in nam BDP pada, ne raste!« Racionalnost rasti? Racionalnost proizvodnje blaga, ki ga v veliki meri ne potrebujemo?



»Razdelimo lahko le to, kar naredimo!« Ali naredimo malo? Ali bi zaradi UTD-ja prenehali delati in ustvarjati? Veliko primerneje kot sprenevedanje o izvedljivosti bi bilo UTD-ju priključiti vsaj še dve utopistiki: skrajšanje delovnega časa in delitev delovnega mesta.

Evropska državljanska pobuda o raziskovanju možnosti uvedbe UTD-ja prihaja v pravem času in je bila vložena na (skoraj) pravem kraju. Še bolj pravi kraj bi bila Generalna skupščina OZN, a to se nemara še zgodi. Na najbolj pravih krajih, na svetovnih in kontinentalnih socialnih forumih, razprave o

Konvencionalna in zmerna politika, ki je tako všečna volivkam in volivcem v teh krajih, noče in ne zmore oblikovati radikalnejših preobrazbenih agend, nespametno bi bilo kaj takega od nje pričakovati.



Ljubljana, december 2012 / Foto: Borut Krajnc

UTD-ju potekajo že ves čas. Na zadnjem svetovnem socialnem forumu marca letos v Tuniziji, o katerem so mainstreamovski množični mediji v glavnem molčali, so staremu geslu o tem, »da je drugačen svet mogoč«, dodali še pojem »dostojanstvo«, ki so ga udeleženke in udeleženci foruma nosili na priponkah, zapisanega v sedmih jezikih. Saj, za to v resnici gre. Ni dostojanstva brez prakticiranja svobode in svobode ni mogoče prakticirati v suženjstvu ali v strahu za preživetje.

Glede na zdajšnjo geopolitično ureditev sveta, po kateri se svet de-

li na nacionalne države, lahko le te v okvirih svoje suverenosti vpelejo UTD, a je hkrati tudi očitno, da idealne oblike UTD-ja posamezna nacionalna država ne more implementirati. UTD je univerzalna godba, ki jo lahko igrajo le orkestri brez dirigentov na kontinentalni in svetovni ravni. Danes je popolnoma očitno, da so pravi vzvodi moči nad- in zunajteritorialni, težave, ki jih imamo ljudje v vsakdanjem življenju, pa konkretne in lokalne, a zgolj na lokalni ravni tudi nerešljive. Zato je staro geslo »misliti globalno, delovati lokalno«, napačno, morda celo ško-

dljivo. Ni lokalnih rešitev za globalno proizvedene probleme. Globalne probleme lahko rešujemo – če sploh – samo globalno in politično. Ljudska političnost, ki je v zadnjem času pljusknila tudi v domače kraje, vsaj za zdaj še deluje lokalno in globalno hkrati. A tu in tam je ljudska političnost, brez katere si upanja skoraj ne znam več predstavljati, vznemirila tudi močete neprijetno: med prepoznavnimi obrazi vstajništva je veliko premalo (mladih) žensk in preveč slovenskih zastav. Prvo je slabo sporočilo, drugo je nevarno. Ker so mlade ženske med največjimi po-

raženci slovenske tranzicije (tranzicije od česa k čemu? razvoja? regresije?) in ker verjamem, da imajo kaj povedati, zbuja skrb to, da nimajo glasu in da tudi, ko si ga vzamejo, dobijo le vljudnostnega pol sedeža, kot se je to zgodilo na znameniti tribuni v Cankarjevem domu pred kakšnim mesecem. Kar zares potrebujemo, ni parohialnost nacionalnih simbolov, pač pa »novi internacionalizem« uporov in kritik obstoječega in predlogov, alternativ, utopistik zgodovinsko mogočega. Konvencionalna in zmerna politika, ki je tako všečna volivkam in volivcem v teh krajih, noče in ne zmore oblikovati radikalnejših preobrazbenih agend, nespametno bi bilo kaj takega od nje pričakovati. Kar počne, sta širjenje strahu in prestrašena servilnost do severozahodnih gospodarjev. Zgodovinske izkušnje kažejo, da servilnost ni samo nedostojna, pač pa tudi neučinkovita. Kar prinaša, je samo še več servilnosti.

Evropska državljanska pobuda o UTD-ju teče. Kaj, če doseže svoj cilj in kljub temu propade, se pravi, kaj če zberemo milijon podpisov, zaradi katerih bo o pobudi moral razpravljati Evropski parlament, in se kljub temu nič ne spremeni? Nič posebnega, pač dokaz več, da to ni naš parlament in ne naša EU, kar tako že vemo. In doma? Pred kratkim je predsednik državnega zbora pokazal, kako vidi dialog z vstajništvom in s civilno družbo. V maniri prostaškega uravnoteževanja je za mizo posedel nacionaliste in ljudi, ki jih poznamo po tem, da so zlorabljali referendum kot institut neposredne demokracije za omejevanje človekovih pravic, nekaj zmernih liberalcev in nekaj takih, ki jim ni mogoče očitati ničesar razen tega, da so zamudili priložnost, da bi vstali in odšli s takšnega shoda. Droben, a poveden simptom o tem, kdo nam tukaj vlada. Kako že poje tista pesem o teh tu in onih tam? Banda kravatarska.

Končajmo optimistično in poglejmo, ali lahko »aktivno državljanstvo«, to pulhico iz evropskega birokratskega slovarja, pripravimo do tega, da bo pokazalo vsaj nekaj znakov življenja. Priložnost je tu, ne zamudimo je na: <https://ec.europa.eu/citizens-initiative/REQ-ECI-2012-000028/public/index.do>.✕



Janko Lorenci: Skoraj nepogrešljiva

Bo morala Slovenija opustiti evro? Bo postala članica periferne EU? Ali sploh ne bo več njena članica, ker tudi Unije ne bo več?

O tem, kam naprej, se špekulira, a tudi resno razmišlja. Pravzaprav pa ne Slovenija ne velika Unija ne vesta, kaj bo z njima.

Kakorkoli obračamo, je skupnost v hudi krizi. Najbolj zato, ker je sestavni del treh povezanih kriz: primarne krize neoliberalnega kapitalizma, ki je povzročil globalno finančno-ekonomsko krizo, ta pa krizo EU kot take. Vse tri krize se prepletajo, pogojujejo in medsebojno krepijo. Prav zato se je težje skopati iz vsake posebej. Položaj v Uniji je specifičen, a v marsičem podoben krizi po svetu. Na svetovni ravni enotna protikrizna strategija ni mogoča, ker so razlike na planetu prevelike, skupne ustanove in občutek povezanosti pa prešibki. Načeloma bi morala biti EU bistveno na boljšem, saj je bolj strnjena in razvojno bolj izenačena. Vendar zaradi lastnih slabosti teh prednosti ne izrablja.

Narobe je veliko stvari. Tudi evropska politika se je spečala s (finančnim) kapitalom ter tako pomagala tudi na evrotleh ustvariti turbo kapitalizem in zakuhati krizo, ki je mutirala v različne oblike (finančno, ekonomsko, dolžniško ...). Tudi v Evropi se posledice neoliberalizma skušajo zdraviti z neoliberalizmom. To ubija nekdanje prepričanje, da sta demokracija in kapitalizem naravna, samoumevna zaveznika. Slavni trg svojih kriz ne more rešiti sam, zato mu mora politika (država) kar naprej dajati umetno dihanje. Rezultat teh »zdravljenj« je, kar se Unije tiče, ekonomsko in socialno razdejanje zlasti na jugu celine, oškodovana pa je tudi demokracija.

Za radikalnejše kritike je EU že lep čas predvsem projekt finančnega kapitala in velikih mednarodnih koncernov. Za oboje je demo-

Janko Lorenci (l. 1943), novinar in komentator, dolgoletni novinar Dela in urednik Sobotne priloge Dela, danes je kolumnist Mladine. Lorenci je napisal več knjig, med drugim Savna in druge zgodbe ter Šepetanje zbora.

Za radikalnejše kritike je EU že lep čas predvsem projekt finančnega kapitala in velikih mednarodnih koncernov. Za oboje je demokratična, solidarna Unija, pretežno sestavljena iz enako usmerjenih članic, prej ovira kot zaželeno stanje.

72

kratična, solidarna Unija, pretežno sestavljena iz enako usmerjenih članic, prej ovira kot zaželeno stanje.

Tudi zato se Unija rahlja. Rahlja se tudi zaradi različne razvitosti držav, ki se v krizi pogloblja in ki je več ne korigira solidarnost med članicami. Še naprej napreduje neoliberalizem, ki EU razganja, saj povečuje socialne in druge napetosti v članicah, to pa širi prostor nacionalistom, populistom, demagogom, ki za vse domače grehe pogosto krivijo Bruselj.

Tu je tudi zgrešeno »zdravljenje« krize. Popok celine je postala Nemčija, ki jo je, kot pravi Ulrich Beck, kriza naredila za »naključni imperij«. Sicer pa se Nemčija spreminja že dalj časa; iz države, obremenjene z občutkom zgodovinske krivde, ki ga je skušala odpraviti s poudarjeno evropskostjo, se je polagoma spremenila v mogočno državo, ki tačas gleda zgolj na svoje interese. Evropska ideja je tudi tu oslabela.

K temu je veliko prispevala Merklova. Ozkogleda kanclerka vodi politiko, ki Nemčiji trenutno ustreza, Unijo kot celoto pa slabi. (Evropi na sploh primanjkuje štrlečih voditeljev. Toda ali jih zanikrne elite in oslabljena, kapitalu podrejena politika sploh lahko proizvedejo?) Njena vsiljena strategija ostrega zategovanja pasu sili bolj ranljive države v rezanje socialne države, v recesijo in notranjo nestabilnost. Nemčija prakticira neoliberalizem doma (plače že dolgo stagnirajo, milijonarji se množijo kot gobe po dežju), s pomočjo krize in njenega zgrešenega »zdravljenja« pa ga tudi izvaža. Etabilirana politika drugih članic pritisk sprejema, ker je bodisi sama neoliberalna ali v to prisiljena.

Od izbruha krize leta 2008 vlada v skupnosti izredno stanje. Države so z velikimi finančnimi injekcijami rešile banke, a se pri tem same visoko zadolžile, šibkeje ali navznoter bolj gnile prav dramatično. Krizo bi bilo mogoče reševati samo postopno, s solidarnostjo in tako, da bremen ne bi nosile samo množice, ampak tudi (finančni) kapital. Zgodilo se ni nič od tega.

Te nove napake se nalagajo na stare slabosti Unije – okostenelost bruseljskega aparata, t. i. demokratični deficit, prelahkotno širjenje, pre naglajeno uvedeni evro, ki očitno ne more uspevati brez tesnejše povezane Unije. EU je te in druge slabosti

dolgo prikrivala s pospešenim širjenjem, ki pa je še večalo neenako razvitost in s tem povezane težave. Vse to se prepleta z interesi posamičnih močnih držav. Nastali so ekonomski pogoji za diktat velikih. Vsi niso enotni – Anglija je tradicionalno za ohlapnejšo Unijo – in to preprečuje popolno hegemonijo velikih, hkrati pa ovira dobre skupne akcije. Vedno bolj prevladuje logika, da lahko nekaj dobiš le na račun drugega. Instinktivni egoizem se spopada z racionalno solidarnostjo. Instinkti očitno prevladujejo nad ratiom.

Na kriznem jugu EU je socialni položaj marsikje dramatičen, kar tragičen. Brezposelnost mladih je v Grčiji in Španiji preseгла 50 odstotkov, vedno več ljudi je brez strehe nad glavo in odvisnih od ljudskih kuhinj. Socialni sistemi se sesedajo, ljudje spet umirajo zaradi že obvladanih bolezni, število samomorov se po izbruhu krize večja.

Razpoloženje se spreminja na vsej celini. Sociologi govorijo o negativnem kulturnem prelomu, še enim od dejavnikov rahljanja Unije; družbe postajajo manj strpne, bolj ksenofobne, nacionalistične itd. Pritiski globalizacije, krčenje socialne države, naraščanje socialnih razlik, težave srednjega razreda in brezup rezežev ... vse to najeda družbo že dalj časa in povzroča nelagodje, ki zajema bogate in revne države, s krizo pa se je še poglobilo. Vse skupaj je zavito v plašč velike negotovosti o tem, kakšna bo prihodnost.

Tu so še druge spremembe. Za britanskega sociologa Colina Croucha lezejo evropske družbe in z njo EU v postdemokracijo, ureditev, v kateri je politika stvar politikov, ekspertov in lobistov, politična javnost pa se spreminja v nemočno občinstvo ali izginja. Vse se počne pod pritiskom časa in resničnih ter namišljenih prisil krize, alternativ naj ne bi bilo.

Tako stanje vodi v avtoritarno miselnost in prakso, ki izriva zamudno, naporno demokratično odločanje. Iz vse te godlje slabega dogajanja in pretežno slabih čustev raste po eni strani protestništvo, ki dvomi o sistemu, liberalnem kapitalizmu in uveljavljeni demokraciji. Toda na istem valu se zlasti v bolj prizadetih državah krepijo tudi ekstremistična, celo fašistična gibanja. Skoraj povsod se na slabše spreminja tudi socialna podoba. Preplet

vseh teh napetosti grozi, da se bo skupnost polagoma raztrgala ali pa spremenila v odkrito diktaturo velikih.

MRAČNI SCENARIJI

Slabe reči napovedujejo tudi štirje scenariji možnega razvoja EU, ki jih je letos izdelala nemška fundacija Friedrich-Ebert (blizu SPD). Nastali so na podlagi vrste strokovnih konferenc po različnih evropskih prestolnicah (tudi v Ljubljani).

Prvi scenarij, imenovan »*zmotoviliti se naprej*«: nadaljevala se bo sedanja zmedena protikrizna politika z reševalnimi paketi in strogimi, le malo omiljenimi pogoji za pomoč posamičnim ogroženim državam. Na jugu Unije bo prihajalo do nemirov zaradi naraščajoče revščine in političnih sprememb, od tam se bodo valili tokovi beguncev. Tako stanje se ne bo moglo vleči v nedogled.

Drugi scenarij, »*politična unija*«: Zgodil se bo skok v fiskalno unijo, na Bruselj bodo prenesene nove pristojnosti, gospodarska politika, davki, socialne storitve bodo izenačeni. Ta scenarij je za večino konferenčnikov najbolj zaželen, a komaj verjeten, ker mu nasprotujejo nacionalni interesi, tudi nemški.

Tretji scenarij, »*jedrna Evropa*«: Evropski severozahod, ki se najuspješneje upira krizi, se bo tesneje povezal, ne da bi zapustil EU. To jedro bo težilo k politični uniji, preostanek Unije pa se bo razvil v veliko prostotrgovinsko cono, kjer bodo posamične države doživele gospodarsko katastrofo, hkrati pa jim bo direktive dajala jedrna Evropa, obvladovana od Nemčije. To bo zelo nedemokratična ureditev. Grozili bodo hudi nemiri na jugu, konec evroobmočja in celo EU.

Četrti scenarij, »*dezintegracija*«: Če s scenarijem »*motovljenja*« ne bi ukrotili krize, bi lahko evroobmočje in celo EU razpadla. Okoli Nemčije bi nastal blok s severnim evrom, krizne države juga pa bi se morale vrniti k nekdanjim valutam. EU bi se še naprej rahljala, protekcionizem bi lahko uničil celo prostotrgovinsko območje, recesija bi opustošila nekatere regije, nastale bi sovražnosti med njimi, npr. med jugom in severom, pa tudi med državami. Dezintegracija bi bila nujna, negotovo pa bi bilo, ali bi potekala po sovjetskem (mirnem) ali jugoslovanskem (nasilnem) zgledu. Razpad EU bi verjetno prinesel strnitev nekaj držav

okoli Nemčije, od obubožanega juga pa bi se lahko odcepile nekatere bogatejšje pokrajine (Katalonija, severna Italija) – to bi bil t. i. mezzogiorno sindrom, ki ga morda že zdaj previdno podpira Nemčija. Če bi se te redke uspešne južne regije priključile jedrni Evropi, ki bi jo obvladovala Nemčija, bi ta iz stečajne mase propadajoče EU v svoj prid potegnila maksimum ekonomske in politične moči.

Te napovedi potrjujejo, da je Unija v krhkem, skrajno kočljivem prehodnem obdobju. Pod taktirko Nemčije, Komisije, ECB ... igra še naprej nevarno igro: pomaga vzdrževati izredno stanje, gaži po načelu enakopravnosti članic, posamične države, ki jih je v stisko spravila tudi gniloba njihovih elit, sili v invalidno demokracijo nesuverenih tehničnih vlad. In z vsem skupaj ogroža samo sebe.

Na trenutke se zdi, da sta vsiljeni tempo varčevanja in preurejanje skupnosti dosegla prag znosnosti – nadaljnji pritisk bi lahko Unijo razgalil. Nemška vladavina je vsaj začasno dosegla zenit. To se kaže tudi v plahih načrtih, da bi poleg ostrega varčevanja spet začeli spodbujati gospodarsko rast.

Toda stvari še zdalek niso odločene. S Ciprom se je pokazala nova brutalnost zdravilcev krize – dovoljeno se je zdelo poteptati tako rekoč vsa dosedanja načela, tudi varnost malih bančnih varčevalcev, seveda tistih, ki so doma v majhni, šibki članici.

ZDRAVILA ZNANA IN NEUPORABLJENA

Glavni vzroki krize in tako tudi zdravila zanjo so jasni – obrzdanje »trgov« in ponovna vzpostavitev primata politike, ki bi imela pred očmi predvsem blaginjo večine; konec prisilne neoliberalizacije in pretiranega zategovanja pasu; obujena solidarnost med državami; konec diktatov velikih držav, ki imajo vedno ekonomsko ozadje v korist močnih in vplivnih.

Možnost, da bi se tak pozitivni zasuk res zgodil, in to na hitro, je tačas neznanatna. V Nemčiji in drugje na dominantnem severozahodu EU je kriza vsaj začasno za silo pod nadzorom, notranje napetosti in s tem odločilni vzvod za spremembe pa so bistveno manjši. Tem državam, spet zlasti Nemčiji, nova napol hegemonija ustreza in pridobljenim prednostim se očitno ne nameravajo odreči. Hkrati tudi tam

Še vedno obstaja tudi upanje, da Unije slabi trendi niso nepovratno zakoličili. Spremembe lahko pridejo z naraščajočim nasprotovanjem mnogih članic in prebivalstev EU sedanjemu »reševanju« krize. Postati moramo del tega nasprotovanja.

73



Ljubljana, november 2012 / Foto: Miha Fras

politika ne prisluškuje samo kapitalu, ampak tudi množicam, v katerih je sama pomagala ustvariti stereotype o lenih Mediterancih, lastni nepoplačani dazljivosti in podobno. Demokracija je postala glavna tarča evropskih političnih elit, je zapisal neki komentator. Luksemburški premier Jean-Claude Juncker, prejšnji vodja evroskupine, je nedavno potarjal, da evropski voditelji že vedo, kakšni bi bili pravi ukrepi, vendar ne vedo, kako bi bili znova izvoljeni, če bi jih uvedli.

To je hinavčenje, saj je politika v glavnem sama ustvarila razmere, ki bi jih bilo treba zdaj sanirati. Dogajanje je protislovno. Vztrajnost sedanjega sistema je velikanska, toda krepi se tudi nasprotovanje. Duh časa se spreminja, neoliberalni kapitalizem ni več samoumeven, ampak osovražen tudi v velikih članicah EU, saj se boleča neenakost stopnjuje tudi tam. Sever EU kljub temu še naprej dopušča, da se obrobje lomi. To poče-

tje se bo prej ali slej neizbežno obrnilo tudi proti njemu, saj Evropa ostaja velika vezna posoda. Tako med drugim ogroža demokracijo in kliče demone preteklosti. Harold James pravi: bolna ekonomija med obema vojnama je postala neozdravljiva, ker je obstajala tudi kriza socialne stabilnosti, demokracije in mednarodnega političnega reda. Poplava bankrotov in brezposelnosti je povzročila socialno napetost in vse skupaj je naposled onemogočilo normalno demokratsko politiko.

Takemu stanju kot da se polagoma bližamo zdaj, 80 let pozneje. Idealne, idilične EU ni bilo in je nikoli ne bo. Vendar se je Unija zlasti z izbruhom krize spridila. Ne gre za njeno samostojno bolezen, ampak za srk hoje po retrogradni poti, ki jo ubirata temeljna sistema, ki določata tudi Unijo – kapitalizem in demokracija. EU sicer do neke mere živi svoje lastno življenje, vendar je hkrati odblesek dogajanja v najmočnejših državah čla-

nicah oziroma glavnega toka na Zahodu, ki mu že dobra tri desetletja daje ton neoliberalizem.

To je umazana, neumna in nevarna pot. Unija je bila ustanovljena z visokimi, racionalnimi nameni – ohranjanje miru in gospodarski pospeški – in v socialno neprimerno bolj občutljivem obdobju, kot je zdajšnje. Toda sčasoma se je na morilsko svetovno vojno pozabilo, sovjetski socializem se je sesul in s tem še bolj odprl vrata surovejšemu kapitalizmu in bolj prazni demokraciji. To še zdaleč ni stvar samo južnega in vzhodnega obrobja Unije; tu se je oboje na podlagi slabše razvitosti samo še bolj spridilo.

EU je na svetovni sceni dolgo veljala za uspešen unikaten projekt prostovoljnega povezovanja držav, ki suverenost postopoma odstopajo skupnosti. Zdaj je v dolgotrajni krizi, najhujši v svoji zgodovini. To je objektivno težavna, zahtevna skupnost, po svoje primerljiva z demokracijo. Tudi EU ostaja kar naprej potrebna popravkov, hkrati

pa kljub svojim slabostim skoraj nepogrešljiva.

Nepogrešljiva predvsem z vidika, kaj bi bilo, če je ne bi bilo.

V takem primeru bi celina znova razpadla na nekaj tekmujočih blokov okoli Nemčije, Anglije, Francije ... Obnovila bi se evropska oboroževalna tekma, ameriški vpliv bi se povečal, enako strah pred Rusijo. V povprečju bi se Evropa razvijala slabše, njen svetovni vpliv bi se še skrčil, njen zgled usahnil. Majhne države bi postale sateliti velikih, mnogim bi grozile diktature in medsebojni spopadi. Kapitalizem bi marsikje postal še bolj surov. Tako bi bili ogroženi vsi poglobitvi dosežki Unije: mir, demokracija, vsaj za silo dostojna socialna država, skupni trg. To so črne perspektive.

Vendar že zdaj nastaja položaj, za katerega bi še pred petimi leti rekli, da je nemogoč. Postavlja se tesnobno vprašanje: ali je EU že pressegla svoj zenit ali je že v zatonu. Ni dvoma, da se je v krizi zaplezala. Brez temeljitih popravkov – torej

Zaradi svoje majhnosti smo resda šibki, naša teža pa neznatna. Paradokсно pa smo po svoje prav zato svobodnejši; naši premiki na evropski sceni ne ogrožajo nikogar.

74

več demokracije, enakopravnosti in solidarnosti in pa slovo od neoliberalizma – bo ostala generator napeitosti, ki napovedujejo slab konec. A tudi v tej načeti, spačeni sedanji obliki je še vedno dragocena. Upajmo, da procesi, ki jo degradirajo, niso nepovratni. Splača se jo izboljšati, popraviti, ne pa opustiti. To je, če smo optimisti, najbrž še vedno mogoče.

NAVZVEN POKORNI, NAVZNOTER POVELJEVALNI

Slovenija spada med majhne, šibke in po novem tudi ranljive članice. Unija je zanj najpomembnejše zunanje-politično prizorišče – in to težavno, deloma celo nevarno. Toda pri tem je dobro imeti pred očmi naslednje: Bruselj ne sme biti grešni kozel za naše lastne napake. Vse glavne težave smo si doslej zakuhali sami. Tudi naša prihodnost je odvisna predvsem od nas samih. Vendar pa smo del skupnosti, ki je tudi za nas vedno bolj odločujoča in vedno bolj dvorezna. Vsiljevanje neoliberalizma, odkrito poveljevanje velikih, pomanjkanje solidarnosti se stopnjujejo. Načelo konvergence, razvojnega izenačevanja članic, za silo veljavno do izbruha krize, se spreminja v svoje nasprotje – razlike v razvitosti zlasti med severom in jugom EU, kjer geografsko in žal duhovno ležimo tudi mi, naraščajo.

Unija lahko postane za šibkejše članice razvojna kletka. Naj znova citiramo nobelovca Josepha Stieglitzja: Nataktni si finančne lisice (fiskalni pakt) ni dovolj. Graditi skupno ječo ni politična vizija. K taki viziji spadajo socialni pakt med vladami in državljanji, dogovorjena finančna politika in skupne institucije. Prek tega je treba priti do politične unije, ki pa jamči tudi za minimalne socialne standarde državljanov.

Toda sedanje dogajanje gre v nasprotno smer, dokaz je jug EU. Hitrih sprememb na bolje ni videti. To pomeni, da si bo treba življenjski prostor iskati v težavnih razmerah, ki se bodo vlekle in vlekle.

Naš dosednji odnos do EU je bil pišmeuhovski. Unijo smo jemali kot *vis maior*, na katero nimamo nobenega vpliva, tudi takrat ne, kadar gre za neposredno razmerje med njo in nami. Do vstopa v EU smo nanjo gledali evforično, v njej smo videli nebesa na zemlji, jamstvo za blaginjo in varnost. Po vstopu sta

začela prevladovati ravnodušnost in servilnost. Posledica: slabo izkoriščanje tistega, kar nam EU ponuja, šibka obramba pred tistim, kar nam vsiljuje v našo škodo.

Po izbruhu krize se ta temeljni odnos ni spremenil, spremenila pa se je, tudi za nas na slabše, Unija.

Na vse posamične nakazane scenarije razvoja EU in njihove kombinacije se ni mogoče pripraviti. Edini učinkovit, »univerzalni« način odziva je gibanje k čim bolj vitalni in zdravi Sloveniji. Nekaj manevrskega prostora za to imamo navzven, v okviru EU, vendar zelo malo. Prostor navznoter je bistveno večji. Od tod taka potreba po spremembah in toliko slabe volje, ker je etablirana politika zanič in pravzaprav zagovornica statusa quo. Ta pa nas je spravil v težave bolj kot uvožena kriza.

Če na stvari pogledamo iz zornega kota štirih scenarijev nemške fundacije, se tudi za nas zdi najugodnejši prehod v politično unijo – ki pa je, kot rečeno, zelo malo verjeten. Drugi scenarij – nekako se zmotoviliti naprej – je neugoden, ker predpostavlja nadaljevanje sedanjih slabih gibanj, ugoden pa v toliko, da vendarle ne izključuje, da se bodo stvari kdaj izboljšale. Hkrati nam daje nekaj časa za morebitno notranjo revitalizacijo. Tretji scenarij – nastanek ožje jedrne Evrope – se zdi vabljiv, a le pod pogojem, da bi postali njena članica. Toda za to nimamo nobenega jamstva in prejkone slabe možnosti. A tudi ponosno članstvo v tej izbrani skupini bi bilo kočljivo – bili bi pod popolnim vplivom Nemčije, praktično nesuvereni, obnovila bi se morda celo nevarnost germanizacije. To bi bila v bistvu odločitev za varnost namesto svobode. Res pa je, da smo že zdaj v nemškem vplivnem krogu in da že zdaj brez ugovorov sprejemamo vse, kar nam ukaže EU.

Če bomo obtičali v krizni periferni Evropi ali če se zgodi še vedno težko predstavljivo – razpad EU – se bomo znašli na skrajnem prepihu. To je resna nevarnost: v krizi nazadujemo, zaostajamo za povprečno razvitostjo EU, zgubljammo imidž solidne države v najbolj kritičnem času in imamo tako vedno manj možnosti, da bi nas morebitna elita Evropa vzela za svojo.

Kakorkoli obrnemo, so vsi scenariji temačni. Hkrati nam vsi po vrsti narekujejo temeljiti zasuk: aktivno

držo in konec pasivnosti do EU. Še vedno obstaja tudi upanje, da Unije slabi trendi niso nepovratno zakoličili. Spremembe lahko pridejo z naraščajočim nasprotovanjem mnogih članic in prebivalstev EU sedanjemu »reševanju« krize. Postati moramo del tega nasprotovanja. Res je naša teža v skupnosti neznatna, vendar obstaja; na voljo imamo veto in lahko sklepamo koristna zavezništva. Če si lahko samostojno držo privoščijo Finska, Slovaška, celo Irska pod komando trojke, si jo lahko tudi mi. Za svoje interese se je treba pač boriti tudi v tej družini elegantne govornice in surovih dejanj. K opustitvi dosedanje mešanice nezanimanja in servilnosti nas dokončno sili krizni položaj. Šale je konec.

Vlada naše prve premierke vlade je v težavnem, a ne brezupnem položaju. Pomembno je, da si, kot nekatere druge članice, pribori soglasje, da lahko zapovedano ostro varčevanje razpotegnemo na daljše obdobje. Okrevanje je mogoče zagnati samo tako in z razumnim zadolževanjem v tujini. Ekonomist Senjur pravi: v EU bi morali ravnati tako, kot smo v Jugoslaviji, ko smo znali spretno in trdo braniti svoje interese. V EU smo postali neto plačnik in še naprej, čeprav sami v hudih težavah, pomagamo drugim. Sklicevati se je treba tudi na to.

DRUGAČE DO EU, DRUGAČE DOMA

Čisto brez adutov nismo. Slovenija še zdaleč ni evropski bolnik tipa Grčija. Na voljo je še dovolj manevrskega prostora, da lahko varčevanje, spodbude gospodarstvu in resnne spremembe izvajamo brez panike in postopno, čeprav ne lagodno. A to predpostavlja vsaj dvoje: poleg drugačne države do EU tudi novo zaupanje v politiko tu, v Sloveniji. Tega si lahko sedanja oblast pridobi le, če bo ljudstvo prepričala, da je kolikor toliko sposobna in da se trudi za elementarno družbeno poštenost in pravičnost. Ta trud, ki med drugim ne zahteva izdatkov v evrih, je enako pomemben kot »tehnične« večšine vladanja. K njemu sili oblast tudi pospešeno organiziranje alternative.

Težavnost sedanjega vladanja je v tem, da je treba krizno delovati na več frontah hkrati – ekonomski, socialni, politično-psihološki, v razmerju do EU. Za slednjo velja, da se nikakor ne smemo prepustiti

objemu trojke, ki zastopa interese velikih držav in »trgov« in je že doslej pokazala, kako škodljiva je za tiste, ki jim »pomaga«.

Vlada, pogreznjena v sprotne težave in s pičilimi mednarodnimi izkušnjami, bi si lahko pomagala tudi z ustanovitvijo sveta, ki bi razčlenil prioritete v zvezi z Unijo in preigral različne možnosti. Naj naposled pokliče na pomoč strokovnjake. Tako avtonomno telo bi lahko razmišljalo realno in hkrati radikalno, npr. tudi o tem, ali bo treba opustiti evro. Današnja radikalnost je morda jutrišnja realnost. Če bi vlada svet ustanovila, potem pa se zanj ne bi zmečila (taka je bila praviloma usoda vladnih strateških svetov), pa je novo telo seveda odveč.

Skratka, preobrat v Sloveniji nujno vsebuje tudi drugačen odnos do EU. Dosedanja drža – navzven pokornost, navznoter poveljevanje – je postala dramatično zgrešena. Potrebno trdnost v razmerju do Bruslja (Nemčije) lahko oblast najde tudi v globini naše krize – ogroženost lahko postane svojevrstna pogajalska prednost, seveda pa je treba imeti za to hrbtnico in poznati alternative (ki jih lahko preigra svet). Oblast se mora tudi zavedati, da bi ji morebitni prihod trojke in njeni ukrepi prinesli dramatičen poraz na prihodnjih volitvah, kadarkoli že bodo.

Zaradi svoje majhnosti smo resda šibki, naša teža pa neznatna. Paradokсно pa smo po svoje prav zato svobodnejši; naši premiki na evropski sceni ne ogrožajo nikogar.

Ponovimo: v našem interesu je, da Unija preživi, a znova postane bolj enakopravna, solidarna in demokratična skupnost. Zdajšnja gibanja ogrožajo njo in nas. Drugič, ostati moramo del solidarnostnih mehanizmov v Uniji, vendar ne za ceno, da pokopljemo sami sebe. Tudi sami lahko zahtevamo ustrezno pomoč – čeprav ne v obliki zastrupljenih daril trojke. Tretjič: miselno se je treba pripraviti na stresne spremembe, tudi na to, da bomo morda morali znova uvesti tolar, če nam bo to pomagalo dostojno preživeti. Četrtrič: o tem, kdaj, kako ali sploh bomo prišli iz krize, se odloča predvsem tu, pri nas, EU je glede tega v glavnem statistka. Spremembe izvajamo predvsem zaradi sebe in po svoji meri. Toda to morajo biti spremembe v interesu večine, ne pa posamičnih klik. ✕

Fotografija je bila posneta v Dolenjskem muzeju v Novem mestu v spominski avli s skoraj 3.000 imeni padlih partizanov, aktivistov in žrtev okupatorjevega nasilja z ožjega območja Dolenjske.



NE DAM RDEČE ZVEZDE

Majice NE DAM RDEČE ZVEZDE, moške (velikosti S, M, L, XL, XXL in XXXL) in ženske (velikosti S, M, L, XL), v beli barvi lahko naročite:

- PO TELEFONU NA ŠTEVILKO: 01 230 65 50,
- PO ELEKTRONSKI POŠTI NA NASLOV: prodaja@mladina.si,
- ALI NA NASLOV: Mladina, d. d., Dunajska cesta 51, 1000 Ljubljana.

Cena majice je 14 € (naročnikom Mladine, Globala in Monitorja priznamo 15 odstotkov popusta). V ceno je že všteti 20-odstotni DDV, ne pa tudi stroški poštne.

MLADININA MAJICA



Luka Mesec: Neoliberalizem. Upor. Socializem.

Kaj pa če nam ne preostane drugega kot koordiniran izstop iz EU in iskanje zavezništva pri socialističnih vladah sveta? V Latinski Ameriki že nastaja socialistični blok za novo tisočletje. Drugače rečeno: ste se že vprašali, s čim imamo sploh opravka?

Konec prvega desetletja novega tisočletja sta znamenovala dva procesa: kriza in protesti. »Save people, not banks!« vzklikajo ameriški protestniki, »Detener la austeridad!« vzklikajo španski, »L'humain d'abord!« francoski. In naposled je protestniški val zajel tudi Slovenijo. Jasno je torej, da dogodki, ki so v zadnjih mesecih pretresli naše politično ozračje, niso nikakršna posebnost, ampak je Slovenija le delček v mozaiku svetovnega dogajanja. To nas sili v sklep, da vzroki za izbruh jeze in nezadovoljstva niso specifično slovenski. In da problemi, ki nas neposredno prizadevajo – vse višja brezposelnost, vse nižje plače, vse več korupcije in klientelizma –, niso ekscesi, ki bi jih povzročili skorumpirani posamezniki na visokih položajih, temveč so sistemski pojavi. Simptomi so v oči bijoči in po vsem svetu tako rekoč enaki. Tako kot smo se v Sloveniji uprli razprodajam državnega premoženja, je tudi Egipčane na ulice pognal podoben problem. Ko v Ljubljani beremo transparente »proti varčevalnim ukrepom«, se italijanski protestniki upirajo tamkajšnjim rezom. In ko nas je vse strah morebitne privatizacije vodnih virov, je na Portugalskem ta ukrep že na dnevnem redu. Da bi organizirali boj proti tem procesom, pa ni dovolj, da prepoznamo simptome – diagnosticirati moramo bolezen. In ta bolezen je kapitalizem v svojem neoliberalnem stadiju.

SAMOMORILNOST KAPITALIZMA

Začnimo pri kapitalizmu. Kapitalizem je produkcijski način, utemeljen na zasebni lastnini produkcijskih sredstev, trgu in konkurenci, gonilo njegovega razvoja pa je dobiček. Pri tem je treba opozoriti, da prizadevanje za dobiček v kapitalizmu ni moralno vprašanje in še manj osebna odločitev posameznega podjetnika. Vsak podjetnik je namreč vpet v konkurenčni boj, ki ga sili, da si prizadeva za čim višji dobiček. Ta mu omogoča investicije, širjenje proizvodnje in razvoj novih proizvodov. Omogoča mu, da ostane konkurenčen, če ne akumulira dovolj dobička, pa mu grozita izpad iz konkurenčnega boja in propad njegovega podjetja. Lov na dobiček je zato temeljno gonilo dinamike kapitalizma in hkrati odgovor na vprašanje, zakaj se kapitali-

Luka Mesec (l. 1987), koordinator Delavsko-punkerske univerze (DPU), družboslovec, ki je na protestih prvi spregovoril o socializmu kot alternativni in požel navdušenje.

»Pajdaški kapitalizem« ni le slaboumna floskula, je zlonamerno zavajanje. Prepričati nas želi, naj krizo v Sloveniji zdravimo z neoliberalnimi zdravili. Pa čeprav je kriza posledica neoliberalnih politik.

78

zem nenehno revolucionira, zakaj mu je uspelo v pičlih nekaj stoletjih obstoja svoje lovke razširiti v vsak kotiček in špranjo planeta, sesuti vse predkapitalistične družbene strukture in napraviti neverjeten tehnološki preskok. A po drugi strani je lov na dobiček tudi vzrok kolonializma, najbrutalnejšega izkoriščanja človeških in naravnih virov v zgodovini, in kar je morda celo najpomembnejše, stalnih ponavljajočih se kriz. Te krize so med drugim rodile fašizem, nacizem in dve svetovni vojni. V kapitalizmu so krize nujne, saj sistem, ki se nenehno širi, ki se obnaša kot virus, kot je lucidno pripomnil Mr. Smith v *Matrici*, nujno sem in tja trči ob tehnološke, družbene, geografske in ekološke omejitve svoje širitve. In takrat se pojavi kriza.

Zaradi nenehnih ponavljajočih se kriz je kapitalizem v svojem kratkem življenju doživel številne preobrazbe. Od konkurenčnega kapitalizma zgodnjega 19. stoletja se je razvil v monopolni kapitalizem, po drugi svetovni vojni v državni keynesovski kapitalizem in nazadnje, v sedemdesetih letih, v neoliberalni kapitalizem. Vsaka od različnih kapitalizma je odgovor na krizo prejšnje. Tako je keynesovski kapitalizem odgovor na krizo monopolnega kapitalizma po zlomu iz leta 1929, neoliberalni kapitalizem pa je odgovor na krizo keynesovskega kapitalizma iz sedemdesetih let.

NUJNOST NEOLIBERALIZMA

Neoliberalizma zato ne smemo razumeti kot posledice pohlepa zahodnih korporacij ali prepotentnosti republikanskih jastrebov, ampak kot odgovor na krizo povojnega keynesovskega kapitalizma. Neoliberalizem se je namreč razvil, ko je ta doživel krizo. Pri tem je zanimivo, da je povojni model imel vse, po čemer hlepajo današnji reformatorji: regulirane trge in finance, močno vlogo države, široke in vsem dostopne javne storitve ter sklenjen kompromis med delom in kapitalom, zaradi katerega sta se razvil socialna država in polna zaposlenost, nekdanji osiromašeni delavski razred pa se je povzdignil v »srednji razred«. A tudi ta, regulirana različica kapitalizma »s človeškim obrazom« se ni mogla končati drugače kot s krizo. Že po 25 letih t. i. povojne zlate dobe se je namreč industrijska proizvodnja, ki je ta tip kapitalizma poganjala, razširila v vse sfere proizvodnje na Zahodu in trčila ob svoje meje. Konkurenca se je začela zaostroovati, profiti so začeli padati, investicije so posta-

jale vse manj donosne. Kljub obsežnim državnim intervencijam se je v sedemdesetih letih kriza stopnjevala, brezposelnost je nezadržno rasla in nazadnje so obupani delavski razredi v anglosaškem svetu izvolili RONALDA REAGANA in MARGARET THATCHER, ki sta krizo končala s pokopom povojnega socialnega modela. Neoliberalizem je bil rojen.

Njegova zdravila za krizo so bila privatizacija, deregulacija in liberalizacija. Privatizacije so omogočile kovanje profitov v sektorjih, ki jih je prej nadzorovala država (infrastruktura, pokojnine, šolstvo, zdravstvo), deregulacije so vzpostavile donosni finančni sektor, ki je do leta 2006 postal kar desetkrat večji od realnega, liberalizacije trgov pa so poskrbele za večjo mobilnost kapitala. Kriza je bila torej rešena z odvzemanjem vsega, kar je delavstvo dobilo po drugi svetovni vojni. Posledice so danes jasne: srednji razred izumira, beda in brezposelnost raste, dohodkovna neenakost je bržkone največja v človeški zgodovini, o demokraciji pa v dobi, ko o naši usodi odločajo anonimni »finančni trgi«, skoraj ne moremo več govoriti.

A ker je neoliberalni razvoj začasno rešil krizo kapitalizma, se je hitro razširil tudi v druge dele sveta. V t. i. tretjem svetu se je po navadi širil z državnimi udari in diktaturami (eksperimentalno se je tam širil že pred Reaganom in Thatcherjevo, najbolj znan primer je Augusto Pinochet v Čilu), v t. i. drugem svetu se je po padcu socializmov razplamtel v tranzicijskih divjih privatizacijah, v celinski Evropi pa je uveden pod pretvezo evropskih integracij – prek Evropske unije in evra.

PAJDAŠKI KAPITALIZEM ALI NEOLIBERALIZEM V SLOVENIJI?

Desnica ob taki analizi pogosto širi očitke, da je neoliberalizem problem Zahoda, Slovenija pa naj bi imela povsem drugačne težave: tu naj bi imeli opravka s »pajdaškim kapitalizmom«. Ključna problema tega naj bi bila preobsežna državna lastnina in potraten javni sektor. Državna podjetja naj bi bila legla korupcije, javni sektor pa sinonim za neproduktivnost. Oboje skupaj naj bi dušilo gospodarstvo in onemogočalo »razvojni preboj« Slovenije. Desnica zato trdi, da moramo »pajdaški kapitalizem« odpraviti, in sicer z razprodajami podjetij v državni lasti, »racionalizacijo« javnega sektorja, uvajanjem »vitke« države, njenim »umikom« iz gospodarstva in zagotavljanjem »zdravega« podjetniškega

okolja. Za tem leporečjem pa se seveda ne skriva nič drugega kot liberalizacija, deregulacija in privatizacija. »Pajdaški kapitalizem« naj bi bil odpravljen z neoliberalno ofenzivo. To seveda ni nikakršna posebnost, niti termin »pajdaški kapitalizem« ni izviren. Podobne fraze na primer uporabljajo tudi ameriški republikanci v napadih na tamkajšnji »socializem«, in sicer že vse od konca sedemdesetih let prejšnjega stoletja. »Pajdaški kapitalizem« zato ni le slaboumna floskula, je zlonamerno zavajanje. Prepričati nas želi, naj krizo v Sloveniji zdravimo z neoliberalnimi zdravili. Pa čeprav je kriza v Sloveniji, podobno kot drugod po svetu, posledica neoliberalnih politik. Te so pri nas v ofenzivi že vse od jugoslovanske dolžniške krize, po osamosvojitvi pa so bile najočitnejše v treh trenutkih: v tranziciji, v vključevanju v evropske integracije in v politikah obeh Janševih vlad. V tranziciji je Slovenija sicer v nasprotju z drugimi državami obdržala del premoženja v javni lasti, a je kljub temu veliko podjetij podleglo divjim privatizacijam, tako da je Slovenija izgubila pomemben del produktivne baze. Od tod množično predčasno upokojevanje, strukturna brezposelnost in kronično pomanjkanje delovnih mest za mlade. Drugi proces, ki je pomembno določil krizo, je prva Janševa vlada, ki je bila izrazito neoliberalna. Med letoma 2004 in 2008 je namreč ta vlada prevzela razvojni model, utemeljen na zadolževanju. Z deregulacijo bančnega sektorja so silno gospodarsko rast v tem obdobju poganjali poceni krediti, ki so se zlivali predvsem v mehurček v gradbenem sektorju, obenem pa so financirali drugi veliki val privatizacij v Sloveniji ter spodbujali zadolževanje podjetij in prebivalstva. To je trajalo vse do leta 2008, ko je Slovenijo zadela kriza. Od tod zlom gradbeništva, izjemno zadolženo gospodarstvo in kriza bančnega sektorja, ki z javnimi dokapitalizacijami bank in reševanjem podjetij postaja kriza javnih financ. Tretji dejavnik, ki določa krizo, pa je vključenost Slovenije v Evropsko unijo in v evroobmočje. Pogodbe, ki jih je morala Slovenija skleniti ob vstopu, so izrazito neoliberalne: določena je najvišja dovoljena stopnja inflacije, proračunskega primanjkljaja, javnega dolga, velik del političnih pristojnosti je Slovenija morala predati evropskim organizacijam ipd. Vse skupaj potiska državo pred izbiro, da se lahko s krizo sooča le na dva načina: z nižanjem stroškov dela, razprodajami

premoženja, rezi v javni sektor, krčenjem socialnih pravic ipd., ali pa z zadolževanjem na zasebnih finančnih trgih za oduške obresti. Obe možnosti sta seveda slabši, posledice tega »evropskega prisilnega jopiča« pa z razvojem krize vse bolj boleče čutimo vsi.

NEZNOSNA NEZMOŽNOST UPORA

Očitno je, da smo v globoki godlji. Jasno tudi postaja, da se s krizo ne zna spoprijeti nobena od obstoječih političnih sil. Ob razjasnitvi položaja so se vse lagodno pomaknile na desno. Tako kot je laburistični Tony Blair nadaljeval neoliberalno ofenzivo svoje predhodnice Margaret Thatcher, imamo tudi v Sloveniji nenadoma socialne demokrate, ki govorijo o pajdaškem kapitalizmu, in nominalno levo vlado Alenke Bratušek, ki obljublja, da bo nadaljevala s privatizacijami, ki jih je začrtal Janez Šušteršič. Nobena stranka si več ne upa biti na strani dela, vse so prestopile razredno linijo in postale stranke kapitala. To je morda »pomirilo« finančne trge, za vse nas – delavce, študente, upokojeince, brezposelne, invalide, migrante in prekarce – pa je to prava mora. Ob političnih in ekonomskih elitah, ki nas vodijo v barbarstvo, razmišljanje o alternativah in upor postaneta nujnost.

A moramo se zavedati, da bližnjic k izgradnji alternativ ni in jih ne bo. Ker so problemi, s katerimi se spoprijemamo, strukturne narave, bi bile enostavne rešitve, ki nam jih navadno ponujajo mediji, zgolj obliži rane. Novi obrazi, moralno prečiščenje, socialno podjetništvo, neodvisni poslanci in podobne rešitve ne morejo rešiti problema, saj ga niti ne vidijo. Večina jih je celo zrasla na neoliberalnem zelniku in se po svoje strinjajo z analizo obeh slovenskih desnic – skrajne in pa tiste, ki je zdaj na oblasti –, ki pravi, da se srečujemo z moralnim problemom, s problemom »pajdaškega kapitalizma«. Pa se ne. Pred sabo imamo največjo sistemsko krizo kapitalizma po tisti iz tridesetih let prejšnjega stoletja, ki je rodila fašizem in drugo svetovno vojno.

KAJ STORITI?

Krizo lahko, prvič, reši le politična sila, ki bo razumela njeno naravo. Tri ključne točke za razumevanje te krize – dinamiko kapitalizma, nujnost neoliberalizma in slovenske specifičnosti obojega – sem poskušal pokazati v tem članku. In krizo lahko, drugič, reši le politična sila, ki bo merila na nič manj kot odpravo ka-

Če bomo čakali, bomo dočakali le vse avtoritarnejši liberalizem, dramatično padanje življenjskega standarda in pot v »enotretjinsko družbo«.

79



Ljubljana, november 2012 / Foto: Igor Andjelić

pitalizma, saj je prav ta – naj se to sliši še tako abstraktno – temeljni vzrok krize, s katero se srečujemo. Vanjo nas je pripeljala kapitalistična logika lova na dobiček, ki je v okviru kapitalizma ni mogoče odpraviti. Tudi že omenjeni povojni keynesovski kapitalizem, ki je pristajal na strogo regulacijo kapitala, je zelo hitro postal žrtev profitne logike, ki jo je poskušal brzdati.

Logiko produkcije za dobiček je zato treba zamenjati z logiko produkcije za zadovoljevanje človeških potreb. Za to pa je treba odpraviti vse svete stvari v kapitalizmu: konkurenco, zasebno lastnino produkcijskih sredstev in trg. Trg kot koordinacijski mehanizem produkcije mora biti nadomeščen z demokratičnim planom, konkurenca med producenti s koordinacijo, zasebna lastnina produkcijskih sredstev pa z lastništvom in upravljanjem podjetij s strani zaposlenih. Tak sistem v Delavsko-punkerski univerzi imenujemo demokratični socializem. Torej socializem, ki bo v nasprotju s preteklimi avtokratskimi socializmi participativen, demokratičen.

POGOJI DEMOKRATIČNEGA SOCIALIZMA

Najpomembnejše vprašanje na tem mestu je zmožnost vzpostavitve ta-

kega sistema. Prvi pogoj je seveda organizacija politične sile, ki bi ga bila zmožna uresničiti. To ne bi smela biti običajna volilna stranka, kakršne poznamo danes, pač pa stranka, ki bi zrasla iz gibanja in hkrati ostala gibanje. Stranka po zgledu modernih radikalnih levic: grške Sirize, nemške Die Linke, francoske Front de Gauche. Te stranke se napajajo iz ljudskih bojev proti kapitalu ter so hkrati najmočnejši glasnik in zaveznik ljudstva v predstavniških telesih države. Vendar še nobena izmed njih ni imela priljubljenosti odgovoriti na vprašanje, kaj storiti, če zmaga na volitvah. Zdi se, da bo prva na tem preizkusu grška Siriza.

Socialistični, marksistični politični ekonomisti niso enotni glede vprašanja, ali bi morala taka vlada, ki bi hotela vzpostaviti možnosti za izgradnjo socializma, izstopiti iz Evropske unije. Siriza in druge evropske partnerice se za zdaj nagibajo k boju znotraj »evropskega prisilnega jopiča«. Svoj pristop zato začnemo s – sicer kapitalističnimi – keynesovskimi ukrepi: zaustavitev varčevalnih ukrepov, stroga obdavčitev kapitala in najbogatejših slojev, regulacija in obdavčenje financ, nacionalizacija infrastrukture. Tako bi okrepili proračun na prihodkov-

ni strani in s tem zagotovili sredstva za izboljšanje socialnega položaja delavskega razreda, reševanje pre-zadolženih podjetij in reševanje delovnih mest. Sočasno bi prenehali odplačevati odušne obresti na javni dolg finančnim trgov in ustanovili komisijo za proučitev javnega dolga, ki bi si prizadevala za njegov odpis.

Na drugi strani pa bi že uvajali ukrepe, ki merijo onkraj kapitalizma in predstavniške demokracije. Okrepili bi neposredno demokracijo na politični in na ekonomski ravni. Na politični ravni bi uvedli čim neposrednejši nadzor ljudstva nad predstavniki in predstavniški sistem preobrazili v delegatskega. Na drugi strani bi demokratizirali ekonomijo. Na mikroravni bi to dosegali z vključevanjem zaposlenih v odločevalske procese in prek omogočanja prevzemov podjetij s strani delavstva, na makroravni pa z izrecno antikapitalističnimi procesi, kakršen je vzpostavljanje vzporedne socialistične ekonomije, ki bi trg nadomestila z demokratičnim planiranjem.

V zunanji politiki bi se revolucionarna vlada morala povezati s sorodnimi političnimi silami v EU in se zavzemati bodisi za radikalno reformo institucij evropskih integracij ali pa za koordiniran izstop. V prvem

primeru bi bili potrebni pritiski na Evropsko centralno banko, da začne igrati vlogo posojilodajalca v zadnji sili in s tem omogoči državam »brezplačno zadolževanje«, na Evropsko investicijsko banko, da zagotovi sredstva za ponovno industrializacijo periferije (pod delavskimi pogoji), in na institucije Evropske unije, da uvedejo preusmerjanje kapitala iz regij s presežki v regije z izgubami, da začnejo regulirati finance in da se demokratizirajo. V nasprotnem primeru nam ne preostane drugega kot koordiniran izstop iz EU in iskanje zavezništva pri socialističnih vladah sveta. V Latinski Ameriki že nastaja socialistični blok za novo tisočletje.

Ti koraki bodo vsekakor težki, a nujni. Če bomo čakali, bomo dočakali le vse avtoritarnejši liberalizem, dramatično padanje življenjskega standarda in pot v »enotretjinsko družbo«. Morda bomo dočakali celo nove oblike fašizma (ki se na primer z Orbanom na Madžarskem že pojavljajo) ali vojne. Prihodnost je zato vprašanje alternative: socializem ali barbarstvo. V zadnji krizi je zmaga- lo neoliberalno barbarstvo; to, v kateri od opcij bomo živeli po tej krizi, pa je odvisno zgolj od našega kolektivnega delovanja. ✕



Lučka Kajfež Bogataj: Štiritisoča generacija

Do kdaj bo zelena politika le votlo koketiranje z volivci?

Zemlja je super planet, ravno prav daleč od Sonca, s pravšnjim ozračjem, z obilico vode, živim morjem in raznolikim, pogosto zelenim kopnim, ki v sebi skriva zaklade – od premoga do nafte. Naš planet ima le eno napako – da je omejen. Ljudi je vse več, gospodarski apetiti rastejo, planet pa ostaja enako velik, a z veliko bolj omejenim dostopom do naravnih virov na Zemljana. Sladke vode in zemljišč, primernih za pridelavo hrane, je na njem še vedno toliko, kot jih je bilo za časa Julija Cezarja, čeprav je moral planet takrat preživljati le tristo milijonov ljudi, danes pa hoče piti in jesti že več kot sedem milijard Zemljanov.

Ljudje smo zlasti v zadnjem stoletju po holocenu ustvarili novo dobo na tem planetu, ki jo je nobelovec Krutzen poimenoval antropocen. Zanj je značilno, da se človeštvo postopoma približuje zgornjim mejam nosilnosti planeta oziroma so nekatere kritične meje že presežene. Čas, ki prihaja, bo zato drugačen. Čas življenja prek svojih zmognosti in od naravnih virov, spojenih od prihodnosti, se končuje. Ljudje se s tem spoznanjem težko sprijaznimo. Podobno težko, kot so se v Kopernikovih časih, ko je postalo jasno, da Zemlja ni središče vesolja. Podobno težko, kot je bilo Darwinovo spoznanje, da je človek le ena izmed živalskih vrst. In podobno težko, kot se je sprijazniti s Freudovo ugotovitvijo, da človeški um ni povsem racionalen. Najtežje breme spoznanja pada na našo generacijo, čeprav jih je pred nami živelo že kakih štiri tisoč. Zadnjih petsto generacij je z razvojem kmetijstva in urbanizacije začelo postopoma vplivati na planet, zadnjih osem pa je ustvarilo antropocen s pomočjo antibiotikov, mineralnih gnojil, motorja z notranjim zgorevanjem, z rabo fosilnih goriv, s sproženo globalizacijo gospodarstva in zagrizenim potrošništvom. Časa za drugačen razvoj zmanjkuje, zato je naša generacija tista, ki naj odgovorno odloča o prihodnosti.

ALI SMO VEDELI, KAM GREMO?

Ideje o Zemlji, ki ima omejene naravne vire in sposobnosti prilagajanja, so se začele pojavljati po izidu dveh prelomnih knjig – prva je bila leta 1962 knjiga Carsonove *Tiha pomlad*, drugo pa je leta 1966 napisal ekonomist Boulding (*The economics of the coming spaceship Earth*). Šest let

Dr. Lučka Kajfež Bogataj (l. 1957), klimatologinja, ki je članica Medvladnega foruma za spremljanje podnebnih sprememb pri OZN, ta pa je leta 2007 prejel Nobelovo nagrado za mir, profesorica na biotehniški fakulteti v Ljubljani.

Tudi zelena stranka je še vedno politična stranka, in to v realnem času in prostoru. Brezkompromisni sanjači, naivni navdušenci, pa tudi še tako okoljsko podkovani akademiki vanjo bržčas ne sodijo.

82



Ljubljana 2012/Foto: Borut Krajnc

pozneje je Rimski klub v knjigi *Meje rasti* opozoril, da bo izkoriščanje naravnih virov prek meje sposobnosti obnavljanja planeta vodilo v zlom družbenoekonomskih in ekoloških sistemov. Leta 2006 je Dennis Meadows, eden od avtorjev *Meje rasti*, predstavil četrto dopolnjeno izdajo te knjige, v kateri ocenjuje, da trajnostni razvoj sploh ni več mogoč: katastrofa se da sicer še omiliti, ne pa preprečiti. Zato namesto »trajnostnega razvoja« predlaga »razvoj za preživetje«. Če k temu dodamo, da je že leta jasno, da Agenda 21, ki je bila sklepni dokument svetovne konference OZN o okolju in razvoju v Rio de Janeiru leta 1992, ni prinesla pravih rezultatov, potem je sklep jasen – ključni okoljski problemi sodobnega sveta so ostali skoraj enaki, ukrepi neizvedeni ter priporočila preslišana. Prelomni pogled na omejenost planeta je leta 2009 predstavila skupina znanstvenikov, zbranih okoli Johana Rockstroma v

okviru Univerze v Stockholmu, ki je podkrepila trditve, da eksponentna rast človeških aktivnosti ustvarja neverjetne pritiske na biofizikalne sisteme, in prvič smiselno določila kritične meje, ki jih zaradi varnosti te in prihodnjih generacij ni varno prestopiti.

DEVET GLAVNIH

Gre za skrajne točke zmogljivosti našega planeta, znotraj katerih bi lahko naša civilizacija delovala brez pretiranih pritiskov na okolje. Za zdaj je pozornost namenjena devetim pomembnim procesom, ali bolje, sistemom. Najprej omenimo podnebne spremembe, katerih ključni indikator je vsebnost ogljikovega dioksida v zraku. Ta je znašala pred tristo leti 280 ppm (delcev na milijon), trenutno pa je vsebnost že 397 ppm in zaradi rabe fosilnih goriv ter spreminjanja rabe tal še vedno raste. Varna meja, ki naj je ne bi presegli, pa je manj kot 350 ppm

CO₂. Kritično mejo smo tako že presegli za več kot desetino.

Na drugem mestu je zakisanje oceanov, ki vpliva na morske ekosisteme, koralne grebene, prehranjevalne verige in s tem tudi na človeka. Stopnja zakisanja je trenutno vsaj stokrat hitrejša kot v kateremkoli obdobju zadnjih dvajset milijonov let, saj oceani odstranjujejo iz atmosfere kar četrtno človeških izpustov CO₂, to pa večja kislost površinske vode. Površinski pH se je znižal že za desetinko enote od predindustrijske dobe. Kazalec zakisanja je aragonit, ki ga izločajo npr. koralne mehkužci. Trenutno je zasičenost z aragonitom na stopnji 2,9, v predindustrijski dobi pa je bila ta vrednost 3,44. Zasičenost z aragonitom naj bi ohranila vsaj štiri petine vrednosti globalne površinske zasičenosti v predindustrijski dobi. Izginjanje stratosferskega ozona so mednarodni dogovori zaustavili, a na zakrpanje ozonske plasti bomo čakali še

vsaj trideset let. Vsekakor pa je oceana za doseg še varne meje manj kot petodstotno zmanjšanje ozona v vseh regijah planeta.

Naslednje meje so povezane z globalnima cikloma dušika in fosforja, ki vplivata na življenje v jezerih in morjih in povzročata spremembe vodnih režimov. Človeška aktivnost pretvori več dušika iz ozračja v reaktivno obliko kot vse naravne kopenske pretvorbe skupaj. Gre za industrijsko pretvorbo v amonijak, fiksacijo atmosferskega dušika v kmetijstvu, sežiganje fosilnih goriv in biomase. Varna meja je le četrtnina trenutne vrednosti, okoli 35 milijonov ton dušika na leto. Tudi ta kritična meja je že za večkrat presežena. Vnos fosforja v oceane, ki je trenutno 9 milijonov ton na leto, pa ne sme biti desetkrat večji od naravne vnosa, ki je en milijon ton fosforja na leto.

Izguba biotske pestrosti vpliva na vse procese na Zemlji, a žal je to že

Tranzicijski, kot smo, še vedno nismo presegli praga zgodovinskih razprav in ne zmoremo »duhovnega preskoka« naprej.

83



Ljubljana 2012/Foto: Borut Krajnc

tretja kritična meja, ki smo jo presegli. Povprečna stopnja izumiranja v zgodovini je bila od 0,1 do eno izumrtje na milijon vrst na leto, v današnjem antropocenu pa je stopnja sto- do tisočkrat večja, zato je ogrožena približno četrtnina vrst. Varna meja, če ta sploh obstaja, je predlagana v območju izumiranja deset do sto vrst na milijon vrst letno. Tudi poraba pitne vode za stabilnost planeta ne sme biti večja od 4000 kubičnih kilometrov na leto. Predindustrijska družba je letno porabljala okrog 415 km³, današnja pa že več kot 2600 km³ pitne vode. Ob današnji stopnji naraščanja prebivalstva je pitna voda že problem. Osemsto milijonov ljudi na svetu še vedno nima dostopa do varne pitne vode in več kot štiri tisoč novorojencev umre na dan zaradi bolezni, ki so posledica pomanjkanja čiste pitne vode. Celotno 20 milijonov Evropejcev nima dostopa do kakovostne vode in varne sanitarne ureditve.

Za prehranske potrebe nenehno spreminjamo rabo tal in danes je slabih 12 odstotkov tal že pretvorjenih v kmetijske površine. Bližamo se zgornji meji, saj ocenjujejo, da lahko za potrebe kmetijstva namenimo največ 15 odstotkov tal, ki jih ne pokriva led. To seveda pomeni temeljit premislek o količini in vrsti hrane, ki bo še na voljo. Za zadnja dva okoljska problema – nalaganje aerosolov v atmosferi in kemično onesnaževanje – meje še niso določene. Vemo pa, da delci v ozračju vplivajo tako na podnebni sistem kot na človeško zdravje in da je človeška aktivnost od predindustrijske dobe podvojila koncentracijo aerosolov v atmosferi. Vemo tudi, da radioaktivne snovi, težke kovine in neštete organske snovi, ki jih povzročata človeška aktivnost, resno uničujejo človeško zdravje in delovanje ekosistemov. Čeprav niso še znane številke, koliko plastike, pesticidov in ostankov zdravilnih

sredstev ta planet prenese, vemo, da je manj bolje.

VSE ZA NENEHNO KORIST

Planet, ki ne raste, drastično spreminjamo, misleč, da bomo imeli od tega nenehne koristi. A to počnemo negospodarno. Izkoristek energije premoga, iz katerega delamo elektriko, s katero omogočimo gorjenje navadne žarnice, je v povprečju še vedno le nekaj odstotkov. Le petina energije, ki jo ima gorivo, ki ga natočimo v avto, res poganja vozilo po cesti ..., vse ostalo so izgube. Več kot tri četrtine stvari, ki jih človeštvo proizvaja, se uporabi le enkrat in potem zavrže. Le slabo polovico hrane, ki jo pridelamo, res pojedemo – ostalo prej propade ali pa jo zavržemo. Razviti svet ob tem živi še v energijsko potratnih hišah, vozi energijsko neučinkovite avtomobile, kupuje po večini uvoženo in predelano hrano, pije ustekleničeno vodo in na trgovskih policah

sega po energijsko potratnih izdelkih. Količina surovin, vzeti iz narave, ki poganjajo svetovno gospodarstvo, se je v 20. stoletju povečala za osemkrat.

Do leta 2050 nas bo devet milijard. Do takrat se nam bodo pridružile tri milijarde novega srednjega razreda potrošnikov. Potrebovali bomo trikrat več virov kot danes – nepredstavljivih 140 milijard ton na leto. Povpraševanje po hrani, krmni, vlaknih bo večje za 70 odstotkov. A planet se odziva že na zdajšnje pritiske. Ta odziv pa nas že danes stane vse več. Stanejo nas posledice podnebnih sprememb, stanejo nas lokalne ekološke katastrofe, oboje pa vpliva na našo blaginjo, na kakovost in razpoložljivost osnovnih virov in s tem tudi na naše zdravje. Neporavnan račun naravi družba plačuje prek povečanja umrljivosti, skrajšanja življenjske dobe in stroškov zdravljenja bolezni, ki jih povzročata onesnažen zrak, prek zmanj-

Zdi se, da močna zelena stranka ni nobena pametna alternativa za izboljšanje stanja okolja. Slovenija ima prvič prekratko parlamentarno tradicijo in zelena politika ima podporo le v večjih mestih, med ozaveščenimi državljani in med najbolj izobraženimi.



Akcija Očistimo Slovenijo / Foto: Uroš Abram

šanja kmetijskih pridelkov zaradi več ozona pri tleh, degradacije zgradb zaradi saj in kislega dežja ter seveda zaradi propadanja ekosistemov. Poseganje v naravo je sicer prispevalo k razvoju človeštva, a cena za to so naraščajoči stroški za blaženje učinkov nepredvidenih tveganj in nepričakovanih dogodkov. Rezultat bo tudi neprimerno slabše stanje okolja in virov za prihodnje generacije. Zato sta premislek o spremembah našega ravnanja in ukrepanje nujna.

MEJE NISO POMEMBNE

Politika omejenosti planeta nikoli ni upoštevala. Do sedemdesetih let prejšnjega stoletja je veljalo, da meje rasti ne obstajajo. V osemdesetih je prevladalo mnenje, da sicer meje obstajajo, a so daleč v prihodnosti. Mantra devetdesetih let je bila, da so meje rasti že bližje, a niso pomembne, ker jih bodo uravnavali trgi. Grenko spoznanje na začetku novega tisočletja pa je bilo, da tržno go-

sodarstvo ne deluje, vendar z optimističnim nastavkom, da bodo nove tehnologije omogočale nadaljnjo rast. Od leta 2010 poslušamo, da če bi nam uspelo obdržati gospodarsko rast, ne bi imeli težav z mejami. Lani pa je konferenca RIO+20 lansirala novo idejo, in sicer da nam bo zeleno gospodarstvo dalo nove vire za rast. V zadnjih petdesetih letih z vidika resnejšega obravnavanja okolja in trajnostnega razvoja torej nismo prišli tako rekoč nikamor.

Nekaj napredka sicer na deklarativni ravni v EU vendarle je. Če povzamemo javno izrečene misli komisarja Potočnika, potem globalni trendi, ki jih določata predvsem rast prebivalstva in potrošnje na prebivalca, vse bolj izpostavljajo pomanjkanje virov kot ključni omejitveni dejavnik razvoja. To sproža pri večini virov hitro rast in večje nihanje cen, kar seveda znižuje konkurenčnost gospodarstev. Evropa postaja povsem odvisna od uvoza energije in surovin, saj uvozi približno šestkrat več surovin,

kot jih izvozi, redke rudnine, kot so kobalt, platina, titan in vanadij, pa uvaža v celoti. V Nemčiji je strošek surovin v industriji že dvakrat večji kot strošek dela. Industrijska in razvojna politika naj bi spodbujali raziskave in inovativnost na področjih, ki bodo zmanjševala odvisnost od virov, ki jih preprosto nimamo. Če smo doslej izboljševali produktivnost dela, moramo v prihodnje izboljševati produktivnost virov. Ekonomsko smiselne druge možnosti pravzaprav niti nimamo. Potočnik še meni, da vzorca razvojnega modela, razvitega v privilegiranem razvitem delu sveta, ni mogoče preslikati na svet, v katerem že živi sedem milijard ljudi, ki vsak dan trošijo več. Prehodu v gospodarstvo, ki bo bolj učinkovito ravnalo z viri, kjer je zelo malo izgubljenega, torej zeleno gospodarstvo, se zato preprosto ne moremo izogniti. To velja tudi za Slovenijo, ki ni le energetska, ampak tudi že prehransko odvisna od tujine. Stvari smo prignali do absurda, da

celo les za pohištveno industrijo uvažamo, ob tem, da smo tako rekoč preraščeni z gozdom.

Je zeleno gospodarstvo ali zelena rast torej alternativa ali celo rešitev? Morda, a kaj, ko točnih predstav, kaj je to zeleno gospodarstvo, nimamo. Naivno ga lahko enačimo z razvojem proizvodov, ki jih bo mogoče uporabiti ponovno, torej reciklirati, proizvodov, ki jih bo mogoče proizvesti z manj porabe energije, vode, surovin in drugih dragocenih virov. Za mnoge so zelena delovna mesta vsa v industriji obnovljivih virov energije, od monterja solarnih panelov do prodajalca biodizla. Čeprav oba lahko delata v mizernih razmerah in za minimalno plačo. A odnos do zelenega mora prerasti sedanja pojmovanja. Stare politične poti bodo morale zamenjati nove. Ne morem si kaj, da ob tem ne bi primerjala dveh slovenskih prevodov kulturne prve kitice verza »Verde que te quiere verde« iz znamenite *Mesečne romance* Federica García Lorce. Nekoč,

Zeleno gospodarstvo mora biti glavni projekt vlad in ne stranska aktivnost kakega resorja. Za ozelenitev gospodarstva torej potrebujemo tudi ozelenitev politike.

85

izpod prevajalskega peresa Alojza Gradnika, se je ta glasilo »Zeleno, ki te hočem zeleno«. Prav ta »hočem« spominja na nekako »vsiljeno« zeleno politiko. Novejši Bergerjev prevod »Ljubim te, zeleno, ljubim« pa zazveni zelo drugače, izhajajoč iz nuje srca – iz istega izhodišča, kot ga bodo morale imeti tudi nove politične poti.

ZELENO, KI TE HOČEM ZELENO, ALI ZELENO, KI TE LJUBIM ZELENO

Če bi zeleno gospodarstvo res postalo alternativa današnjemu razvojnemu modelu, potem bo moralo biti mnogo več. Prehod v zeleno, trajnostno ali »kakor ga že poimenujemo« gospodarstvo je kompleksen in dolgoročen podvig, saj svet (in Slovenija) ne potrebuje zgolj malih kozmetičnih popravkov. Novo gospodarstvo potrebuje vlaganja in na prvem mestu je vlaganje v ohranjanje naravnega kapitala. Politika mora prepoznati gospodarski in socialni potencial, ki ga ima naravni kapital, in naj za začetek odpravi subvencije za škodljive vplive na okolje, prepove nesmotrno in ne trajnostno rabo prostora, vode in drugih naravnih virov. Zelenega gospodarstva tudi ne bo, če ne bomo vlagali v ljudi. Vsi potrebujemo nova zelena znanja in veščine, a še nimamo ustrezne izobraževalne politike. Mnogi bi se morali vključiti v programe preusposabljanja, ki naj bi bili ključni del politik trga dela. Vlaganje v ljudi pa pomeni tudi odpravljanje revščine, neenakosti in spodbujanje socialnega podjetništva. Zelenega gospodarstva brez politik, ki se posvečajo vprašanjem pravičnosti, ni. Bistvena je tudi ozelenitev ključnih gospodarskih sektorjev, kot so energetika, kjer naj imajo prednost nizkoogljivi viri, pa promet, industrija in kmetijstvo. Za to so nujne politike za inovacije, za spodbude in za dolgoročno planiranje, mnogo daljše od štiriletnega mandata.

Če se odločimo za zeleno gospodarstvo, mora biti dovolj politične volje tudi za vplivanje na finančne tokove. Gre za finančno ovrednotenje okoljskih storitev in njihovih bodočih koristi, izplačila za ohranjanja storitev ekosistemov, za okoljsko fiskalno reformo, ki je širša kot le zelena davčna reforma, upoštevanje eksternih stroškov – torej za zaračunavanje onesnaženja. Nujno mora postati privabljanje zelenih vlaganj, »potrpežljivega« kapitala, ki ne špe-

kulira in ki ne pričakuje hitrih dobičkov. Konec bi moralo biti osredotočanja na BDP kot na merilo napredka, saj ne upošteva prispevka naravnih dobrin k blaginji, zdravju in dobremu počutju.

Za »piko na i« pa trajnostno gospodarjenje zahteva tudi drugačno vodenje vlad. Zeleno gospodarstvo mora biti glavni projekt vlad in ne stranska aktivnost kakega resorja. Vlade ga morajo jemati kot dolgoročen nov cilj in dokončno odpraviti upoštevanja ozkih interesov in kratkoročnih rezultatov ter si za svoja dejanja jasno postaviti odgovornost. Zelene politike in zeleno gospodarstvo se lahko oblikujejo le v tesnem sodelovanju s podjetji, sindikati, univerzami, nevladnimi organizacijami in organizacijami potrošnikov. Za ozelenitev gospodarstva torej potrebujemo tudi ozelenitev politike.

KAKO OZELENITI POLITIKO?

Je del alternativnega razvoja pri nas aktiviranje danes manjkajoče močne zelene stranke, ki bi ji uspelo po letu 1996 spet priti v parlament? Če se spomnimo slovenske zgodovine, se danes zdi neverjetno, da so Zeleni Slovenije na volitvah leta 1990 dobili skoraj devet odstotkov glasov in bili takrat praktično najmočnejša zelena stranka v Evropi. Znanstvena fantastika za današnji čas pa je, da so imeli v vladi kar tri ministre, petnajst predstavnikov ljudstva, podpredsednika republiške skupščine in za povrh še člana tedanjega republiškega predsedstva. Potem pa je naša zelena politika na hitro izumrla – kot dinosavri. Delno se je ukini sama z notranjimi prepiri, ki so jih volivci (upravičeno) dojeli, da se bolj kot z okoljem ukvarjajo sami s sabo. Možno je, da v Sloveniji nimamo parlamentarne zelene stranke zato, ker ni dobrih »zelenih« programov. Zeleni se morajo namreč spopadati z dosti širšimi temami, kot je zaprtje jedrske elektrarne ali gensko spremenjena hrana. Zagovarjati zgolj čisto okolje pri nas žal ni nikakršna politična identiteta.

V zeleno politiko sodi tudi skrb za socialno pravičnost, participativno demokracijo, za nenasilje in za spoštovanje raznolikosti. Zelena politična stranka mora nasprotovati modelu kapitalizma, ki temelji samo na gospodarski rasti, kajti ta povzroča negospodarno rast, ki jemlje okolje in naravne vire kot brezplačno samopostrežbo. Gre torej tudi za nasprotovanje globalizacijskim pro-

cesom. Radikalen mora biti tudi mirovniški steber zelene politike, ki skozi politiko nenasilja meri na ukinitje ne le vojaških struktur, ampak tudi tako opevanega boja proti terorizmu. Zelena politika poudarja tudi široko odločanje volivcev pri upravljanju političnih sistemov, večjo vlogo žensk na vseh področjih, pa tudi ohranjanje in zaščito avtohtonih skupnosti, jezikov in tradicij. Zelena politika pri nas ni imela tovrstnih – resnično zelenih – programov. Pa četudi bi jih imela, je veliko vprašanje, ali je bilo volilno telo dovolj zrelo, da bi jih resnično sprejelo.

Še huje je, če slovenski volivci res volijo bolj kot stranko njenega voditelja. Če ima stranka karizmatičnega voditelja, potem naj bi bilo volivcem vseeno, kakšen je njen politični program. In odkrito rečeno, vodje zelenih strank res niso nikoli doslej izstopali v primerjavi z vodji zmagovalnih strank. Manj verjetno je, da zelene stranke dušijo velike stranke, ki bi načrtno delovale proti zeleni politiki, ali pa, da bi jih onemogočal vpliv gospodarskih lobijev, ki jim pač ni v interesu, da bi jim politika nalagala ekološke davke in jim zmanjševala dobičke. Res pa je, da zelena politika težko najde finančno in moralno pomoč znotraj gospodarstva, na primer med bogatimi energetskimi podjetji, globalnimi trgovci in podobnimi odločevalci »v sencih«. Ob tem pa so v zadnjem desetletju nekatere od zelenih vrednot v svoje programe prevzele tudi večje stranke. A to ni odraz zarotništva, temveč le votlo koketiranje z volivci.

Zdi se, da močna zelena stranka ni nobena pametna alternativa za izboljšanje stanja okolja. Slovenija ima prvič prekratko parlamentarno tradicijo in zelena politika ima podporo le v večjih mestih, med ozaveščenimi državljani in med najbolj izobraženimi. Tranzicijski, kot smo, še vedno nismo presegli praga zgodovinskih razprav in ne zmoremo »duhovnega preskoka« naprej. Pri ljubljenosti zelene politike ovira tudi naš beg v tehnološko miselnost, češ da bo vse mogoče rešiti z modernizacijo. V Sloveniji žal nimamo pravih raziskav resničnega razpoloženja ljudi do »zelenih«. Res je, da rezultati anket kažejo, da nas okoljski problemi zelo skrbijo, a to še ni odraz prave volje, da bi spremenili svoj življenjski slog. Slovenija je še vedno gozdnata, zelena, z obilico vode in z izjemno biološko raznovr-

stnostjo. V vidnem polju zato ne zaznavamo groženj, kot je naraščanje vsebnosti toplogrednih plinov v ozračju. Tudi nevarni suspendirani delci v zraku so praktično nevidni in mnoge nevarne snovi v tleh in vodi so brez vonja in okusa. Nevarnih sevanj ne čutimo, zato pa toliko bolj zaznavamo posledice gospodarske krize, ki se najbolj očitno kaže v izgubi delovnih mest ali manjših dohodkih ob vedno višjih cenah vsega.

Z našo zeleno strankarsko sceno je tako, kot je tudi zaradi premajhne kritične mase dveh milijonov ljudi. Kritična masa ima mnogo pomenov, a v našem kontekstu gre za dovolj veliko količino ljudi, ki je sposobna odzivov ali delovanja. Ob številu neparlamentarnih strank v Sloveniji se lahko vprašamo, kje se najde toliko strokovnjakov, da primerne sestavijo programe, in kje se najdejo še aktivni politiki in privrženci, ki so pripravljeni prevzeti kandidate in funkcije v strankah. Ob tem je vodilo njihovega delovanja želja po zmagi na volitvah in poznejši oblasti. Prava zelena politika pa bi se morala v temelju razglasiti edinole za močno opozicijo. Ali se morda zato, ker je oblast tako sladka, potencialni in realni politiki v prvi vrsti ne odločajo raje za drugačne strankarske usmeritve? Tako nam za zeleni pol enostavno zmanjka karizmatičnih in strokovnih kandidatov z dovolj močno željo do politične kariere. Pri tem razmišljanju pa ne pozabimo, da je tudi zelena stranka še vedno politična stranka, in to v realnem času in prostoru. Brezkompromisni sanjači, naivni navdušenci, pa tudi še tako okoljsko podkovani akademiki vanjo bržčas ne sodijo.

K sreči pa je tradicionalni politiki ušlo izpod nadzora stanje stvari in duha. Danes že vemo, da za zeleno delovanje institucionalna politika ni edini način, saj se poraja cela vrsta drugih političnih kanalov. Zeleni politični aktivizem se bo razvijal v nove oblike kar sam, predvsem s pomočjo internetnih in drugih sodobnih omrežij. Svet, Evropa in Slovenija imajo zlasti med mladimi ogromno takih, ki aktivno in uspešno delujejo v razvejani civilni sferi, v nevladnih okoljskih in drugih organizacijah, ustanovah, podjetjih, na kmetijah, v mestih in vaseh. To je tista štiritisooča generacija, ki bo, ko doseže kritično maso, zaščitila javno dobro in zahtevala ter doseгла spremembe v dobro vseh nas. ✕



Boris Vezjak:

Ideologija vstaj in njeni sovražniki

Protesti so način spodbujanja aktivizma, graditve nove skupnosti in dvigovanja morale. So pa hkrati tudi skušnjava, kako narediti ljudi za pravoverne.

Obsežno vstajniško gibanje v Sloveniji je nesporno porodilo izjemna pričakovanja družbenih, ekonomskih in političnih sprememb. S svojo artikulacijo zahtev je eksplicitno naplavilo nepričakovano alternativo etablirani politiki in s tem iz zimskega dremeža vrglo dobršen del apatičnih državljanov. Sprožene so bile soglasne simpatije in državljanom se je povrnilo izgubljeno upanje, da so lahko pri pomembnih odločitvah bolj neposredno udeleženi. Ali bo prišlo do političnega zasuka še pravočasno – glede na radikalno krizno situacijo po svoje tudi tvegano dejanje –, bomo videli šele v prihodnje. Znašli smo se v vakuumu, ko večinsko ugibamo o potencialu za nadaljnji razvoj in organizacijo protestniških skupin. Stvar doumetja zgodovinske ironije je, zakaj takšni vsaj na prvi pogled epohalni dogodki, ki smo jim priča, venomer prihajajo prepozno, tako kot človeško spoznanje – ali morda vsaj v zadnjem trenutku. Podobna ugotovitev velja, na mikro-ravni, tudi za mariborske dogodke, kjer bi Kanglerjeva dejanja morala sprožiti revolt že bistveno prej, pa ga niso.

V časih družbenega revolta je bogokletno biti skeptičen in realističen. Na kaj ciljaj? Zdi se, da protestniško gibanje, kakršno se je razvilo od novembra 2012 do marca 2013, glasno terja radikalno novo politiko, prelom s starim, dokončno destrukcijo obstoječe levice in desnice. Toda bolj od dileme, ali jo zgolj terja, ne pa tudi obljublja, ter je pripravljeno in strukturno zmožno zastaviti sebe kot političnega igralca, se je treba zamisliti, koliko so sploh vredne takšne zahteve protestnikov, koliko so denimo oblikovane realistično in koliko fantazmatsko. V nadaljevanju bom poskušal biti kritičen do ideoloških in psihopolitičnih silnic, ki so obvladale in pregnetele dogajanje, na njihovi podlagi pa posredno sklepati, kaj si lahko zaradi njih obetamo v prihodnjih mesecih. Z ideološkostjo tu ne mislim enostavno na vrednotne usmeritve, temveč tudi na širše zavestne in nezavedne agende, ki oblikujejo pričakovanja, ravnanja in cilje vstajnikov.

VSTAJNIKI KOT ZBOROVALCI

Najprej k javnim tabujem: obstaja medijsko poenostavljanje glede moči in obsega vstajniškega gibanja. Nič podcenjujočega ni v oceni

Dr. Boris Vezjak (l. 1968), filozof in publicist, je zaposlen na Filozofski fakulteti Maribor. Vezjak je aktivni opazovalec družbenega dogajanja. Napisal je več knjig tako na področju filozofije kot tudi o slovenski politiki. Je tisti, ki je v Mariboru protestiral proti Kanglerju, ko se je še vsem zdelo, da je Kangler večer. Bil je med ustanovitelji Odbora, iz katerega je nastala prva nova stranka Solidarnost.

Vstajniško dogajanje pa ni proizvedlo le kipenja številnih refleksij in teoretskih spodbud v heterogenih civilnih skupinah, temveč tudi dežurne analitike, ki so prespali deset let, zdaj pa so končno našli svoj *carpe diem*, zajahali konja vstaje in podelili nekaj napotkov slepim.

88

o pretiranosti ugotovitve, da je gibanje zajelo vse državljane in jih poenotilo. Preprosto ne drži, prej jih je dodatno razdelilo. Kakorkoli je prišlo do enkratnih družbenih procesov upora, ki se je razširil iz štajerske prestolnice po številnih mestih v državi, bil kontinuiran in uspešen, vendarle ni zajel vseh političnih segmentov prebivalstva. Malokateri analitik si je v preteklih mesecih drznil poudariti, da so bili med protestniki pretežno levo usmerjeni državljani. Zanesljivo niso bili med njimi le taki, toda takšni so bili pretežno – ne nazadnje se je, gledano po političnem in medijskem ključu, do protestov in protestnikov razvil skoraj soglasen odpor v desnem krilu politike, mizerne osebne žalitve in napadi kar niso prenehali, politična polarizacija pa je po celem nizu okroglih miz v režiji Zbora za republiko kulminirala v skorajda sočasnih shodih na Kongresnem trgu z nasprotnima predznakoma: v podporo in proti vladi. Etikete o zombijih in levih fašistih niso postale le demodirani refleksi politikov ter Janši zvestih novinarjev in državljanov, temveč odsev realnega razkola na protestom naklonjene in nenaklonjene množice, kakorkoli že so bile slednje manj številne. Včasih tudi zaradi univerzalno sprejemljive agende, ki se je osredotočila na boj proti korupciji in splošne zahteve po izboljšanju socialnega stanja. Sramežljivo zamolčano dejstvo o angažmaju pretežno levo usmerjenih državljanov lahko delno pojasnimo tudi z nenehnimi glasnimi konspirativnimi očitki oblasti, da so politično motivirani. Vendar je to nesmiselno dejstvo mogoče zavrnilo tudi ob pripoznanju prvega.

Da nesporno obstaja ideološka shizma, ki modelira gibanje, si zlahka zamislimo, če si zastavimo vprašanje, kako zelo enakomerno so bili in bodo med protestnike pomešani levi in desni volivci v trenutku vlade Janeza Janše in novopečene pod taktirko Alenke Bratušek, tudi če odmislimo ločnico konservativno/progressivno, ki desničarjem vrednotno ali psihološko že v osnovi odreka motivacijo za protestniške spodbude. V primeru relativne enakomernosti v zastopnosti bi lahko govorili o preseganju takšne ideološke razlike. Toda tako kot desni volivci niso odšli na ulice skandirat proti Janši, tja verjetno ne bodo odšli niti levi volivci proti

Bratuškovi – vsaj ne v tolikšnem obsegu in ne glede na spornost posameznih članic vladajoče koalicije. Polarizacija je torej obojestranska, toda z eno pomembno razliko: ker desni volivci v večjem delu niso vstali proti Janševi vladi, bodo dodatno čutili in razumeli kot nekonsistentno držo, če to vendarle storijo v primeru nove mandatarko; sploh na podlagi dosedanjih ocen uradne desne politike, da ulica ne rešuje ničesar. Z vidika poglobljene gospodarske krize v državi bo zato zanimivo spremljati protestniško dinamiko, in to v trenutkih, ko bi morali glede na poglobljeno krizno situacijo smiselno pričakovati, da se bodo protesti še intenzivirali.

TEORIJA O OBEH VZGIBIH

Ideološka delitev se vpišuje že v register določanja utemeljitve vzrokov za proteste. Po prepričanju številnih družboslovcev in širše javnosti obstajata najmanj dva različna vzgiba za njihov izvorni nastanek. Oba sta se zagovarjala s približno enako močjo in vehemenco. Analiza izhodiščnih razlogov, ki jo večina izpušča kot nepomembno sociološko podrobnost v trenutnem dogajanju, je seveda bistvena, da bi doumeli družbeno vrenje in zahteve ulice. Po prepričanju prve skupine so se protesti razvili zaradi splošnega upora proti »političnim elitam« – tak označevalec je bil v javni rabi že prekomerno pogost. Preveden v domači jezik bi pomenil, da so se ljudje nasitili vladajoče politike, da se jim je priskutila v celoti, ker jo dojemajo kot skorumpirano, in zato terjajo njeno slovo. V presoji druge skupine analitikov imajo protesti primarno socialno ozadje in koreninijo v ekonomski stiski ljudi – s tem so na las podobni dogodkom drugod po Evropi, pa tudi njihov začetek v Mariboru naj zaradi poglobljene socialne bede ne bi bil naključen. Precej očitno je, da ima za oblikovanje ideoloških vzorcev mišljenja bistveno boljše možnosti prva teza, ki jo podpiram tudi sam, ob siceršnjem zavedanju, da so družbeni procesi v sebi enoviti in jih je težko deliti na posamične sklope. V njen prid navajam subjektivno empirično evidenco. Ker dobro poznam »iniciacijske« vstajniške razmere v Mariboru, s polno zanesljivostjo vztrajam, da iniciatorji vstaj niso imeli nobenega nagiba sprožiti ekonomsko ali socialno konotirane premi-

ke, ta plat pa ni bila med najbolj izraženimi niti na ulicah. V spontanem Facebook revoltu zaradi radarskega sistema je mogoče videti predvsem upor proti koruptivnemu ravnanju, ki je ogrozil denarnice občanov. Mariborski dogodki so bili usmerjeni izključno proti lokalni oblasti zaradi njene koruptivnosti, in to od začetka do tega trenutka.

Kateri od poudarkov obeh skupin je prepričljivejši? Za interprete v drugi arbitrarnost motivov ne pomeni nobene težave in naštetje pomisleke jemljejo za nerefektirane, celo bogokletne: čvrsto verjamejo, da je upor proti vzpostavitvi radarjev v Mariboru zgolj zunanji sprožilec globinskih razlogov, ki so do dogodkov pripeljali in ki presegajo tak povod – da brez tega »notranjega« vzgiba, nekakšne ekonomske ali socialne »uporniške« podstati, rezultante družbenih dogajanj v danem trenutku, ljudje sicer ne bi odšli na ulice. Premisa se jim zdi samoumevna in tudi sleherno prihodnje dogajanje bodo, nobenega dvoma, uvidevali predvsem skozi očala ekonomskih dejavnikov. Težava drugega pogleda je v naslednjem: pojasniti bo moral logiko in dinamiko gibanja, če bo slednje izzvenelo tudi začasno, ne le dokončno, pa se bo teza očitno sesula vase. Naj navedem nekaj dokazov, da so vstajniškega duha hranile in krepile predvsem politične in ideološke silnice.

PSIHOPOLITIKA VSTAJ

Vznik desetine zelo heterogenih vstajniških celic, skupin in *ad hoc* združenj po državi je narisal zanimivo mavrico pogledov, čeravno za večino njihovih voditeljev pred tem skoraj nismo slišali, niti se niso izkazali z javnim civilnodružbenim angažmajem. Z njihovim prihodom so bile v ideološko sfero navzven tudi številne ideje, večkrat v opreki ena z drugo. Med njimi je bilo tudi nekaj radikalnih – tako je denimo eden izmed vstajnikov kakšen mesec ali dva pred njihovim nastopom pozival k množičnim plenilskim pohodom po trgovskih centrih in s svojim zgledom nakazal, kako se to počne.

Vse omenjene skupine so v vladajoči in nevladajoči politiki kot taki, brez preostanka, ugledale svojega ultimativnega sovražnika. Toda na kakšen način? Vanj so največkrat, če upoštevamo »mainstream« vstaj-

niškega duha, prištele npr. prav vse politične stranke, ki so bile kadarkoli v parlamentu. Stranka TRS je v nekaterih javnih nastopih svojo vstajniško legitimnost ponosno jamčila prav s tem dejstvom – da nikoli ni prestopila praga državnega zbora. Četudi lahko razumemo, da so revolucioniranju družbe lastni tendenca po zamenjavi oblasti, jeza in gnev, se je izključevalnost razvila na iracionalno stereotipiziran način. Vstajniki pač ne potrebujejo sovražnikov, da bi dosegli svoj cilj: njihova naloga mora biti menjava oblasti. S tako gesto generalizacije se je nujno vzpostavila ideološka razlika med »našimi«, torej vstajniki, ter »njihovimi«, politično sfero v celoti. Slednja pa je nekaj bistveno širšega od politične oblasti. Povzročena animoznost je porodila generaliziran dvom o politiki v celoti – gesta bi bila še razumljiva pod zastavo vpeljave principov neposredne demokracije in ultimativov po ukinitvi strankarskega sistema, a so v zadnjih mesecih protagonisti izrecno operirali z zahtevami po predčasnih volitvah in napovedjo, da se jih bodo udeležili tudi sami. Privolili so torej v strankarska pravila igre, vendar za ceno maniherskih delitev na »naše« in »vaše«.

Generalizirano izključevanje spregleda dvoje dejstev – namesto da ne bi obsojalo politične sfere kot take, *per se*, temveč posameznike v njej, počne prav to, pri čemer se ne zaveda, da z nakazanim vstopom v areno vnaprej obsoja tudi sebe. Zato ni bilo presenetljivo, če so nekaj tega sovraštva – četudi ozmerjani z zombiji in fašisti, torej navzlic klasični retoriki psihopolitike sovraštva – usmerili kar vase. Na to dejstvo je prvi zelo prepričljivo opozoril urednik Grega Repovž v Mladinem članku »Kam z našo jezo« in v njem že nakazal nevarnosti in temeljne poteze fenomena; ob tem je nadvse skrb zbujajoče, kako zelo je pozneje v svojih svarilih ostal osamljen. Tudi na podlagi njegovega zapisa bom poskušal izluščiti nekatere zgrešene ideološke taktike.

Ad gotof si: Logika »gotof si«, na kar sem opozarjal že sam, med drugim v javnih govorih na mariborskih protestih, je samospodbijajoča logika niza iskanja »gotovih«, kjer verjamer grozi nevarnost, da se ta nize ne bo nehal – lastnost »gotovosti« se končno mora usmeriti na same nosilce. Nezaključenost poganja

Obstaja medijsko poenostavljanje glede moči in obsega vstajniškega gibanja. Nič podcenjujočega ni v oceni o pretiranosti ugotovitve, da je gibanje zajelo vse državljane in jih poenotilo. Preprosto ne drži, prej jih je dodatno razdelilo.

89



Maribor, november 2012 / Foto: Nejc Ketiš

neskončni dvom ali paranoja brez preostanka – s premislekom, v katerem so vsi gotovi, je skratka nekaj hudo narobe. Ali kot je zapisal Repovž: »V tej prihodnosti, ki jo danes rišejo glasniki protestov, je namreč na koncu gotov vsak. Nihče ne bo dovolj dober, če je že zdaj vsak izmed njih pričakan z nabrušenim nožem, v trenutku, ko se z njim kdo ne strinja.«

Ad politicos veteros: tudi pred pozivi k lustraciji starih politikov sem že svaril; argument je zgolj specialna verzija prejšnjega, ker nam iz skupine »gotovih« izloči vse etablirane politike in zariše ločnico med »starim« in »novim«. Sam sem revolucionarnostni vzgib vedno razumel povsem drugače: prelomiti je treba s starimi praksami in krivce pripeljati pred roko pravice. Toda staro ne more biti slabo le zato, ker je staro. Neproblematizirani slogan vstaj, ki obeta popolno avtodestrukcijo, se je glasil takole: »Nihče, ki je že bil v politiki, ne sme priti zraven, vsi so isti.« Geslo, ki se je ponavljalo znova in znova, vselej bolj vehementno, in najdevalo podporo pri pomembnih oblikovalcih javnega mnenja. Je to tista družba, ki si jo želimo? Ker družbo, ki temelji na ekskluzivnosti in izključevanju, že imamo.

Ad senectutem: še bolj specialna tarča glede na zgornjo so postali

»starci«. Njih se je ob vstajnikih lotil celo znameniti Slavoj Žižek: »Pa kaj imajo ti kulturniški jamrači (vsaj večina med njimi) opraviti z vstajniki, ki so sicer na tem zborovanju prišli do besede šele proti koncu, ko se je dvorana že praznila.« Napad, ki je sledil, je bil tako značilno slovenski. Nič ni bilo dobro, na koncu sta se pisateljema očitala že njihova starost in kulturniški pedigree.

K temu prištejmo še argument o tem, da obstoječe leve stranke menda kradejo ideje vstajnikom. Če bi to držalo in današnja slovenska »stara levica« prevzema ideje protestnikov in jih posluša, zakaj bi bilo to nekaj prezirljivega in zaničevanja vrednega? Mar niso ideje dobre ali slabe po sebi? Z naštetimi praksami grozi, da postane logika »Gotof si« samo razširjena verzija paranoidne psihodinamike slovenske politike v celoti, kakršno je vpeljal Janša, še zlasti skozi svojo politiko zarot. Povedano enostavno: vstajniki s takšnim vztrajanjem lahko postanejo dediči njegove psihopolitike iskanja sovražnika, lustracijskih idej in logike osebnih stigmatizacij.

ŽIŽEK O NOVI LEVICI

Vstajniško dogajanje pa ni proizvedlo le kipenja številnih refleksij in teoretskih spodbud v heterogenih

civilnih skupinah, temveč tudi družne analitike, ki so prespali deset let, spregledali npr. tudi vse Janševe rekurze v avtohtono avtokracijo, zdaj pa so končno našli svoj *carpe diem*, zajahali konja vstaje in podelili nekaj napotkov slepim. Ob njih je tu še cela vrsta novinarjev, ki nekritično reproducira in afirmira npr. Žižkovo misel o tem, kako se »stara« in »mlada« levica ne smeta pomešati, s čimer prispeva k že sicer prekomerno navzoči demonizaciji političnega prostora. Nekateri novinarji so se spustili celo v neposredno licitiranje in napovedali agresiven obračun s skritim sovražnikom, ki menda želi ugrabiti vstaje. Kakšna verjetnost je torej, da ne bodo zamešali svoje profesionalne drže s politično, in kakšne »gate-keeping« učinke takšna drža proizvaja? Zgolj retorično vprašanje.

V intervjuju za »Delo« je Slavoj Žižek ob resnično popolnem neodzivu izzvanih – še ena značilnost povsem zakrnele javne rabe razuma pri nas – ponudil dve nemogoči tezi. Vstajniki naj bi bili po svojih diskurzivnih značilnostih tako rekoč identični »zborovalcem« iz Zbora za republiko. Med obojimi menda ni prav nobene razlike – in če je ni, potem je Žižkova eksplicitna podpora vstajnikom tudi podpora zborovalcem. Še bolj je trdi-

tev protislovna, ko ji postavimo ob bok njegovo naslednjo tezo: njihova primarna naloga bi morala biti jasna in groba razmejitev od stare psevdolevice. Janša bo zares »gotof«, je dejal, ko bo zares »gotova« stara levica. Skratka: obe sta vredni popolnega propada in obe sta identični. Enačaj perpetuira ukinitvev, tako rekoč *Aufhebung* vse obstoječe politike v državi, leve ali desne, vendar skozi popolno vsebinsko, tako rekoč »ontološko« izenačitev po načelu »Vsi so isti«. Nova politika bi se morala vzpostaviti onstran te istosti. Takšna premisa je po svojem bistvu ideologizirana, kar razberemo iz tega, da je za izraženo zahtevo po odstopu celotne vladajoče politike sploh ne potrebujemo. Je točno tisto, kar ideologizira vstajo kot takšno in jo s tem slabi. Tako kot so naivni pozivi k slepi politični harmoniji v trenutku, ko nas bo s tujo pomočjo morala servisirati Evropa, so tudi etikete o »vseh istih« bizarno netočne in samosesuvaljoče.

Ne nazadnje si je treba čas zavrteti le dve leti nazaj, ko jim je v skupini »Gremo na volitve« na čelu z Virantom, Šušteršičem, Lahovnikom, Pezdirjem, Turkom in drugimi uspelo zbrati 16.500 podpisov. Pisal se je junij 2011 in za takšno številko so potrebovali kakih 10 dni. Isti ljudje so bili res uspešni čez pol leta na predčasnih volitvah. In tudi oni so izhajali iz teze o »vseh istih«, danes so na oblasti ali so nekateri ravnokar odstopili. Resetatorji, kot so jim ljubkovalno dejali, so srhljivo slab spomin in dokazujejo fragilnost pobude o predčasnih volitvah, jo relativizirajo in uvajajo slutnjo nietschejanskega večnega vračanja istega.

Naštel sem nekaj pasti in zablod, ki poganjajo protestniško gibanje – sicer po sebi dragoceno artikulacijo moči ljudi, ki krepi občutke solidarnosti, povezanosti in sloge. Protesti so način spodbujanja aktivizma, graditve nove skupnosti in dvigovanja morale. So pa hkrati tudi skušnjava, kako narediti ljudi za pravoverne. Da je dovolj izključevanja, da mora biti Slovenija prava socialna država, v kateri se spoštujejo človekove pravice in kjer so zakoni temeljne zaveze, je kredo skoraj vseh skupin, ki hodijo na proteste. Gibanje bi se moralo povrniti k svojim izvornim zahtevam. Ideološki vzgibi sovražstva ga lahko le uničijo. ✕



Foto: Luka Gorjup

Marko Bauer:

Medlo in mleko

Kjer so v prometu idealistične predpostavke, lahko dobro obstaja le kot popolnost, torej ga ne more biti.

»Intelektualcev okoliščina, da imajo v glavnem opraviti z intelektualci, ne bi smela zapeljati k temu, da imajo sebi podobne za še bolj nizkote od preostalega človeštva. Kajti drug drugega vseskozi doživljajo v najbolj sramotnem in nedostojnem od vseh položajev, v položaju konkurenčnih prosilcev, in se tako skorajda pod prisilo kažejo drug drugemu s svoje najbolj gnusne strani.«

Adorno, *Minima moralia*

Glede protestnega vzklikanja »Lopovi!« kaže opozoriti, da SSKJ z lopovom ne označuje tistega, ki krade, temveč »ničvrednega človeka, malopridneža«, takšnega, ki mu ni treba ničesar dokazovati, kajti glede njega je že vse jasno. Sramota, ki gre onkraj prava, v tem bi bila ta *justice populaire*.

Različica fabule *rags-to-riches* je tu zato, da navdihuje. Kot otrok (ne tako zelo ubožen, hodi na poljansko gimnazijo in diplomira iz ekonomije, že v tem je svojevrstna sprava) prispe v tuje okolje in se v nadaljevanju prebije na vrh. Župan, ki je brez dvoma optimalna rešitev za večino, in take večine se gre bati, župan, ki se vsak dan sprehaja po mestu, kot da še vedno ne bi mogel verjeti, da je res njegovo. Pri tem mu je nemogoče razložiti, da ni, da med županom in lastnikom mesta obstaja razlika, kajti med samim razlaganjem dejansko postane njegovo. Kdo je tu naiven? Izgubljanje v brezštevilnosti detajlov-indices, ki naj bi obremenjevali, in pravzaprav ne počnejo drugega, kot da onemogočajo sklep, do katerega je mogoče priti nemudoma, ob pogledu na vulgarni in ikonični nasmešek, ki vse priznava (Joker, Mačka Smejalka, kakšna kaplja Pasolinijeve *Nafte*). V razmerah, v katerih so klišeji edina realnost, tudi malodane frenološki kliše mafijca-poslovneža ne more izneveriti, pri čemer ni spričo farse od razizma ostalo prav nič. Mafije ne gre postavljati zoper državo, nikdar nista tekmici, v *Komentarjih k Družbi spektakla* zapiše Debord. Pravo stavi na dvoumnost jezika, indikativnosti vs. kontraindikativnosti, in slednje vedno prevladajo. Kjer so v prometu idealistične predpostavke, lahko dobro obstaja le kot popolnost, torej ga ne more biti. Slabo, ki mu ni treba biti popolno, lahko nastopi v katerikoli obliki, torej vselej je. Ureditev je tako sijajna, da laganje, sprenevedanje sploh ni potrebno. Zadostuje že naivnost, omejenost, ki je cinična nevede, nehote.

V *Nadzorovanju in kaznovanju* se Foucault zapiše v, kot mu pravi, »trenutek« sredi 19. stoletja, ko so se politični in ekonomski ilegalizmi, ki

Marko Bauer, (l. 1977), pisec.

*Avtor se ni želel fotografirati.

Pravi pekel življenja je, da ima vsak svoje razloge, pravijo Renoirjeva Pravila igre. Še bolj pravi pekel je, da je ta razlog bolj ali manj vselej 92 enak, glasi se: »Vsakomur se godi krivica. Tudi meni in sploh meni še posebej.«

jih je prakticirala buržoazija, podvojili s teoretsko in estetsko reprezentacijo. Ko se je nadstrankarska naslednica LDS poimenovala za Pozitivno Slovenijo in svoje privrženec oklicala za pozitivce in pozitivke, je bilo vsakomur, ki si je o tem dovolil podvomiti, zagotovljeno, da postane negativec. V enaki maniri na pozitivnost programa prisegajo »svet kot volja in dizajn« mladostniki, ki v svojem lahko prebavljivem artističnem izražanju vidijo poslanstvo reševanja sveta, katerega zagotovilo naj bi bilo že golo dejstvo njihove človeškosti. Komur se to zdi premalo, je pomilovanja vreden nesrečnik, ali najkrajše orisano: *hatters gonna hate*. Pri genezi te antiintelektualne zarezne, zlorabe Deleuzovih stremeljenj, je bila še kako instrumentalna »nova filozofija«, podjetna, medijska, od *publicity agentov*, patriotov države znotraj države (NSK) razvpita filozofija, katere *trademark* je veleestradijnik teorije, čigar formula »problem ni korupcija ali pohlep, problem je sistem, ki te potiska v to, da si korumpiran« odjekne kot apologija ravno takšnega pozitivizma. To je materialna baza in domet Mao nastopništva, ribarjenje v radiokalnem, in Badioujev navedek-nadevek tu in tam vselej prav pride, ne da bi se kakorkoli mešali pojmi.

Tisti drugi del enačbe »lopovi!« (pravzaprav, »lopovi so lopovi«) je prvi in zadnji, alfa in omega. Tranzicija je bila končana, ko je začel igrati golf, in vendar nekateri potrebujejo poročila KPK, ne, ker ne bi bili že zdavnaj prepričani, temveč ker je ni čez naslodo uprizarjanja predstave zgražanja, ki se gre pravičništvu začudenja. Fanatik, čigar manj izrečena in laskava osnova je asketstvo, ki naj bi mu bilo zgolj do oblasti, se splošči v pragmatika, čigar spomin ne beleži vsot izpod petih nul in ki se z navajanjem wikipedije obreaga ob misli velikih mislecev, ustvarjajoč vtis, kot da za napiflano povedjo obstaja še kakšna. Kljub temu bodo ljubljanske liberalne družinice otročičke tudi naprej vzgajale v strahu pred bavbavom. Božiček je prehitro razkrinkan, *bogeyman* je *here to stay*.

Navezovanje politike-ekonomije na značajske poteze ali vsaj tipe brezobzornosti, verovanje v njihove zmoglosti (ali zgrešenosti) odločanja, je nostalgična tolažba. Svet t. i. levice in t. i. desnice je svet t. i. poražencev

in t. i. zmagovalcev, kjer si vsi želijo isto – uspeh. Z obtožbami in insinuacijami si bloka vzajemno komplementirata, se recipročno simulirata in s tem ohranjata pri življenju, »levi fašizem« na eni, »policajska represija« na drugi strani, a vse to je tako medlo kakor (malo)meščanarska, liberalistična ozkosrčnost, ki opravi večino nasilja – vsaj v Ljubljani. Na pozitivni strani Alp, kjer se cedita medlo in mleko, stoji najlepše mesto na svetu. Ozkosrčnost, medla, a absolutna, sega onkraj t. i. osnovnih potreb in potrjuje *Kralja Leara*: »Če človek nima več, kot potrebuje, živi kot zver.« Je medlost usojena tudi absolutom, ki bežijo pred njo: izolaciji, norosti, samomoru?

Pretanjenosti Cankarjevih *Hlapcev* ne gre ocenjevati, če jih nisi bral, a sodeč po obnovi (Stanko Janež: *Poglavitna dela slovenske književnosti*) je njihova teznost dovolj razberljiva in še vseeno prezahtevna za dražgoške gromovnike in zavzeteže z AGRFT. Ne gre za dramo, ki bi se postavila na stran naprednjaškega tabora zoper nazadnjaškega, temveč dramo osamelcev, ki izpadejo iz slehernega tabora, dramo neumestljivih, neumestnih, nevmesnih, za katere je sleherni režim nevzdržen. Z dodatno realpolitično ironijo: mogočniški župnik v Jermanu vidi »vedinega resnega in poštenega nasprotnika« ter premore več uvida in integritete od liberalnih priliznjencev in prevrtljivcev, ki tožarijo »Kdor ni z ljudstvom, je zoper ljudstvo« oziroma, aktualnostno rečeno, ki z obetom koristi hodijo na volitve ter z istim motivom na proteste. Pasolinijev krik-puščava jim odgovarja: »Odrešen buržuj se mora odpovedati svojim pravicam in izgnati iz svoje duše, enkrat za vselej, ideje oblasti. Vse to je liberalizem: prepustite ga Bobu Kennedyju.«

Ljudstvo (karkoli že to je) ni vstalo (karkoli že to je – od kod potem gotovost tega »ni«?), še naprej je zreducirano na mitično kmečkost, ki jo pomirja cikličnost časa, v katerem vladarji pridejo in grejo in pridejo ...

Brati časopise, poslušati radio, gledati televizijo je nemogoče. V tem ni nobenega snobizma ali hvalisanja, le neizbežnost izolacije pred tako zastavljeno tako imenovano družbo, katere član – kot sporazum med zavrnenostjo in zavrnitvijo – se ne da biti. Deklasiranec novinarsko-publicističnega miljeja-metjeja, te jasnosti, ki je javnost, in te javno-

sti, ki je jasnost, tega obskurantizma preveč javnega in preveč jasnega, vsake toliko nabaše na stare medijske znance, ki t. i. politikom očitajo, da so že predolgo na sceni, čeprav so sami na njej najmanj toliko, in v tem času se je njihovo početje neomajno niveliziralo, saj so lahko obstali le tako, da so pristali na ti-loviš z najnižjim skupnim imenovalcem oz. menjalno vrednostjo. In vendar je ta *dumbing down*, postopnost tega sedanja povsem zanemarljiva, vse je že zdavnaj za nami.

Na prelomu iz 19. v 20. stoletje je izšlo delo Fritza Mauthnerja *Beiträge zu einer Kritik der Sprache*, George Steiner ga povzema: »Ustaljena govorna raba in pisanje sta v modernih zahodnih družbah usodno nemočna. Diskurz, ki povezuje družbene ustanove, diskurz pravnih zakonikov, politične debate, filozofske razprave in literarne stvaritve, levitanska retorika množičnih medijev – vse to je skvarjeno od brezživljenjskih klišejev, nesmiselnega žargona, intencionalne ali nezavedne neresnice. Okužba se je razširila v živčne centre zasebnega rekanja. Patologija javnega jezika, predvsem v novinarstvu, fikciji, parlamentarni retoriki in mednarodnih odnosih, v dialektiki okužbene vzajemnosti dodatno slabi in ovraca poskuse zasebne psihe, da bi sporočala resničnost in spontanost.«

Predstavlja si enega tistih ustaljenih gostov ustaljenih mnenj, ki bi se sredi izvedenega izvajanja na TV nenadoma opotekel, prebledel ter po smrtni tišini tropičij oznanil, da blefira, da ne ve ničesar o tem ali onem, da lahko nekaj malega, čisto malega pove le o sebi, o svoji vlogi, o načinih, kako je oblast delovala prek njega, in bi začel recitirati svoj biti-in-imeti-zraven, svoje kompromitacije, oportunitizme, brezobzirnosti, servilnosti, apropiacije, izdajstva, privilegiranih, mreženja, kolikor mu jih je bilo dano zaznati in dojeti kot take, kajti vse je tako nedefinirano, in poudaril, da bi že zaradi obeta katarze iz vsega srca priznal krivdo, a da ni pravzaprav nikdar prišlo do trenutka, ko bi izbiral, ko bi izbral izbiro, ko bi prišlo do odločitve, da ni na njegovem kolarantstvu z redom stvari nič dramatično antiherojskega, da gre le za nekakšno dolgovezo, mukotropno, samodejno tlako, in bi potem voditelja in gledalce prosil odpustčanja in voditelj in gledalci na drugi, a pravzaprav isti strani bi se zlomili in

tudi sami vse priznali ter prosili odpustčanja, čeprav tudi sami ne bi vedeli, kaj natančno so zakrivili ...

A mar ne bi bil precedens nekje druge? V figuri, recimo, v figuri ministra, ki ne bi storil drugega, kakor zavrnil jezik v veljavi:

Voditelj večerne informativne oddaje, prav toliko zaljubljen v svojo rutino preiskovalnega moraliziranja kot v sivi kodrček, ki mu pada na čelo, ta oder pomenljivih gubanj, ki lahko pomenijo samo eno: striptiz možganov, bi zasliševal ministra za karkoli že v zvezi z nečim, kar bi, če bi šlo vse po sreči, utegnulo postati škandal:

»Kako se torej v tem primeru porablja denar davkoplačevalcev?«

»Tudi sam sem davkoplačevalec. Če bi šlo kaj narobe, seveda ne name, temveč zato, ker gre do stvari včasih ali večino časa ali vselej narobe, bom to občutil v enaki meri kot vi – ali kdorkoli drug.«

»Zanima me, ali gre za neracionalno trošenje davkoplačevalskega denarja.«

»...«

»Ja ali ne?«

»Ne nameravam naseljevati sveta vaših javev in nejev.«

»Sprajšujem vas v imenu davkoplačevalcev.«

»Potemtakem govorite tudi v mojem imenu in jaz vas nisem pooblastil za nič podobnega, še zlasti ne v takšni obliki. So vas drugi?«

»Oprostite, toda ne morem dopustiti, da se na takšen način izmikate vprašanjem.«

»Oprostite, toda ne mislim dopustiti, da me kdorkoli izsiljuje s frazami, ki si domišljajo, da jim seže do abstraktnega, in pri tem ustvarja vtis požrtovalne samodopadljivosti v imenu javnosti in ljudskega. Ne čutim niti najmanjše potrebe, da bi se branil pred vami, vendar skušam zaščititi nekaj povsem konkretnega: jezik. Jezik, ko ga vi uporabljate, trpi.«

»To presojajo bova prepustila gledalcu.«

»Gledalec, še en vaš davkoplačevalec. Mar res verjamete, da si zadam za nalogo, da bom, če se mi je dano izražati v vašem žargonu, neracionalno trošil davkoplačevalski denar? Red sam od sebe poskrbi za to, moja volja ni potrebna. Gledalec, davkoplačevalec, mali človek, kot si lahko predstavljam tega psihorobota, ki vam je dodelil licenco za pravičništvo, vas pooblastil za mračnjaštvo iluminacije, preračunljivo razumnštvo, slišite, v vaši nadležni bliži-

Brezup? Le čemu brezup, le kaj bi bilo mišljeno s tem? Mar ni brezup ugotovitev, da upanje nima nobenih možnosti, da bi se izpolnilo?

93



Foto: Uroš Abram

ni še sam postajam pompozno govorniški, taisti mali človek ga vsakdan frčka iz brezbržnosti, objestnosti, sebičnosti, gole nevednosti, toda o tem se ne govori, davkoplačevalec je posebljena odgovornost in hkrati nemoč, mali človek je lahko le tisti, ki se mu krade.«

»Želite še kaj dodati, ali ocenjujete, da ste že dovolj metrov pod zemljo?«

»Mali človek je osnovna referenca vašega delovanja, seveda pod pogojem, da se nikoli nikjer ne pojavi v osebi. Kakšen Veliki brat neki, mali človek nas opazuje.«

Nihče, gre biti natančen, praktično nihče ne jebe demokracije. Ne da nihče ne verjame vanjo, nihče nanjo niti pomisli ne, razen če ne gre za sklicevanje v taktične namene, priložnost tu, priložnost tam, ko nekogaršnja relativna prikrajšanost zganja škandal iz in okoli sebe ter se prek tega revolta želi prekvalificirati v enakost-enakopravnost, a z nekim prikritim dodatkom, surplusom, kot odškodnina, ta vendar ne

more izostati. Pravi pekel življenja je, da ima vsak svoje razloge, pravi-jo Renoirjeva *Pravila igre*. Še bolj pravi pekel je, da je ta razlog bolj ali manj vselej enak, glasi se: »Vsakomur se godi krivica. Tudi meni in sploh meni še posebej.« Potem tej pozabljeni in spozabljeni demokraciji ne preostane drugega kakor oni, pozabljenci in spozabljenci, oni, ki imajo najmanj od nje, oni, ki bi morali biti njeni najbolj trdovratni nasprotniki in v tišini lastnih misli to tudi so, še naprej, še toliko bolj. Ravno na njih pade, da so njeni zagovorniki ter po črki in duhu upoštevajo njena pravila, jih iz dneva v dan ne le ohranjajo, temveč prenavljajo, da so kot nekakšen višek demokracije, kar je presežnik in presežek, vrhunec in izpljunek hkrati, saj se prisilijo, da z determiniranim delovanjem, ki ga poganja razklanost misli in občutij, eksemplificirajo, da je demokracija vredna boja in požrtvovalnosti in samozatajevanja, ter se pri tem tako pačijo, da je vprašanje, koliko so

prepričljivi, a saj gre tu vendar za mnogo več od prepričevanja. Jasno, da se mučijo, le kaj je lahkega na tem, in seveda ne gre mimo sprenevedanja, mimo kakor-da sindroma, mimo *make-believe*, toda to pretvarjanje ima učinek resničnega, to pretvarjanje se pretvori v neko novo kvaliteto.

Brezup? Le čemu brezup, le kaj bi bilo mišljeno s tem? Mar ni brezup ugotovitev, da upanje nima nobenih možnosti, da bi se izpolnilo? A oni vendar na nič ne upajo in tudi izpolnjevanje je docela sumljiv pojem. Morda brezup pomeni le stanje, bitje brez upanja. Tam, kjer ni nobenega upanja, tam, kjer vlada upanju odpoved, tam, kjer je upanje izgnano, vlada brezup. Mar to in tu in tam potemtakem ni obljubljena dežela? Le da obljuba mora ostati zamlčana. (In zdaj in od nekda je to že zapravljeno.)

Oni, ta smešni, ridikulozni, prevzetni, nemogoči oni, v katerem se skrivajo on, ona, ti – vsaj kak fragment, vsaj določena tendenca,

oni, ljudstvo, ki se ne poznajo, ki se bržkone ne smejo (s)poznati, sicer bi šlo le še za eno interesno skupino več, preveč, oni, ki ne verjamejo v upanje, ker so upanje zavrgli, so upanje demokracije. Rekli bi poslednje, a še v poslednjem je samo upanje.

Cankar v *Hlapcih* ponovi Cervantesevo »delno čarovnijo« *Don Kihota*, ko protagonisti v knjižnici razpravljajo o avtorju, ki jih je ustvaril, o stvarniku torej. Učitelj Komar lastnega izžene: »Ven z njim! Ta še liberalec ni, temveč ... vrag vedi kaj.« Župnik je do svojega prizanesljivejši:

»Ta Cervantes je že dolga leta moj dober prijatelj in vem, da je večji izvedenec v nesrečah kot stihih. Njegova knjiga je še kar dobro zamišljena; marsikaj načne, ničesar ne izpelje; treba bo počakati na drugi del, ki ga obljublja; morebiti se bo poboljšal in bo v vsem deležen usmiljenja, ki mu ga zdaj odrekajo, in dokler tega ne ućakamo, ga imejte zaprtega pri vas doma.« ✕



Vesna Lemaić:

Kriminalizacija življenja

Strukturno nasilje, ki se vsakodnevno izvaja nad prebivalci po vsej Evropi, je postalo nekako samoumevno. Z njim se nevidno, a boleče kriminalizirajo naša življenja.

Je sanjati o policiji nenavadno? Na eni od vstaj je udeleženka poleg mene začela pripovedovati, da se je od vstaj v Mariboru dinamika njenih sanj spremenila. Petnajst let se je repertoar njenih nočnih mor vrtel večinoma okoli maturitnega preizkusa iz matematike. Zdaj sanja o policistih, ki jo preganjajo. Za petami so ji, teči mora zelo hitro po ozkih ulicah, na poti pa so ji kandelabri, ki so vsi po vrsti videti kot pendreki. Sanje so se torej preobrazile iz strahu pred intelektualnim preizkusom v strah pred fizičnim preganjanjem.

Sicer sanjam ne pripisujem prevelikega pomena, toda moja pozornost je pritegnilo to, da so ji vstajniki, ki so slišali njeno pripoved, pritegnili. Tudi njim so policisti vdrli v sanje. Očitno je represivni aparat s svojimi disciplinarnimi sredstvi na vstajah interveniral dovolj učinkovito, da so okupirali tudi naše nezavedno.

Od nekdanj sem si predstavljala, da v nočnih morah policija zvoni na vratih ljudem, ki so prestopili meje zakona, kriminalcem torej. Zakaj in kdaj so se naša telesa začela odzivati na policijo kot kriminalna telesa?

KRIMINALIZACIJA VSTAJNIKOV

Vstajnice in vstajniki nismo izpostavljeni policijskemu discipliniranju le v času vstaj. Na točkah, kjer se zbirajo avtonomne vstajniške skupine, so že pred začetkom shodov parkirana policijska vozila, ki nadzirajo dogajanje. Na železniški postaji in na ulicah, ki vodijo do Kongresnega trga, poleg policijskih vozil stojijo še beli kombiji z zatemnjenimi stekli. Vstajnike, ki nosijo transparente ali imajo na sebi ovratne rute in kapuce, na teh mestih popisujejo, jim pregledujejo nahrbtnike zaradi suma storitve prekrška ali kaznivega dejanja. Policisti nadlegujejo tudi najstnike, ki ne stojijo v množici, ampak se zadržujejo ob strani dogajanja.

Med samimi vstajami vidimo policiste v civilu, pomešane med ljudi, posebej tam, kjer se zadržujejo samoorganizirane skupine. Prisluškujejo našim pogovorom, snemajo naše obraze. Ali v policijskih preiskavah te iste uradne osebe pod krinko pričajo proti aretiranim oziroma jih ovajajo? Če smo vstajniki pripravljeni odprto izražati svoja stališča na javnih shodih, kako je s

Vesna Lemaić (l. 1981), angažirana intelektualka, pisateljica, ki je za svoj kratkoprozni prvenec *Popularne zgodbe prejela zlato ptico* in nagrado *fabula*, avtorica romana *Odlagališče*.

Če dobro pomislim, se naša telesa že dolgo časa vedejo drugače. Ni le represivni aparat tisti, ki kaznuje. Disciplinatorne politike države, ki preobražajo ljudi v kriminalce, potekajo na precej bolj subtilnih ravneh.

policijo, ali nam bo javno sporočila, kaj namerava s podatki, ki jih je pridobila?

Premaknimo se k brutalnemu policijskemu posredovanju v Mariboru in Ljubljani. Policija je poskusila razgnati zbrano množico z naskokom konjenice. Vstajnike so škropili s solzivcem in vodnim topom. Na vstajah in po njihovem koncu so naključno pobrali in aretirali ljudi, ker naj bi se zadrževali v skupinah, za katere naj bi obstajal sum kaznivih dejanj. V Mariboru so bili »preventivno« priprti en mesec in se niso mogli braniti s prostosti. Trem vstajnikom, aretiranim na zadnji, 4. vstaji v Ljubljani, so odvzeli prstne odtise in DNK. Pri enem naj bi obstajal sum metanja vodnih balončkov. Z njim pa so pridržali še dva fanta, ki sta po naključju prišla mimo, ga pozdravila in objela, izkazalo pa se je, da je njun znanec ravno sredi postopka policistov v civilnih oblačilih. Še preden sta dobro doжела, da je dogajanje resno, so ju že vlekli v marico. Proti fantoma je bila vložena kazenska ovadba zaradi prepričev uradnega dejanja uradni osebi (2–5 let zapore).

Pogosto sredstvo kriminalizacije je deljenje ali pošiljanje plačilnih nalogov, katerih smisel je finančno izčrpavanje že tako obubožanih ljudi. Znani aktivisti, ki že več let opozarjajo na družbene probleme, so bili prvi tarča takega kaznovanja. Prav tako so vstajnike, ki so se želeli udeležiti se mestnega sveta v Mariboru, oglobili za skupaj 17.000 evrov. Ob tem je treba poudariti, da so se v Mariboru dogajali najhujši primeri kriminalizacije vstajnikov. Naj bi nam bili za svarilo?

Težava je v tem, da se tu kriminalizacija ne konča. Verjetno je še veliko takih, ki so se odločili, da bodo o ravnanju policije raje molčali.

Zdaj policija taktizira. Zadnje zaustavitve postopkov proti osumljenim organizatorjem 1. vstaje, SVIZ-u, Združenju Sever, Zvezi veteranov vojne za Slovenijo in TRS-u, so le mešanje megle. Gre za oblastniško dobrikanje civilni družbi, za poskus pomiritve. Policiji je treba zastaviti vprašanje, kaj namerava narediti s plačilnimi nalogi in ovadbami zoper vstajnike, ki niso vidni predstavniki civilnih iniciativ in tako za sabo nimajo ne družbene moči ne medijske prepoznavnosti.

Ne nazadnje so na muhi tudi samoorganizirane skupine, ki velikokrat izhajajo iz avtonomnih prostorov.

To se je izkazalo ob neuspeli akciji podtikanja molotovkam podobnih steklenic pri Yalli Yalli, s katero naj bi metelkovec prikazali kot leglo levih skrajnežev. Sabotaži bi lahko sledile resne sankcije, če bi ne bila s pomočjo bliskovitega odziva aktivistov uspešno razkrinkana. Še vedno čakamo, ne le metelkovi, da policija pojasni svojo vlogo v incidentu. Do takrat pa bo obviselo v zraku, kaj si lahko obetamo naslednjic.

Iz vsega tega sledi, da se vstajniki ne počutimo varne pred policisti. Represivni aparat je kriminaliteto sam vpisal v naša telesa, vanjo smo bili potisnjeni prek policijskega vedenja in posredovanja.

KRIMINALIZIRANJE ŽIVLJENJA

Toda če dobro pomislim, se naša telesa že dolgo časa vedejo drugače. Ni le represivni aparat tisti, ki kaznuje. Disciplinatorne politike države, ki preobražajo ljudi v kriminalce, potekajo na precej bolj subtilnih ravneh. Naša vsakdanja življenja so definirana v mreži oblastniških odnosov prek razlašujočih varčevalnih ukrepov, ksenofobnih migracijskih politik in izključevalne delovne in socialne zakonodaje. Tako smo prebivalci Evrope vse bolj kriminalizirani kot dolžniki, ilegalci, nefleksibilni lumpenproletariat.

Ob našem vsakodnevem ustvarjanju se ne govori več o presežkih, ampak o stroških dela. Pomen presežne vrednosti, ki izhaja iz dela vsakega od nas, je bil razveljavljen. Tako je bilo toliko lažje uvesti diskurz, da smo s svojim odporom do ukinjanja pravic v breme državi in zaviramo njen gospodarski razvoj. Obtožujejo nas, da smo delovno neprožni, ker nam je dovolj negotovega položaja na trgu dela, ki se nezadržno pogloblja. Ob vsem podplačnem, neplačnem, prekernem in nevidnem delu, ki ga vsakodnevno opravimo, nas še vedno razumejo kot dolžnike.

Ob večkratni dokapitalizaciji bank z davkoplačevalskim denarjem smo odrezani od odločanja, kako banka upravlja kapital. Hkrati pa zaradi špekuliranja na nepremičninskem trgu ljudje nimamo dostopa do množice praznih stanovanj iz bančnih terjatev do propadlih gradbincev, iz slabih terjatev, ki jih sami poplačujemo. Ne dolžniki, mi smo njihovi upniki!

Nenaseljena stanovanja propadajo, mladi pa se izčrpavajo s prenapljenimi najemninami ali pa morajo

ostati pri starših. Na tem mestu se že gibljemo na ravni bivanjske kriminalizacije ljudi. Deložirane družine predstavljajo kot kreditne nesposobneže. In čeprav so svoje hipoteke že preplačali, so jim banke zaradi predimenzioniranih obresti odpihnile domove. Ob tem so bili opeharjeni delavci Vegrada in Gratima deležni groženj in poskusov deložacij, ki so jih prepričali s svojim uporom. Z izgubo začasnega bivališča bi izgubili delovno dovoljenje, postali ilegalci in bi se bili prisiljeni preživljati na črno.

Obsojajo nas, da smo socialno razvajeni. Ob sprejemanju nove, bolj »vzdržne« socialne zakonodaje je bilo treba kriminalizirati uporabnike socialnih storitev kot lenuhe in parazite socialne blagajne. Tako je bilo mogoče spremeniti socialno pomoč v socialni dolg.

Ko se je lani v Sloveniji število brezposelnih preveč povečalo in bi to lahko škodilo sliki dejanskega stanja na trgu dela, so iskalce zaposlitev kriminalizirali tako, da je bilo v prvi polovici leta 4567 ljudi izključenih iz registra, ker naj ne bi izpolnjevali pogojev pravilnika Zavoda za zaposlovanje. Uradno naj ne bi bili več brezposelni, uradno naj ne bi potrebovali socialne pomoči, državi pa se ni več treba ukvarjati z njimi.

Kriminalizirajo se osebe, ki si zaradi denarne stiske ne morejo več plačevati zdravstvenega zavarovanja. Ti ljudje imajo obraze, imajo življenja. Vstajnico P. K. (34) je na kolesu zbil avto. Urgenco je zapustila na svojo odgovornost kljub poškodbi glave, ker se je bala, da ne bo mogla poravnati stroškov zdravstvene oskrbe. Kriminalizaciji so izpostavljene tudi druge življenjske okoliščine, kot so starost, spol, izobrazba, delovna izkušnost, če omenim le nekatere od njih. S trga dela nas nenehno izključujejo kot prestare, preveč izobražene ali premalo izkušene. Vstajniku Z. K. (50 let), amaterskemu maratonskemu tekaču, so iz kadrovske službe sporočili, da so njegovo prijavo za službo zavrnili, ker je prestar za poštarja. Vstajnico K. M. (25) na razgovorih vidijo kot maternico, ki bo avtomatizirano štepala otroke in izkoriščala porodniški dopust. Vstajnica A. G. (31), magistrica sociologinja, se nenehno srečuje z zavrnitvijo, da ima previsoko izobrazbo, kar naj bi pomenilo prevelik strošek za delodajalca. Vstajnico Š. B. (27) so večkrat odslovili, ker ni imela večletnih izkušenj na točno določenem

področju; vstajnica ima raznovrstne delovne izkušnje, pač v skladu s tem, da se je zaposlila tam, kjer je začasno dobila delo. Dolgoletno poglabljanje izkušenj na posameznem področju je ob imperativu fleksibilnega trga dela postalo skoraj nemogoče. Vrhunec kriminalizacije iskalcev zaposlitev je primer vstajnice M. K. (56), brezposelne čistilke. Ko se prijavlja za službo, mora zaposlovalcu pokazati potrdilo o nezaposelnosti. Ali je tako dokazilo pogoj za vstop v parlament, v upravne in nadzorne odbore podjetij, za vodilne kadre?

Kriminalizacija življenj poteka tako v obdobjih vladanja desnega kot »levega« političnega establišmenta. Namenjena ni le izključevanju posameznih segmentov prebivalstva, ampak ji je izpostavljen vsak od nas glede na različne osebne življenjske okoliščine, pa naj bodo to starost, zaposlitveni in socialni položaj, migrantski status, kreditna sposobnost, spol, zakonski stan, zdravje, bivanjske razmere, stopnja izobrazbe ... Vse našeto je izpostavljeno nadzoru in disciplinatornim praksam oblasti.

Kriminalizacija vodi v izključevanje in odvzem temeljnih in drugih pravic, s čimer je posledično legalizirano in olajšano razlašanje ljudi. Ravno z vstajami in samoorganiziranjem nastopamo proti temu, kako nam oblastniške strukture organizirajo življenja, kako z novimi in novimi regulacijami omejujejo naše življenjske razmere. Kljub temu pa podtalno, skozi nas same, še vedno delujejo posvojeni disciplinatorni vzgibi, kar se je nazorno pokazalo v poskusih razdvajanja znotraj same vstajniške množice.

POSKUSI KRIMINALIZIRANJA ZNOTRAJ VSTAJ

Na ljubljanskih vstajah so bili skrb zbujujoči predvsem poskusi pacifizacije vstajnikov, ko so se začeli z odra vrstiti pozivi dušebrižnikov, naj množica »izgrednike« izolira in izroči policiji. To je bil eden od shrhljivih prikazov, kako so nekateri vstajniki oblastniška pravila tako ponotranjili, da so se »spontano« čutili vpoklicane v službo oblasti, in so se bili »prostovoljno« pripravljani spremeniti v male represivne aparatčike. Ljudje, ki so bili definirani kot izgredniki, so kazali odru hrbet in z različnimi akcijami in vzkliki »Ograja mora pasti!« poskušali opozoriti na to, kaj ograda na Trgu republike

Kriminalizacija ima poleg sankcioniranja in izključevanja, ustrahovanja in nalaganja poslušnosti še eno strateško nalogo. V očeh širše javnosti satanizira vstajnike kot neartikulirane nasilneže, ki škodijo javnemu redu in morali ter so grožnja zasebni lastnini.

97



Maribor, december 2012 / Foto: Miro Majcen

simbolizira v družbi: omejevanje dostopa do skupnega dobrega, socialno izključevanje, neenakost pred zakonom, preizpraševali so oblastniško odmerjanje še dovolj-nega, vlogo policistov. Te »izgrednike« so z odra opisovali kot »skupino dvajsetih pijanih mladcev«. Po mikrofonu se je tudi trobilo, naj se ljudje odmaknejo od ograje, da je vstaja mirna. Oblastniški nagovor, ki je z ojačevalci spregovoril z odra, je vstajnike razdelil na »mirne protestnike« in »nasilne skrajneže«. Prvi so miroljubni in naj bi kot taki imeli piškavo moralno zadoščenje v vzvišeni drži, da so boljši od tistih, proti katerim dostojno demonstrirajo. Na drugi strani so »izgrednike« poskušali kriminalizirati, diskvalificirati, jim odvzeti moč in sporočilnost njihovega upora, jim vsiliti poslušni in brezzobi način javnega izražanja. Se je kdo od dušebrižnikov vprašal, ali so med vstajniki tudi taki, ki ne morejo več mirno demonstrirati, in tudi taki, ki nočejo biti vzorne ovčice? Ob kriminalizaciji naših življenj, ki poteka skozi vsakodnevno strukturno nasilje države nad nami, nam ni do pokroviteljskega trepljanja po glavi, kako znamo omikano protestirati.

Od kod je bila lansirana izjava, da so vstaje v Sloveniji najbolj kulturne

vstaje v Evropi in da bi se drugi morali učiti od nas? Je kdo pozabil gnev vstajnikov v Mariboru?

Tako ni čudno, da je na eni izmed ljubljanskih vstaj moški s palestinsko ruto okoli vratu lajal na vstajnike, naj takoj nehajo tresti ograjo in se premaknejo pred oder, ker tam poteka program. »Kaj vse je dosegel Gandi s svojim mirnim protestom?!« ni nehal bevskati dušebrižnik. Toda ali se je kdaj vprašal, koliko podpornikov Gandija je bilo pretepenih in koliko jih je umrlo, ko so se borili za njegovo osvoboditev?

Kako daleč je od tega, da bi vstaje zapakirali v tržno znamko, kot je to storil promotor mirnih protestov Srđa Popović, ki je srbsko protestniško gibanje Otpor! sprivatiziral in si na njem zgradil kariero. Zdaj potuje po svetu, obiskuje države, ki zaradi nezadovoljstva ljudi pomenijo potencialna vrelišča, in tam poučuje ljudi, kako je treba mirno protestirati. V kakšnih razmerah živijo Srbi danes in kako vidijo bivši aktivisti Otpora! Srbijo deset let po prevratu, govori zanimiv dokumentarni film Lice revolucije.

Ni dovolj, da padejo Miloševići in drugi politiki z navidez bolj prijetnim izrazom. Oblastniška struktura je tista nosilka mreže odnosov, ki učinkujejo ne glede na menjavo

posameznih oseb z bolj na desno ali bolj na levo zavezano kravato.

OBLASTNIŠKI JAVNI RED IN MIR
Kriminalizacija ima poleg sankcioniranja in izključevanja, ustrahovanja in nalaganja poslušnosti še eno strateško nalogo. V očeh širše javnosti satanizira vstajnike kot neartikulirane nasilneže, ki škodijo javnemu redu in morali ter so grožnja zasebni lastnini. Od teh »nasilnežev« naj bi se potem širša javnost distancirala in jih osamila. Ampak s tem bi si ljudje zatiskali oči pred kriminalizacijo lastnih življenj in hkrati legitimirali represijo policije. Toda to se ni zgodilo. Zadnja, 4. vstaja se je po aretaciji štirih oseb, ki so jih pridržali zaradi posedovanja vil, suma metanja vodnih balončkov in objemanja vstajnika v času postopka, razvila v spontan protest ljudi pred policijsko postajo na Trdinovi.

Policijsko delovanje je nujno preizpraševati. Ali so policisti prisotni na vstajah, da bi varovali protestnike? Koga policija sploh ščiti? Javni Red in Mir, v katerem se pospešeno dogajata privatizacija skupnega dobrega in razlašanje ljudi? Javni Red in Mir, v katerem se ohranja premeščanje levih in desnih političnih elit in se varuje sveta trojica Evropske centralne banke, Evrop-

ske komisije in Mednarodnega denarnega sklada? Takšnega Reda in Miru si ne želimo več in prav to je bilo eno od pomembnih vstajniških sporočil.

Vemo, da so policisti tudi ljudje. Vemo, da policisti delajo za ušive plače. Prav tako pa je policija instrument oblasti, varovalka institucionaliziranega nasilja države. Vstajnikom, ki imajo izkušnjo policijskega nasilja v Mariboru in Ljubljani, ni niti najmanj do zatikanja rožic v njihove uniforme. Vemo, da smo skupaj s policisti potisnjeni v isti kanalizacijski sistem. Toda prav policisti vzdržujejo v teh kanalih javni Red in Mir. Represivni aparat nam preprečuje, da bi populacija zagnala podzemne ventilatorje, da bi svoje bivalno in delovno okolje vsaj prezračila. In ne samo to. Policisti nam s slepim sledenjem ukazov preprečujejo iskanje izhoda. Kakor smo državnim disciplinarnim mehanizmom izpostavljeni danes, ne moremo vlomiti v zapahnjene pokrove in priplezati iz kanalizacijskih jaskov, ne da bi kršili zakone.

V kanalizaciji nam vlada krizna diktatura, ki se vzpostavlja na podlagi večne zadolženosti. Politike zagotavljanja pasov in druge regulacije nam premeteno prodajajo kot nujne strategije za izhod iz krize. Tako je postalo strukturno nasilje, ki se vsakodnevno izvaja nad prebivalci po vsej Evropi, nekako samoumevno. Z njim se nevidno, a boleče kriminalizirajo naša življenja. Naša telesa so degradirana kot kriminalna telesa, ki so izgubila pravice in jih je tako mogoče neenako obravnavati, jim nenehno nalagati nove disciplinske ukrepe, zamaskirane v varčevalne ukrepe, jih prikazovati kot neuporabna, neprožna, potrošna, jim vzbujati slabo vest, da so sama kriva za situacijo, v kateri so se znašla, jih izčrpati in zavreči.

In naša telesa se odzivajo kot kriminalna telesa: prikrivajo svoje stanje na družinskih srečanjih in obletnicah mature, kot da smo v prekršku, se odmikajo na rob, se počutijo izključena, osamljena. Naenkrat jim je dovolj racioniranja in vsiljene skromnosti, začnejo se upirati, sprevidijo kriminalizacijo lastnih življenj, postanejo vstajniška, se samoorganizirajo, tlačijo jih policijske nočne more, delujejo politično, znova jih prevzema veselje do življenja ...

We don't want a piece of cake, we want the whole fucking bakery!

X



Matija Solce: Smrt je mrtva!

Danes marširam, kar tako tjavdan, po Slovenski, s štumfom na glavi.

Blue Moon. Strel. Padec. Lutka. Poslednje doživljam pogosto. Pa naj bo pred štiriletniki na sredi Moskve, naj bo pred razgreto množico na Tasmaniji, v mali italijanski vasici ali pa v klubu zamejskih Slovencev. Na začetku izvedem samomor ter nato zaigram predstavo z lastnimi kostmi. Panda, edini govoreči element predstave »Happy bones«, govori včasih rusko, drugič italijansko. Nikoli ne vem, kaj bo znil, nikoli ne vem, kdaj me bo spravil v škripce s svojim izrekanjem resnic. Panda vedno pove resnico. Brez omahovanja. Ime mu je Fergus. Kupil sem ga v štacuni z igračami sredi Melbournea. Za 65 dolarjev. V bistvu 55, potem ko je prodajalki odigral kratko kung-fu sceno. To je bila njegova prva zmaga. Njegov prvi dobljeni boj. Fergus je rojen bojevnik. Takoj po tem, ko je prvič spregovoril, je začel boj za svoj prav. Vtikal se je prav v vsako reč in v vsakega. Ljudi je ustavljal na ulici in jim dajal nasvete. Če sva šla mimo štanta s palačinkami, si je Fergus izbral dve zastonj. Če sva sedela v avtobusu, je takoj navezal stik s sedom. Čemu bi se ljudje branili pogovora z nedolžnim pando? Čemu bi se spuščali v pogovor z menoj? Enkrat mi je Fergus celo izbral dekle. Res je – obesila se ni name, temveč na pando. Presneto. Prekaša me v marsičem. Čim se pojavi težavna situacija, oživi in gre naravnost k jedru problema. Na nož. Fergusu povsem zaupam. Zaupam intuiciji. In zaupam natančnim strukturam. Zaupam občutkom. In ritmu. Resnica je odvisna od tega, kdaj se bo Fergus popraskal po nosu. Natančno. Od tega je odvisno vse.

RESNIČNOST LUTK

Fascinacija gledališča je v dvoreznosti resnice. Prehajanje iz sveta fikcije, iz »onostranstva«, nazaj v *pravo* realnost. Preskoki so točke spoznanja. Temu spoznanju pravim »humor«. Trenutek, ko se zaveš, da opazuješ le gole kosti v rokah animatorja. Ko spoznaš, da si postal del igre in te je igralec izigral. Ko spoznaš, da si manipuliran. Da si, brez pretiravanja, lutka. Lutka je za moje pojme lahko vse. Vse, iz česar lahko ustvarimo iluzijo. In to lahko, verjemite, ustvarimo iz marsičesa. Če pretiravamo, lahko v lutke pretvorimo tudi nepremičnine. Ste kdaj poskušali animirati šahovsko figuro? Kaj pa kozarec, nogavico ali kos papirja? Poskusite! Kaj pa mizo, vrata, hladilnik? Burek stavim, da lahko animirate dve zvezdi. In gledalci vam bodo verjeli! Ne verjamejte? Poskusite (če ni oblačno). Če vam ne uspe takoj, preberite kakšno Andersenovo. Potem poskusite znova. Pu in Andersen sta videla napetosti in konflikte tam, kjer jih niso videli Sivčki, Sove in Ljudje. Seveda, Lutke si nikdar ne bodo priznale, da so lutke! Šele ko si boste priznali, da ste vodeni, boste ugriznili v jabolko. Ljudje – vi niste grešniki! Vi ste samo lutke! In Puppets we trust. Ne verjamem ljudem. Verjamem lutkam.

Matija Solce (l.1981), lutkar, glasbenik, igralec, režiser. Doktorski študent na praški DAMU, prejemnik številnih domačih in mednarodnih nagrad. Na proteste je pripeljal lutke, smrt, ironijo in smeh.

Verjetno smo prva generacija, ki je povezana kot eno. Ki je sposobna sprožiti revolucijo, kljub temu da sosed ne pozna svojega sosedu.

100 Oziroma – ga pozna digitalno. Analogno nam je tuje. Analogno je za nas irealno. Analogno je oddaljeno in nepomembno.

Lutka je človek z dodano vrednostjo. Vrednostjo osvobojenosti svojega ega in predsodkov. Lutka je objektivni »jaz«. Kar je že nevarno blizu bogu! Zakaj ne? Vseplošna, objektivna resnica se skriva v minimalizmih. Zakaj naj bi bila Resnica visoka, nedosegljiva, vzvišena? Resnica je enostavna kot pasulj! (Res je. Nič je res. Resnica je Nič.)

TIŠINA IN HUMOR

Najboljši približek *Vsemu* je vsekakor *Nič*. Manj ko imaš na odru stvari, bolj se gledalcu približaš. Več ko uporabljaš glasbe, efektov, da, celo besed, bolj si oddaljen od bistva fikcije. V gledališki fikciji zagovarjam *Nič* enako kot pri glasbi zagovarjam tišino. Beli šum se po svoji gostoti ne more primerjati z zaokroženostjo popolne tišine. *Nič* ni bolj dokončno in celostno kot sam *Nič*. Minimalizem Philippa Glassa, ko je kot prvi formalno uglasbil tišino (moderni skladatelj, ki je med drugim »napsal« skladbo 4 minute 33 sekund – tišine), se težje prenaša v gledališki medij. Vsebinska pavza na gledališkem odru pomeni prostor za gledalca, da se zave in locira svojo pozicijo, da se vrne k sebi. Presenečenje, trenutek izgube nadzora in lovljenja ravnotežja v zgodbi. Kje sem? Nenadoma se zaveš. In se zasmejši. Točka *Nič* v gledališču pomeni nenadno spoznanje gledalca. V glasbi je *Nič* enako *tišina*. V gledališču je *Nič* enako *humor*.

SMRT IN HUMOR

Tišina ni smešna. Humor ni stvar komedije. Humor je stvar dotikanja dveh resnic. Otroške imaginativne in odrasle racionalne. Humor je sprememba perspektive, presenečenje nad spremembo realnosti. Humor je vsakršna poanta v zgodbi. Humor pomeni premik, pomeni katarzo, reinkarnacijo. Humor pomeni razvoj, pomeni učenje, pomeni *spoznanje*. Posplošeno: brez humorja se nič ne naučimo. Problem sistema je pomanjkanje humorja. Dvajset let izobrazbe? Zaman! Pozabili smo na malenkost. Pozabili smo se smejeti Robespieru, pozabili smo povezovati danes in včeraj, pozabili smo, da smo se rodili. Pozabili smo na starše in na dedka, pozabili smo na izročilo. He. Verjetno smo prva generacija, ki ne ve, kdo smo. Ki ne ve, od kod in kam gre. Mi smo tisti, ki smo prerezali večstoletno rodovno popkovo in si ustvarili svoj svet, svojo realnost. Za tak nenadni preobrat imamo vse možnosti kot tudi spodbudo.



Foto: Borut Peterlin

Poslušno, kot nikoli prej, čakamo na naslednjo zapoved sistema. Hlapci. Stojimo na zgodovinskem prelomu. Prelomu generacij. Verjetno smo prva generacija, ki je povezana kot eno. Ki je sposobna sprožiti revolucijo, kljub temu da sosed ne pozna svojega sosedu. Oziroma – ga pozna *digitalno*. Analogno nam je tuje. Analogno je za nas irealno. Analogno je oddaljeno in nepomembno. Analogno je življenje. Analogna je smrt. Smrt za nas ne obstaja. »Smrt je mrtva!« kriči Pulcinella, moja prva lutka, narejena iz malega belega robčka. Kriči v Mehiki, kriči v Punt Arenas, kriči na Sahalinu. In ljudje se smejiijo. Smejiijo čemu? Smrti? Tako je. Končno! Prijateljica Smrt. Bližje nam je, bližje smo spoznanju. Bližje nam je, bližje smo *humorju*. Smrt je točka *Nič*. *Smrt je humor*.

GLASBA IN SMRT

Glasba je zrcalo kemijskih formul, naravnih struktur, glasba nam omogoča uvid v strukturo molekul. Kaj so alikvotni toni drugega kot najčistejša oblika manifestacije materije? Kaj so drugega lestvice in intervali, ki v nas vzbujajo občutja, ne da bi se teh občutij učili? Mediji, kot so beseda, slika ali gib, so kontaminirani s svojim naslanjanjem na resnico, kulturno-družbeno okolje, na spomin in kontekst. Glasba ne komunicira prek podob, temveč skozi strukturo. Čisto strukturo zvokov. Glasba in lutka so v nečem skrajna pola komunikacije. Lutke so popolna fikcija, osvobodjena ega, glasba pa je popolna

materija, fizika. Tako je, absolutno, od tega ne odstopam, enako, kot ne odstopam od smrti. Glasba je resnična, kot je resnična smrt, glasba obstaja neodvisno, z nami ali brez nas.

IRONIJA IN DEMOKRACIJA

Ko pred menoj plešejo lutke, moram vsekakor pozabiti nase. Pozabljenost je druga pomembna plat dobre partije. Odmisliti vsebino in se skoncentrirati na ritem. Kostni plešejo in skačejo, ritem se pospešuje, za njimi čutim množico ljudi in njihove občutke. Sem nemi opazovalec, medtem ko kosti brbotajo, blebečejo, kričijo. Takrat živiva z gledalcem isto resnico. Resnico trenutka. Gledava isto krhko igro iluzije. Opazujeva nekaj povsem običajnega – nekaj kosti, razpostavljenih po mizi. Golih in mrtvih. Golota mrtvega materiala pridobi smisel ravno v oživljanju. Mrtva materija postane predmet animacije. Smrt, v vsej svoji resničnosti, postane lutka. Z gledalcem opazujeva oživljeno Smrt. Sam postavljam pravila. Gledalec jih mora sprejeti. Konsenz je edina stvar, potrebna za obstoj iluzije. Da vsi navzoči verjamemo vanjo. Oziroma – bolje – da vsi le verjamemo, *da verjamemo* vanjo. Slepo verovanje zna namreč potegniti za seboj patetiko. Patetika nas oddaljuje od resničnosti dogodka. Patetika zlorablja občutke in jih spelje po drugih kanalih. Patetika je namenjena *velikemu* gledališču. Namenjena je kinematografskemu platanu, diskotekam in kolicam. Namenjena je očem, da se zabuljijo in se

pasejo na njej. Veliko gledališče me ne zanima. Zanima me ironija. Zanima me opazovanje z ušesi. Zanima me konsenz z gledalcem, približevanje gledališča (iluzije) igri. Poleg čustev je prav konsenz ta, ki ustvarja družbo. Konsenz nam daje občutek pripadnosti, vpletenosti in soodločnosti. Ostane občutek dobro odigrane partije šaha. Ostane občutek dvoma o obstoječi vsesplošni sprejeti in od vseh potrjeni realnosti in zaupanju v to drugo, vzporedno, izmuzljivo realnost. Zaupanje v resničnost občutka, intuicije. Da je prav vse, kar storiemo v danem trenutku, bistveno. Razlika med patetiko in ironijo je ta, da ironija izhaja iz vseh, patetika je dana od zgoraj. Ironija leti nad resnico, patetika se v resnici valja. Ironija je samosvoja, patetika je vodljiva. Ironija je horizontalna, patetika je vertikalna. Ironija je demokratična. Ne potrebujemo več demokracije. Potrebujemo več ironije!

DANAŠNJI BOJEVNIK

Ko marširamo po Slovenski, preobčeni v zombije, nas navdaja prijeten občutek bližine smrti. Bližine resničnosti. Bližine ritualu. In ognjišču. Bližine sočloveku, sodržavljanu, soborcu, so-zombiju. Heh. Povsem absurdna slika – zavedanje, da sem zdaj, tu, zombi – za kaj že? (*Realnosti se stakneta – humor! Op. p.*) Za demokracijo? Za državo? Za dostojanstvo? Zveni težko. Veliko. Patetično. Oddaljeno (kot jutri.) Ne. Danes marširam, kar tako tjavdan, po Slovenski, s štumfom na glavi. ✕



DIAREJA GRE NA POČITNICE!

Brisačo (znamke Svilanit, 440 g, velikost 80 x 160 cm) lahko naročite:

- POTELEFONU NA ŠTEVILKO: 01 230 65 50,
- PO ELEKTRONSKI POŠTI NA NASLOV: prodaja@mladina.si,
- ALI NA NASLOV: Mladina, d. d., Dunajska cesta 51,
1000 Ljubljana.

Cena brisače je **19,90 EUR** (naročnikom Mladine, Globala in Monitorja priznamo 15 odstotkov popusta). V ceno je že vračunan 20-odstotni DDV, ne pa tudi stroški poštnine.

Pohitite! Količina je omejena ...

**MLADININA POLETNA
BRISAČA**



Lev Centrih:

Zgodovina ljudske vstaje

Zaostrovanje krize bo tako tudi v Sloveniji skoraj nujno pomenilo uvajanje novih ekonomskih in političnih oblik.

Janševa vlada je padla. Nekateri komentatorji trenutnega političnega življenja zato napovedujejo oseko vstajniškega gibanja, druge skrbi počasno oblikovanje vstajniškega telesa v nove politične stranke, tretji pa svarijo pred notranjim razcepom, ki da bo najbolj koristil vladajočemu političnemu establišmentu. Ocene položaja so na splošno pesimistične. Te površne ocene je treba nadomestiti z analizo, ki upošteva daljši časovni, pa tudi prostorski kontekst trenutnega družbenega dogajanja. Ljudska vstaja v Sloveniji kljub pomembnim novostim ni od včeraj, ima svojo zgodovino. Kratek pregled te zgodovine nam lahko v marsičem pomaga razumeti razloge za nihanje v številu udeležencev in udeleženk protestov, za nesoglasja v vstajniški taktiki, za neenotnost v postavljanju dolgoročnih ciljev gibanja, pa tudi za težave pri sklepanju zavezništev med različnimi skupinami.

V zadnjih mesecih se je izoblikoval konsenz, da zahteve vstajnikov jasno presegajo padec vlade Janeza Janše in da je bila hkrati njegova avtokratska vladavina najmočnejši motiv za mobilizacijo. Očitni ekscesi oblasti so bili vsaj od francoske revolucije povod za rast ljudskega nezadovoljstva, naloga političnih gibanj pa je bila v tem, da združi razdrobljene ljudske segmente v enotno fronto. Pravi prelomi tako nikoli niso prinesli samo menjave v figurah oblasti, ampak tudi novo gospodarsko in politično življenje. Takih velikih prelomov ni bilo veliko; številni so prinesli družbeno nazadovanje, mnogim drugim pa ni uspelo mobilizirati oziroma obdržati najširših ljudskih množic, tako da so sčasoma postali bolj ali manj marginalni upori posameznih družbenih skupin. V najnovejši zgodovini, ki zadeva tudi slovenski prostor, je primer retrogradnega preloma družbeno vrenje, ki se je izteklo v uničenju Jugoslavije in samoupravnega socializma, primer neuspelega oziroma nedokončanega preloma pa dogodki v času druge iraške vojne in hkratne širitve evroatlantskih integracij. Prvi prelom je danes stvar nepovratnih zgodovinskih procesov, drugi prelom pa je bil nekakšna generalka za družbene boje današnjih dni s še vedno nejasnim izidom.

VZPON IN ZATON CIVILNE DRUŽBE

V Jugoslaviji je premagovanje dolžniške krize s programi ekonomske stabilizacije (z ostrimi varčevalnimi ukrepi), ki so jih sestavile zvezne in republiške administracije, ob asistenci Med-

Dr. Lev Centrih je zgodovinar in sociolog. Je član Delavsko-punkerske univerze in raziskovalec na Inštitutu za delavske študije.

Alternativni ekonomski in politični modeli ta trenutek niso več stvar napovedovanja prihodnosti ali umetnega prenašanja zgledov iz drugih okolij v naš prostor.

104

narodnega denarnega sklada, v prvi polovici osemdesetih let zatrlou samoupravljanje. Prišlo je do silne koncentracije moči v menedžmentu podjetij in v izvršnih republiških oblastnih organih. Padec življenjskega standarda je zaostрил konflikte med republikami in pokrajinami, pa tudi med ljudstvom in administracijami. Osrednji organi in oblastne strukture ter vodilni posamezniki so postali prve tarče kritike in ljudske mobilizacije, ki se je tudi takrat kazala v velikih manifestacijah v mestnih središčih. Čeprav najnaprednejši del kritičnih intelektualcev vse do konca ni razmišljal o odpravi socializma kot egalitarnega ekonomskega sistema, je takrat svoje največje napore usmeril v boj za svobodo govora in življenjskega sloga, pri tem pa usodno zanemaril probleme industrijskih delavcev. Morda je bila usodna točka spopad o usmerjenem izobraževanju, ki je predvidevalo povezovanje šolskega in znanstvenega sektorja z gospodarstvom pod hegemonijo gospodarstva. Prav v tistem času pa so iz delovnih organizacij prihajala sporočila, da naj tudi kultura in znanost zategneta pas. Delavci so se sicer upirali, ustanovljen je bil tudi alternativni sindikat, a v glavnem so le privolili v varčevanje in racionalizacijo, ki ju je zahteval menedžment, vse to v interesu premagovanja krize. Delavci in inteligenca so stali vsak na svojem bregu, najmanjši skupni imenovalec pa je bil očitno odpor proti politični garnituri, ki je na koncu sestopila z oblasti: ta garnitura je bila pač v zadnji instanci kriva tako za politično represijo kakor za neuspešno reševanje gospodarske situacije. Kritični intelektualci so bili tako izolirani od ljudskih množic in so na koncu tega procesa ostali prav to, kar so bili od samega začetka: civilnodružbene skupine, ki branijo predvsem ozke interese svojega poklicnega stanu. Del civilnodružbene scene se je preprosto stopil v novih političnih strankah, drugi del je utrdil oblast v akademskem in kulturnem aparatu. Odnos do nove oblasti, ki je s privatizacijo razlastila ljudske množice, je postal servilen. Tisti, ki so se temu uprli, ali vsaj odtegnili svoje moči, so bili marginalizirani. Do tega ni prišlo zaradi moralne pokvečenosti posameznih intelektualcev, kaj šele zaradi nepoznavanja teorije delovanja družbe, pač pa zaradi napačne politične strategije. Jugoslavija je

razpadla v krvavi vojni med narodi, degradiranimi v kulturno-etnične identitetne skupine, in v tem je bila njena pot popolnoma drugačna od latinskoameriških držav, ki so bile enako izmučene od dolžniške krize, a so ljudske množice že na začetku devetdesetih let začele zavzemati soseske in tovarne ter danes kažejo pot v prihodnost.

ONSTRAN CIVILNE DRUŽBE IN DRŽAVE

Iskro novega cikla družbenih bojov je sredi devetdesetih let prižgala ustanovitev alternativne kulturne cone na Metelkovi. Nekdanja vojašnica je postala prostor za alternativne umetnike in družboslovce, ki so se poskušali upreti intelektualni in kulturni bedi zgodnje tranzicije. Niso želeli biti sopotniki političnega establišmenta, kaj šele njegovi sterilni kritiki, ki bi v časopisnih kolumnah vljudno grajali najočitnejše ekscese. Niso priznavali delitve dela med politiko, znanostjo in kulturo; nasprotno, svoje alternativne ustvarjalne prakse, utemeljene na zasedbi prostora – ki je bila odpor proti tranzicijskemu načinu prisvajanja družbenega premoženja –, so v odnosu do državnega in civilnodružbenega establišmenta umevali kot strogo politične. Aktivizem z Metelkove je presegal zidove stare vojašnice ob prelomu stoletja.

Začelo se je s solidarnostnimi kampanjami za podporo ilegalnim migrantom, ki so bili internirani v centrih za tujce, in nadaljevalo s podporo izbrisanim, ki so kmalu izoblikovali pravo gibanje. Vrhunec so takrat pomenile demonstracije proti vojni v Afganistanu in Iraku ter zlasti nasprotovanje vključitvi Slovenije v zvezo NATO. V času iraške vojne in pospešenega slovenskega vključevanja v evroatlantske integracije se je prvič jasno pokazala popolna enotnost politične elite, tako desne kakor domnevno leve. Če ne upoštevamo šovinistične in nenačelne SNS, so z izjemo Mladega foruma SD prav vse politične stranke podprle slovensko članstvo v NATU. Podpis t. i. vilenske izjave, s katero so države vzhodne Evrope, vključno s Slovenijo, podprle imperialistično intervencijo v Iraku, je med liberalno politično elito sprožil nekaj negotovanja – podpiranje tandema Bush-Blair pri evropskih liberalcih namreč ni bilo priljubljeno, a do večjih pretresov vseeno ni prišlo. Servilnost slovenske politične elite je bila nedvo-

mno pomemben povod za množične protivojne demonstracije v Ljubljani 15. februarja 2003, pa tudi za opazno upadanje javnomnenjske podpore članstvu Slovenije v zvezi NATO, kar je pri oblastnikih občasno povzročalo pravo paniko. Novim gibanjem, ki so ga sestavljale ohlapne asociacije, kakršni sta bila na primer Urad za intervencije in Dost je! (Ya bastai), se je v političnih intervencijah posrečilo prevzeti pobudo v anti-NATO kampanji. Od nekdanje civilne družbe so proti NATU nastopili samo raziskovalci in raziskovalke z Mirovnega inštituta, sicer pa so redki veterani iz osemdesetih nastopali individualno, nemaleokrat pa tudi prek *ad hoc* platform novih gibanj. Predvsem pa je gibanju uspelo povezati niz problemov, ki so bili v javnosti dotlej obravnavani ločeno, če sploh: problematiko ilegalnih migrantov in izbranih s schengenskim režimom kot zatiral-skim režimom regulacije delovne sile v Evropski uniji; zvezo NATO kot imperialistično organizacijo in proces preoblikovanja nekaterih fakultet v valilnico bruseljskih birokratov, kar se je kazalo z obiski evroatlantskih uradnikov na FDV, ki so jih spremljale izredne varnostne razmere, a tudi odpor študentov in študentk, ki so poskušali prekiniti tovrstna »predavanja«.

Nova gibanja so v politični besednjak vnesla niz pojmov iz latinskoameriške uporniške prakse, na primer skupnost v uporu, pa tudi iz italijanskega operativnega postmarksizma, na primer multitudine. Prizadevala so si premakniti pozornost od tematik pravne države, človekovih pravic in civilne družbe. V boju izbranih so aktivisti na primer vztrajali, da pravni vidik rešitve problema izbrisa ne sme biti ločen od političnega vidika, tj. od emancipacije tistih, ki jih je ta ukrep prizadel. V praksi je to pomenilo povezovanje s sorodnimi gibanji v Evropi, pa tudi z brezpravnimi migrantskimi delavci, ki so trpeli najhujše oblike izkoriščanja v času slovenskega gradbenega buma. Demonstracije so glede na število udeležencev takrat beležile vzpone in padce, od več sto ali celo tisoč udeležencev do manj kot nekaj deset. Kljub temu je pod površino teh karnevalskih dogodkov prihajalo do premikov, in sicer zlasti v prizadevanjih za ustanovitev alternativnega sindikata, ki bi združil nevidno in prekarizirano delovno silo ne glede na državljanski status. Gibanje Nevi-

dnih delavcev sveta v socialnem centru Rog je bilo vrhunec teh prizadevanj. Aktivizmu s preloma stoletja je vsaj deloma uspelo zapolniti praznino, ki je nastala na pogorišču civilne družbe iz osemdesetih let. Aktivisti in aktivistke so se poskušali za vsako ceno izogniti usodi kooptacije s strani političnega establišmenta. Ker niso hoteli zastopati nikogar, so tudi odločno nasprotovali preraščanju gibanja v politično stranko, pa tudi sodelovanju s tradicionalnimi sindikati. Rezultat je bila marginalizacija brez sleherne možnosti za doseg radikálnih sprememb v slovenski družbi, ki so jih naravnost zahtevala vsakdanja spoznanja aktivistov in aktivistk.

KRIZA IN VSTAJA

Velika kriza, ki se najbolj kaže v strmi rasti brezposelnosti in v varčevalnih ukrepih, je znova razkrila enotnost politične elite. Vlada Alenke Bratušek v vseh bistvenih potezah nadaljuje ukrepe administracije Janeza Janše. Ponovno se je pokazalo ljudsko nezadovoljstvo, a tokrat neprimerno bolj silovito, kar je razumljivo. Iraška vojna je bila daleč, pred usodo izbranih in migrantov si je bilo mogoče zatisniti oči, mlade prekarce pa je bilo dolgo časa mogoče trepljati po rami, češ da bodo prej ali slej končali svojo agonijo z rednim delovnim razmerjem v javnem sektorju. Nič več. Razvoj krize je pokopal vse tovrstne iluzije, glede na preteklo desetletje pa je prinesel tudi pomemben kvalitativni zasuk pri uporu.

Že na prvi pogled na vstajah sodelujejo zelo različne formirane skupine, ki dogodke usmerjajo in oblikujejo najodmevnejša stališča. Na eni strani je odmevna formacija, ki se zavzema za obrambo socialne države, vendar rešitve vidi v permanentnem čiščenju političnih elit in v vladavini reda in prava. Njen žargon je v resnici popolnoma enak oblastniškemu. Bolj ko je to očitno, bolj njihova sporočila demonizirajo zlobne posameznike na drugi strani policijskih barikad, da bi ustvarila vtis razlike, ki je v resnici ni. Vmes je asociacija intelektualcev, ki rešitve išče v ponovnem vstajenju civilne družbe iz osemdesetih let. Levo od tega spektra je širna paleta skupin od sindikalistov, anarhistov, aktivistov 150, novega študentskega gibanja, zagovornikov neposredne demokracije do marksistov in drugih. Vstaja na ljubljanskih ulicah na površini ustvarja nenavaden vtis sin-

Brž ko bi prišlo do nekakšnega gnilega kompromisa med gibanji, ki bi se otresla svojih najradikalnejših stališč, bi zagotovo zmagal domoljubni populizem.

105

Foto: Maj Tavček



teze zaskrbljenih sporočil nad ukrajeno državo in veselim uporniškimi karnevalom, ki je bil tako zelo značilen za preteklo desetletje in je prevladoval še pri gibanju 150. Resnična politična sinteza med navedenimi gibanji ni mogoča. Brž ko bi prišlo do nekakšnega gnilega kompromisa med gibanji, ki bi se otresla svojih najradikalnejših stališč, bi zagotovo zmagal domoljubni populizem. Vstajniško gibanje, in njegov cilj obrambe socialne države ter spremembe slovenske politike, lahko preživi samo, če se razcepi na programski osnovi, kjer floksule o ukrajeni državi, lopovih, stricah iz ozadja in izročilu slavne zgodovine civilne družbe ne bodo dovolj.

ZA DEMOKRATIČNI SOCIALIZEM

Dobra podlaga za programski razcep, ki mora naposled pripeljati do nove politične enotnosti, so aktualna razmišljanja o spremembi politične in ekonomske ureditve slovenske države. Alternativni ekonomski in politični modeli ta trenutek niso več stvar napovedovanja prihodnosti ali umetnega prenašanja zgledov iz drugih okolij v naš prostor. Še pred desetimi leti so aktivisti, ki so obiskovali najbolj uporniške regije v Latinski Ameriki in kasneje v Indiji, proučevali možnosti, kako bi lahko podobne oblike samoorganizirane-

ga delovanja upornih skupnosti prinesli tudi v Slovenijo. Uspehi so bili le delni. Skupščine avtonomnih con (na primer osvobojenega Roga) so sicer zagotovile demokratično upravljanje s priborjenim skupnim prostorom in urejale njegovo delovanje, ki je vključevalo tudi alternativne izobraževalne programe, s čimer so deloma amortizirale učinke privatizacije skupnega dobrega ter sterilnosti visokošolskih ustanov. Niso pa te uporniške oblike ponudile resne alternative za socialno državo, kaj šele za politični sistem; sredi prejšnjega desetletja po tem tudi ni bilo tako močne potrebe kot danes. Uničevalne posledice varčevalnih ukrepov, ki se v svoji najhujši obliki kažejo v sredozemskem delu Evrope, vse bolj dokazujejo, da so preživetvene strategije, ki smo jih lahko še nedavno opazovali v t. i. deželah v razvoju, pljusknile tudi v Evropo. Zaostrovanje krize bo tako tudi v Sloveniji skoraj nujno pomenilo uvajanje novih ekonomskih in političnih oblik.

V tem kontekstu ni naključje, da se zadnje čase vse več govori o novem združništvu in socialnem podjetništvu. Pri tem je treba upoštevati, da tovrstne alternative same po sebi v ničemer ne spreminjajo obstoječega kapitalističnega sistema, temveč potencialno le blažijo njegove najhujše posledice. Prav zato

so bili tovrstni modeli v zgodovini nemalokrat tarča skrajno desnih gibanj, ki so jih izkoristila za vpliv na ljudske množice. Današnja Grčija tu ponovno služi za zgled. Tam se ljudje za potrebe lastnega preživetja vključujejo v alternativne (nemonetarne) ekonomske menjave, se zatekajo k samopomoči in samoorganizaciji sosesk, neofašistična stranka Zlata zarja pa si močno prizadeva za prevlado pri tovrstnih pobudah. Skrajna desnica pa ni edini kandidat za prevzem pobude pri tovrstnih ekonomskih in političnih projektih. Socialno podjetništvo uživa podporo tudi pri vodstvenih organih Evropske unije. Ni si težko zamisliti, da bi finančna podpora iz evropskih skladov za take projekte služila kot kompenzacija za razgradnjo socialne države in nadaljnjo komodifikacijo njenih storitev. Tu je še institut mikrokreditiranja, ki postopoma prihaja tudi v Slovenijo, njegovi učinki pa so se na primeru indijskih kmečkih skupnosti izkazali za katastrofalne, saj so načeli solidarnostne mehanizme, preproste blagovne producente pa potegnili v začarani krog dolžništva.

Radikalna politična levica mora tudi v Sloveniji budno spremljati razvoj na tem področju, zlasti pa mora ponuditi alternativo navideznim rešitvam protislovij neoliberalnega kapitalizma. Delavsko-

-punkerska univerza taki alternativni pravi demokratični socializem, katerega temelj je ekonomska in politična participativna demokracija. Po eni strani predpostavlja odločilno vlogo delavcev in delavk pri upravljanju podjetij in javnih ustanov, po drugi pa aktivno vlogo prebivalcev pri političnih odločitvah. Pri razvijanju tega političnega koncepta je bila pomembna izkušnja samega delovanja Delavsko-punkerske univerze, ki je bila dolga leta marginalna platforma za alternativno izobraževanje na Metelkovi. Kolektiv je deloval in še vedno deluje po načelu samoeksploatacije članic in članov. Od tod tudi kritična refleksija novih gibanj zadnjih desetih let, ki so se vedno ustavila pred vrati institucij. Člani in članice Delavsko-punkerske univerze so aktivno sodelovali v gibanju 150, v okviru katerega je prišlo tudi do zasedbe Filozofske fakultete v Ljubljani. Delna zasedba, ki ji moramo v resnici reči osvoboditev, si je za cilj postavila demokratizacijo študijskega procesa. Prekinitev rednih predavanj so bile povabilo univerzitetnim delavcem in delavkam, da skupaj z zasedbeniki sodelujejo pri oblikovanju novega programa in zlasti pri razmisleku o položaju in visokem šolstvu glede na krizno situacijo v Sloveniji, Evropi in po svetu. Alternativni program je stekel, plenumi udeleženk in udeležencev zasedbe so prevzeli demokratično koordinacijo aktivnosti, prišlo je do prvih pravih stikov med atomiziranimi oddelki fakultete. Vodstvo fakultete se je najprej odzvalo zadržano, kasneje pa je usmerilo vsa prizadevanja k čim hitrejšemu končanju zasedbe in obnovitvi predhodnega stanja, v najbolj konfliktnih trenutkih pa so zasedbeniki morali prenašati absurdne očitke, da v javni ustanovi ukinjajo svobodo in terorizirajo tiste, ki se z njimi ne strinjajo. Primer zasedbe Filozofske fakultete – povsem neproduktivne ustanove, ki je v javni lasti – nam nakazuje, kako hud utegne biti šele odpor pri uvajanju ekonomske demokracije v profitabilnih delovnih organizacijah, ki so v zasebni lasti. Le močno politično gibanje, ki bo najožje povezano z radikalno levičarsko stranko, lahko premane in na koncu tudi premaga silovit odpor, ki ga bodo na tej poti izvrševale sile starega reda. ✘



Srećko Horvat:

Danke Deutschland

Dejansko vprašanje še vedno ostaja: Kaj hoče Evropa? In kdo je odgovoren za trenutno stanje Evrope?

*Hvala Njemačka, moja duša gori!
Hvala Njemačka na tvom dragom daru.
Hvala Njemačka, sada nismo sami,
a nada dolazi u našu porušenu domovinu.*

Hrvaška popevka Danke Deutschland, 1992

Konec leta 2012 je nemški predsednik Joachim Gauck obiskal Hrvaško. Po naključju sem imel čast biti med tremi hrvaškimi intelektualci, ki so jih izbrali, da bi se srečali z njim na zaprtem pogovoru o hrvaškem vstopu v Evropsko unijo, vendar smo se v glavnem posvetili intelektualni in kulturni sferi.

Ko je človek povabljen k predsedniku, je prvi odziv, če nisi ravno totalni idiot, slavni Lacanov nauk, da norec, ki je prepričan, da je kralj, ni nič bolj nor kot kralj, ki je prepričan, da je kralj. Povedano drugače, kralj, ki je prepričan, da ima prirojeni »kraljevi gen«, je implicitno nor. Enako velja za predsednike. Biti predsednik je simbolična vloga, celo če – oziroma zlasti če – si nemški predsednik (... kjer pravila igre narekuje Angela Merkel).

Navsezadnje pa sem bil prijetno presenečen. Bilo je prav zanimivo klepetati z gospodom Gauckom. Ni bil le prijazno prisoten do konca uradnega programa, temveč je postavil številna različna vprašanja in se zanimal za Balkan. Čeprav je bilo načrtovano, da bo glavna tema našega pogovora kultura, je bilo v zraku čutiti politiko. Ker vem, da ni le »nepopoljšljiv protikomunist« (kot ga je v njegovi kartoteki opisal Stasi), temveč tudi nekdanji luteranski duhovnik in nekdo, ki je resno študiral teologijo, sem ga med pogovorom vprašal tudi o odnosu med teologijo in dolgom, seveda s političnim podtonom. Vprašanje je navdihnil rokopis iz 13. stoletja, ki ga v svoji knjigi Denar in življenje navaja Jacques Le Goff, govori pa o oderuhih. Ti grešijo proti naravi, ker hočejo, da bi denar rojeval denar, tako kot kobila povrže žrebička in mula mulo. Oderuhi so poleg tega tudi tatovi, ker prodajajo čas, ki ni njihov, prodaja tuje lastnine proti volji lastnika pa je tvtina. In ker ne prodajajo drugega kot obet denarja, torej čas, prodajajo dneve in noči. Le Goff podrobno analizira, kako se je med 12. in 15. stoletjem iz majhne in prezirane skupine razvila kasta trgovcev in postala močna si-

Srećko Horvat (l. 1984), hrvaški filozof, prevajalec in filmski kritik, aktivist, direktor in eden od ustanoviteljev zagrebškega Festivala Subversive.

Večina državljanov – ne le hrvaških, temveč na celotnem Balkanu – je zdaj visoko zadolžena in dolguje denar bankam v tuji lasti, ki so se razširile po Balkanu in nadzirajo njegov finančni sektor.

108

la, ki je vplivala ne le na družbene odnose in celo ustroj, temveč predvsem na – družbeni čas. Kaj je po Le Goffu hipoteza trgovske dejavnosti? Nič drugega kot čas, nabiranje zalog v pričakovanju lakote, kupovanje in prodaja v ugodnem trenutku. Oziroma z drugimi besedami, Le Goff hoče pokazati, da je bil v srednjem veku – pred pojavom oderuhov – čas še vedno v lasti boga (ali cerkve), danes pa je predvsem objekt kapitalistične razlastitve oziroma prisvojitve.

Gaučkov odgovor o vlogi dolga se je glasil: »Gre za odgovornost.« V tistem trenutku sem bil sicer v skušnjavi, da bi ga še malo izzival o simbolični vlogi predsednika, vendar sem bil preveč vpljuden in sem se premagal. Hotel pa sem mu seveda postaviti naslednje vprašanje: »Gre za odgovornost nemških bančnikov ali grških državljanov, ki so odvisni od posojila?« In ne gre le za vprašanje o kapitalistični prevladi ali finančnih špekulacijah, temveč za teološko vprašanje *par excellence*. Če prodajo našo prihodnost, potem sploh nimamo prihodnosti.

Tako pridemo do zanimive epizode iz novejšje hrvaške zgodovine. Ko so konec lanskega leta na mednarodnem sodišču v Haagu po sedmih letih zapora oprostili generala Anteja Gotovina, ki ga imajo mnogi Hrvati za vojnega heroja, pred desetimi leti pa je bil največja ovira za evropsko *prihodnost* Hrvaške, je po prihodu domov najprej govoril na osrednjem trgu v hrvaški prestolnici. Zbrani stotisočglavi množici je posredoval mirno in jedrnato sporočilo: »Vojna sodi v preteklost, posvetimo se prihodnosti!« Med pretežno čustvenimi in nekaj nacionalističnimi odmevi je bilo njegovo sporočilo še najbolj trezno. A le na prvi pogled.

Le nekaj dni kasneje ga je srbski novinar vprašal, kakšno je njegovo stališče do vračanja pregnanih Srbov na območja, ki so bila osvobojena med operacijo Nevihta. General je odgovoril: »To je še vedno njihov dom in ni mi jih treba vabiti nazaj, saj človeka ne moreš povabiti v njegov lastni dom.« In spet zaključil: »A posvetimo se prihodnosti.« Motiv prihodnosti kot najpomembnejše geslo osvobojenega generala je v neki hrvaški televizijski oddaji najlepše strnil njegov odvetnik. Vprašali so ga, kako bo general, trenutno najbolj priljubljena

osebnost na Hrvaškem, unovčil to priljubljenost, in je odrezavo odgovoril: »Svojo priljubljenost bo izkoristil za promocijo prihodnosti.« In dodal, da oprostitev ni le popravila preteklosti, temveč tudi rešila prihodnost. Seveda je pozabil dodati, da je njegova prihodnost posel. Pred kratkim je vložil denar v plinifikacijo domačega Zadra, vredno skoraj 800.000 evrov. Po vojni in vseh tej kolobociji z mednarodno pravico končno lahko počnemo, za kar smo se borili med vojno: za demokracijo in svobodni trg!

Neizogibna ironičnost te hiperinflacije prihodnosti se skriva v dejstvu, da po razpadu Jugoslavije in koncu vojne še ni bilo toliko javnih razprav o preteklosti – ne pa o prihodnosti. Ne le ljudje na ulici, temveč tudi znani politični analitiki so razglašali, da se je vojna končala šele zdaj in da je šele zdaj Hrvaška končno svobodna, kar lahko pomeni le, da smo doslej vsi živeli v preteklosti. Nenadoma so nas izstrelili v prihodnost. Politiki, javni intelektualci, časopisi, televizijske oddaje, povsod je bilo polno soočanja s preteklostjo, podobno kot v Nemčiji v 60. letih: po eni strani so razčiščevali, kaj je v resnici pomenila operacija Nevihta (zdaj je jasno, da je s haaško razsodbo postala legitima kot osvobodilna akcija), po drugi strani pa, kakšni zločini so bili kljub temu zagrešeni nad srbsko manjšino (generale so osvobodili, kdo je torej odgovoren za zločine, ki so se res zgodili?). General se je, namesto da bi padel v to zanko, ki bi jo po Heglu lahko imenovali »die schlechte Unendlichkeit« (slaba neskončnost, že spet vse te neskončne razprave, kdo jih je pobil več in čigave akcije ter žrtve so bile bolj upravičene), raje osredotočil na prihodnost.

A kakšna je v resnici videti prihodnost? Kot se izjemoma zgodi, je bila zgodovina strnjena v nekaj dni: konec leta 2012 sta hrvaško javnost presenetili dve drugi razsodbi, ki nista le pripomogli k novemu pomenu preteklosti, temveč sta tudi usodno določili prihodnost. Prva razsodba je povezana z nekdanjim gospodarskim ministrom Radomirjem Čačićem, ki je leta 2010 na Madžarskem povzročil prometno nesrečo z dvema smrtnima žrtvama. Čeprav se je minister dobro zavedal, da bi lahko končal v zaporu, se je obnašal, kot da se ga to kot takrat najpomembnejšega hrvaške-

ga politika ne tiče. V nekem pogledu je bila usoda države talka njegove preteklosti – ker je bilo jasno, da ga bodo obsodili, v njegovih odločitvah in v njegovi (varčevalni in privatizacijski) strategiji ni bilo prihodnosti. Druga obsodba je bila desetletna zaporna kazen za nekdanjega premiera zaradi vojnega dobičkarstva. Iva Sanaderja so med drugim spoznali za krivega, ker je v letih 1994 in 1995, torej med vojno, najel posojila za Hrvaško po visoki obrestni meri in si pri tem vzel provizijo v višini petih odstotkov, kar je takrat znašalo okoli sedem milijonov šilingov. Povedano drugače, kar je naredil v 90. letih, je neposredno prizadelo prihodnost Hrvaške – namreč sedanji zunanji dolg.

Kot lahko vidimo, prihodnost v tistih sedmih letih, ko je bil general Gotovina v zaporu, ni umrla. Smrt prihodnosti je vtisnjena v sam proces nastajanja države. Da, Hrvati so se v vojni borili, in mnogi so v resnici branili svoje domove in družine ter verjeli v boljšo Hrvaško. A hkrati so se tisti, ki so jih prepričali, naj se bojujejo za Hrvaško, na vse pretege trudili, da so ukradli prihodnost. Sanader s svojimi visokimi obrestnimi merami je najboljši primer za to. Drugi je nekdanja državna družba Ina, ki je zdaj madžarska. Primerov je še veliko, tako telekomunikacijski sektor (ki je zdaj nemški) kot nekoč dobičkonosna industrija, zdaj pa so odprte vse poti za pozasebljenje železnic, energetskega ter zdravstvenega sektorja in tako dalje.

In spet se vračamo h Gotovini in njegovi »promociji prihodnosti«. Če menite, da je njegova vizija prihodnosti prazna gesta brez vsebine, razmislite. Kaj je naredil general, tik preden so se Hrvati na referendumu odločili za vključitev v Evropsko unijo? Čeprav se je med zaporom izogibal političnim sporočilom, je samo dan pred referendumom o EU pozval vse hrvaške državljane, naj se ga udeležijo in glasujejo za unijo – in da bi si zagotovil prihodnost, je tudi sam v zaporu oddal svoj glas. Prav to je vidik, s katerim dobimo razumljivo pojasnilo za to hiperinflacijo prihodnosti, ki je tako dobila jasne orise. Le nekaj dni po njegovem »futurističnem govoru« v Zagrebu je obiskal Zadar in priznal, da je njegova vizija prihodnosti Evropska unija. In nato je v zrak izpustil goloba miru.

Vendar, se ne zdi prihodnost rahlo drugačna? Dolgo časa je bil na neki fasadi v Zagrebu slavni grafit: Nemamo Gotovinu jel može Mastercard? (Nimamo gotovine, jemljete mastercard?) Danes imamo oboje, generala Gotovina in mastercard, nimamo pa gotovine – živimo v gospodarstvu dolgov. Zdaj bi prav prišle misli italijanskega filozofa Franca Bernardija Bifa, znanega po svoji tezi o semiokapitalizmu kot novi obliki kapitalizma (finance so se sprevrgle v virus, ki stvari preobraža v simbole). V svoji knjigi *The Uprising: On Poetry and Finance* (Vstaja – o poeziji in finančah) trdi, da gre pri bančništvu za shranjevanje časa. Tako v bankah shranjujemo preteklost in hkrati svojo prihodnost. Bifo gre še korak dlje in trdi, da so nemške banke polne našega časa: »Nemške banke so shranile grški, portugalski, italijanski, irski čas in zdaj zahtevajo svoj denar nazaj. Shranile so prihodnost Grkov, Portugalcev, Italijanov in tako dalje. Dolg je pravzaprav prihodnji čas – obet za prihodnost.«

In če bi zdaj interpretirali pogovor s predsednikom Gaučkom, mar tudi hrvaškega časa med drugim ne shranjujejo prav nemške in avstrijske banke? Večina državljanov – ne le hrvaških, temveč na celotnem Balkanu – je zdaj visoko zadolžena in dolguje denar bankam v tuji lasti, ki so se razširile po Balkanu in nadzirajo njegov finančni sektor. Po nekaterih ocenah – raziskavo je naredil Yoji Koyama – je kar 75,3 odstotka srbskih bank, 90 odstotkov hrvaških in do 95 odstotkov bank v Bosni in Hercegovini v resnici v lasti nemških, italijanskih in francoskih bank. Vključevanje Balkana v EU se je začelo že pred 20 leti!

Torej bi danes morali ponoviti slavni izrek »Hvala, Nemčija«, vendar seveda v ciničnem tonu. Ko je Nemčija decembra 1991 priznala Hrvaško kot neodvisno državo, je hrvaški pevec na državni televiziji zapel pesem z naslovom *Hvala ti Njemačka* (Hvala, Nemčija). Čeprav kičasta popevka na Hrvaškem pravzaprav niti ni bila priljubljena, nedvoumno kaže prevladujoče vzdušje: to je bilo obdobje, ko so v številnih vaseh in mestih na Hrvaškem imeli Genscherjevo ulico ali trg, imenovano po nemškem zunanjem ministru, in celo danes je nekaj kavarn poimenovanih po njem. Kot je bilo pričakovati, so pesem *Hvala ti Njemačka* nemudoma uporabili – in jo

Nekdanja Jugoslavija je daleč od drugega Zahoda, temveč je bila prej sama Evropa v svoji drugi podobi, zaslون, na katerega je Evropa projicirala lastna zatirana nasprotja.

109



Mirovnik Ante Gotovina po prihodu iz zapore v Haagu / Foto: AFP

večkrat zavrtili – v Nemčiji kot sredstvo kontrapropagande, ki je trdila, da je to še en dokaz večnega zaveznitva med Nemčijo in Hrvaško, namreč med tretjim rajhom in ustaškim režimom na Hrvaškem. Na beograjski televiziji so melodijo *Hvala ti Njemačka* celo predvajali ob posnetkih množic, ki so na začetku druge svetovne vojne pozdravljale prihod Nemcev v Zagreb. Zakaj si je tako nemogoče predstavljati takšno navdušenje nad širjenjem sedanje unije?

Slavoj Žižek je med vojno, leta 1992, objavil besedilo, v katerem je razvil slavno tezo, da je balkanski »etnični smrtni ples« pravzaprav simptom Evrope, ki nas spominja na zgodbo o antropološki odpravi – ta je skušala priti v stik s plemeonom na Novi Zelandiji, ki naj bi menda plesal grozljiv bojni ples v grotesknih smrtnih maskah. Ko so člani ekspedicije prišli do plemena, so vaščane prosili, naj jim pokažejo ta ples, in naslednje jutro se je tisto,

kar so videli, dejansko ujemalo z opisom. Odprava je bila zelo zadovoljna, vrnili so se v civilizacijo in objavili zelo cenjeno poročilo o barbarskih obredih primitivnih plemen. Sledi presenečenje: kmalu zatem je to pleme obiskala druga odprava in ugotovila, da ta grozljivi ples sam po sebi sploh ne obstaja. Domorodci so si ga izmislili, ker so nekako uganili, kaj bi tujci radi, in so si ga hitro izmislili, da bi ugodili njihovi želji. Povedano drugače, raziskovalci so od domorodcev dobili lastno sporočilo. Kot ste verjetno uganili, je Žižek hotel povedati, da so prav ljudje, kot je Hans-Dietrich Genscher, različica novozelandske odprave v 90. letih: »Obnašajo in odzivajo se enako, pri čemer spregledajo, kako je spektakel starega sovraštva, ki izbruhne v njihovi prvobitni krutosti, ples, uprizorjen za njihove oči, ples, za katerega je popolnoma odgovoren Zahod. (...) Fantazija, ki je pripomogla k dojetanju nekdanje Jugoslavije, je, da

je Balkan drugi Zahod, kraj, kjer je krute etnične spore že zdavnaj premagala civilizirana Evropa, kraj, kjer nič ni pozabljeno in nič naučeno, kjer se vedno znova ponavljajo stare travme, kjer so simbolične povezave hkrati razvrednotene (kršitev na desetine prekinitev ognja) in precenjene (predstave primitivnih bojnikov o časti in ponosu).« Nekdanja Jugoslavija je daleč od drugega Zahoda, temveč je bila prej sama Evropa v svoji drugi podobi, zaslون, na katerega je Evropa projicirala lastna zatirana nasprotja.

Mar ne drži isto tudi za obrobne države Evrope? Ni Grčija, ki se ji bo kmalu pridružila še Hrvaška, današnji odraz Evrope in vsega, kar je zatirano v centru? Po drugi strani pa, če si predstavljamo, da je Balkan še vedno drugi Zahod, je evropska komisija tik pred vstopom Hrvaške v EU za 20 milijonov evrov najela londonsko agencijo za stike z javnostjo – ki sicer dela za Coca-Colo, JP Morgan Chase in Bri-

tish Airways –, da bi odpravila mite in napačne predstave o širitvi unije in zagotovila nemoteno pridružitve Hrvaške. Po drugi strani hrvaška vlada, tako kot novozelandski domorodci, skuša ustrezati zahodnim fantazijam in je zato tik pred referendumom o EU morala porabiti 600.000 evrov za prepričevanje Hrvatov, kako bodo kmalu postali del civilizirane Evrope.

Že ti dve podrobnosti kažeta, da širitev EU zanesljivo ni enaka kot prej. V zraku ni več čutiti optimizma. In dejansko vprašanje še vedno ostaja: Kaj hoče Evropa? In kdo je odgovoren za trenutno stanje Evrope? ✕

** Besedilo je odlomek iz knjige Srečka Horvata in Slavoj Žižka: Was will Europa? (Kaj hoče Evropa?) z uvodno besedo Aleksisa Ciprasa. Knjiga bo izšla julija letos pri založbi Laika, septembra pa tudi na Hrvaškem pri založbi Algoritam.*



Svetlana Makarovič:

Ma ne sz manu

Ko sem se včlanila v pisateljsko društvo, marsikaj ni bilo čisto po mojem okusu, a sem, mlada koza, mislila, da ... Kaj pa vem, kaj sem takrat mislila.

V mojih letih človek precej pozablja – ampak nekaterih dogodkov se pa morda še zmeraj dobro spominja, četudi se zdijo na videz nepomembni. Bila sem komajda dobro polnoletna, ko sem si služila kruh v raznih takih ali drugačnih lokalih z igranjem na klavir in občasno s petjem v obmorskih hotelih. Seveda so me imeli za kurbo, pa kaj. No, tako smo se nekega poletnega poznega popoldneva pred »šihom« z ansamblom sprehodili po piranski rivi. Pred nami sta hodili dve puncici, ritasta Sonja in njena prijateljica, obe v preozkih krilih, jaz pa seveda tudi. Basist v ansamblu je bil pravi kvantovski gobec in je ves čas na ves glas nakladal, kako potreben da je, in zatrjeval v svoji ljubljansčini: »Fantje, dons hočem pa jebat in bom jebu!« Takrat se je Sonja ustavila, se obrnila in ga prezirljivo premerila od nog do glave, potlej pa mu je po primorsko zabrusila: »Ma ne sz manu, mona!« Prijateljici pa je še dodala: »Jebite se vi medjusobno ...« Zakaj sem se ravno zdaj spomnila na ta dogodek in se po toliko letih spet nasmejala ob njem?

Pred kakimi sto leti so me prijazno, z mehko tenco, vabili v komunistično partijo. In moj ne je bil čisto prijazen ne, če bi ga prevedla v sočno primorščino, bi se pa glasil: »Ma ne sz manu.« Ko so me čez nekaj let spet nagovarjali, češ da bi bilo pametno, če bi »stopila noter«, ker bi mi bila zagotovljena kariera, takojšnji angažma v teatru in take reči, pa se je začutila zraven še slabo prikrita grožnja, da utegne biti kar precej narobe, če odklonim, in pa da partija potrebuje prav take ljudi, kot sem jaz, odločene pa pogumne pa kaj jaz vem kakšne še, sem pa v sebi začutila še bolj jasno tisti »ma ne sz manu, mone« zraven pa še jebite se vi medjusobno« ... No, pa je bilo potlej seveda res kar hudo narobe, ampak tudi to se preživim, če se hoče. Zdaj je seveda na splošno vseeno, kdo je bil v partiji in kdo ne, na splošno že, zame pa ne povsem, odkar vem, kateri konvertiti, sedanjni klerofašisti, so bili tudi »notri«. Hm, a tako? Zanimivo. Ta tudi? Glej no, glej.

Pa tista z rdečim doktoratom v častnem razsodišču, ki je zadnjič tako častno fuknila Janšo iz Pena?

Svetlana Makarovič (l. 1939) je pisateljica in pesnica, dramatičarka in ena največjih aktivistk v državi. Od vedno. In še vedno. Zavrnila je povabilo v partijo, pa čeprav ji je potem trda predla. Makarovičeva je tista, ki je v začetku osemdesetih let zastavila svoj glas za vse oblike seksualnosti, pa so se vsi takoj poskrili.



112 **Pred kakimi sto leti so me prijazno, z mehko tacco, vabili v komunistično partijo. In moj ne je bil čisto prijazen ne, če bi ga prevedla v sočno primorščino, bi se pa glasil: »Ma ne sz manu.«**



Foto: Tone Štojko

Pa še en luštkan dogodek z mojo bivšo sošolko in dolgoletno prijateljico, ki me je še po tako imenovani osamosvojitvi države redno obiskovala v moji mačji vasi. Zabavna, duhovita, prisrčna. Dokler ni nekoč začela udrihati čez »rdeče prasice«, ki so si z vstopom »noter« krepko izboljšali možnosti za življenje. Takoj ugledna, dobro plačana služba v centru glavnega mesta, takoj ugoden kredit za stanovanje, avto ... Dokler mi ni to dokončno presešlo in sem zarjovela: Katera od naju pa je bila v partiji, ti ali jaz? Katera si je mehko postlala zraven partijskega korita, ti ali jaz? In zdaj naj jaz v svoji lastni kuhinji poslušam, kako se razburja nad rdečimi prasicami? In kako kar naprej sanjari o Janši, ki da je edini, je rekla, ki bo »red naredil«. A on pa ni bil rdeča prasica, ali kako? In kako je bila ogorčena, ko sem omenila ugodnosti, ki ji jih je članstvo prineslo, ha, če ne bi stopila »noter«, bi bila še zdaj uboga vzgojiteljica v

zakotni kraški vasi, torej ... Torej sva se razšli, in še dolgo potem je spraševala kolegice, kaj je z menoj narobe, da je nočem več poznati ... Torej. Ko sem se včlanila v pisateljsko društvo, marsikaj ni bilo čisto po mojem okusu, a sem, mlada kosa, mislila, da ... Kaj pa vem, kaj sem takrat mislila. In ko sem se včlanila v Pen, sem tudi mislila ... Kaj že? Najbrž, da je biti član Pena ugledno, ker vsakdo to pač ne more biti, so rekli. Potem sem bila menda dvakrat ali trikrat na Penovi blejski požrtiji in pijanki, pa ni bilo vse skupaj kar nič preveč ugledno.

Ampak potem je prišel čas, ko so pisateljico Bredo Smolnikar prekleli kreteni slovenceljski celih osem let mrcvarili po sodiščih, pa je bil Pen kar tiho – šele ustavno sodišče jo je na koncu snelo z natezalnice. No, kot rečeno, saj se preživi. In je preživela, pa brez Pena. Tudi jaz sem preživela medijski napad smradnih bomb po tisti »ma ne sz

manu« Prešernovi nagradi. Tudi brez Pena. Oziroma takrat sem izstopila iz tega uglednega združenja pa še iz pisateljskega društva, »jebite se vi medjusobno«. Trije v resnici ugledni pisatelji so me podprli, pa še nekaj uglednih posameznikov – ampak obe instituciji? No, pa ne, tudi prav.

Enkrat sem menda slišala, da je tudi Janša član, ampak mislila sem, da so to samo govorice, in šele zdaj sem videla, da je bil ta ničla res član Pena! Pa pokličem svojega prijatelja Borisa in ga vprašam, kako je s to rečjo. In mi reče, da so ga sprejetjem podprli, ker je bil takrat v arestu. Zdaj se bo pa pritožil, ker so ga vrgli ven. Hm, ko so ga vrgli iz Partije, je prosil, naj ga sprejmejo nazaj. Pa ga niso in se zdaj pizdi na rdečo zvezdo. Zdaj niti ne prosi, zdaj zahteva. Pa saj je lahko takoj spet sprejet, samo naj gre najprej spet v arest.

Do takrat bo pa potoval po svetu in predaval o človekovih pravicah.

Islandci ga že nestrpnost pričakujejo, da jim bo iz lastne izkušnje svetoval, kako naj zaserjejo državo, kako naj izbrišejo tujerodno zalego, da ne bo scala v njihove gejzire, kako naj cigane izženejo v lavno polje, in mogoče se bo kot pisatelj hotel še fotografirati z Laxnessom. In penovci ga bodo še prosili, naj se vrne, saj je samo za letos napovedal dve novi knjigi, v katerih bo najbrž opisal, kako so grdo kršene njegove človekove pravice. Saj. Gotovo se bosta v okviru te častne turnee tudi srečala s tako silno skromnim svetim očetom Frančiškom, in kako lepo se bosta ujela v mnenju, da je najboljša možna vlada vojaška hunta.

Saj vem, da sem zoprna. In nekulturna, ker se z nekaterimi tipi nočem rokovati, čeprav se kar skoraj vsi povprek rokujejo. Pa kaj hočem, kadar mi katera od prodanih duš moli roko v pozdrav, v meni spet zazveni tisti Sonjin »ma ne sz manu«. ✕

GLOBAL

IZBOR NAJBOLJŠIH ČLANKOV IZ SVETOVNEGA TISKA

MAJ 2013
CENA: 3,90 €

Novodobni dilerji

Kriza je v igro potegnila tudi male ljudi

Beatli komedije

Montyju Pythonu ni bilo nič sveto

Pobeg v Alcatraz

Poti in stranpoti zaporniškega turizma

Življenje in smrt Aarona Swartza

Zakaj si je hekerski vizionar
vzel življenje

Svet ga je spoznal kot
šepetalca psom, človeka,
ki o pasjem umu ve vse,
kar se vedeti da. A ko gre
za ljudi, je druga pesem.

Informacije in naročila:

www.global-on.net

Telefon: 080 98 84

Reševanje Cesarja Millana

Plagiati | Hotel pogube | Govorica obraza | Gospodar

ŽE V PRODAJI!

Bodite zmagovalci svojega življenja

Življenjska
zavarovanja



Življenje je polno nepredvidljivih trenutkov, ki jih lažje premagamo, če smo na njih dobro pripravljeni. V Zavarovalnici Triglav imamo široko paleto življenjskih zavarovanj, ki omogočajo finančno varnost v različnih življenjskih okoliščinah.



David Kadunc, ultramaratonec



Vse bo v redu.

triglav

www.triglav.si